

عەبدولقادر هەداغی
(مەلای عەلی)

پاگوێزانی کورد لە میژووودا

مەنتەدی ئەقرا الثقافەتی

www.iqra.ahlamontada.com

پاگوڙانی گورد له میژوودا

عەبدولقادر هەداغی

(مەلای عەلی)

سەلیمانی ۲۰۰۴

زنجیره‌ی کتیبی دوزگای چاپ و په‌خشی سردهم
کتیبی سردهم ژماره (۲۷۸)

سهرپه‌رشتیاری گشتی زنجیره
نازاد به‌رزنجی

پاگوژانی کورد له میژودا

بابەت: میژووپی

نووسینی: عەبدوللا قەمەداغی (مەلا عەل)

تاپ و مۆنتاژ و دەرھێنانی ھونەری: نووسەر

چاپی: یەكەم / سوێد

چاپی: دووھم / سلیمانی

تیراژ: ۱۰۰۰ دانە

ژمارە سپاردن: ۴۱۷ ی ۲۰۰۴

مافی لە چاپدانەوه‌ی ئەم کتیبە بۆ دوزگای چاپ و په‌خشی سردهم پارێزراوه

www.sardam.info

پیشکش به:

ناوارہ کانی کورد

کوردستان

کوردستان یه کینکه له کۆنترین نمو جینگایانمی که به کممین کۆر و کۆمەڵی ئاده میزادی تیندا نیشتەجی بووه، وه کو خوزستان و نینوان دور پرویار، زهوی کوردی کوردستان نه کمونته رۆژه لاتی ناوهراستی ناسبای رۆژناوا، بهک ولات پینک ناهینیت، زهوی کوردستان داهش بووه بهسر نیزان و تورکیا و عیراق و سوریا. وشهی کوردستان باوه پینکراو نیبه له پروی قانونی دوه لبعوه، به کار ناهینریت له نمخشو پرتووکسی نه تلمیدا، کوردستان ده کمونته هیلای دریزی ۳-۴. پله له رۆژه لانهوه ۳۷-۴۸ پله له باکورهوه.

سنووری کوردستان:

له بهر نمو کوردستان داهش بووه ههر لایمش بزخوی لینی کم کردۆتوه، ئهوانمی له سر کورد و کوردستانیان نووسیه ئه یخهینه پرو: نمخشی کوردستان زیاتر شیره لاکیشی هیه.

- نابه‌توللا مردوخی نعلیت: پرومیری کوردستان ... ۱۳۵ کم ۲ به.
- جه‌لال تالمانی له کتینه‌که‌ی خزیدا نووسبویه‌تی . ۹, ۶۵ کم ۲ به.
- هندیکی که پرومیری کوردستان به . ۴۵ هزار کم ۲ له قلمم دده‌ن.
- دکتور قاسملو له کتینی: کوردستان و الاکرد، پرومیری کوردستان به . ۹, ۶۵ کیلومتر دوجا، دانعنیت و درژی کوردستان له باکووره و بزاشوور به ... ۱ کیلومتر و پانتایی تیکرای به ۲ کم له بشیکی باشووریه و لمباکووره زیاتر نعلیت.
- دکتور عیسمت شریف وانلی له کتینی شورش کوردستانی عیراقدا پیوانه‌ی کوردستان به ... ۵ کیلومتر دوجا دانعنیت.
- حمدالله مستوفی نووسبویه‌تی کوردستان ۱۶ ویلايه‌ته، له گهل عیراقی عاره‌ب و خوزستان و عیراقی عجم و نازم‌یاجان و دیارب‌کردا هاو سنورن.
- ندمونس له کتینه‌که‌ی خزیدا به ناوی: « کورد، تورک، عرب » نووسبویه‌تی باکووری کوردستان به هیلینکی نیوان یمریقان و نمرزروم و نمرزنجان دیاری کراوه، نمو خه‌ته به ده‌وری مرعشدا هاتوه و گه‌بشتزه حمل‌ب، له خوارو و رۆژ ناواوه لمو ته‌پۆل‌کانه ده‌رچوه و که له پنکی پروباری دپجلمدان و له دوایدا به لای شاخی حمیرندا ده‌کشتموه تا سنووری نیوان عیراق و نیران ده‌روات، له رۆژه‌لأتموه به کرماشان و سه و سه‌قز و معهاباد و ورمی و خوی و ماکوذا، واته بمشه کورد نشینه‌که‌ی رۆژناوای نیران، تی‌ته‌پمیت و بمره و خوارووی رۆژناوای یمریقان ده‌روات.
- له دائیره‌ی معاریفی نیسلامیدا هاتوه: کوردستان سر زه‌ویه‌کی بمرینه که درزابه‌که‌ی له خوارووی رۆژه‌لأتموه لورستان تا سروروی رۆژناوای مه‌لاتیه ۶۰ میده و پانابه‌کشی ۱۲-۱۵ میل نعلیت، پانترین جینگای له نیوان موسل و نمرات‌دایه که نزیک به ۲۵ میده.

● ناموسی اعلام چاپی نهمتمبول سالی ۱۸۹۶، که نهمش تهنها سرچاوه‌یه که له گاتی نیمبراتییه‌تی عوسمانیدا ده‌ست نیشانی ریلایه‌تی کوردستانی کردوه که درژی خاکی کوردستان ۹۰۰ کیلومه‌تر و پانبه‌کی له نیوان ۱۰۰-۲۰۰ کیلومه‌تری داناهه.

مەردوخ له کتێبه‌کی خۆیدا سنووری کوردستان وای دباری ده‌کات:

کوردستان، له باکوره‌وه نهم‌نهم‌نهم، له رۆژه‌لاته‌وه نازرباجان که عیراقی عهمم و خوزستان کینه‌گانی زاگروس لم پارچه‌مین، له خوارویه نه‌گاته عیراقی عهره‌ب، له رۆژناواشه‌وه زه‌ویه‌گانی ناسیای بچوک نه‌گرتنه‌وه، نابه‌توللا دیسان له لیکۆلینه‌وه‌گانه‌وه ده‌گرتنه‌وه که کوردستان له باکوره‌وه کینه‌گانی نمرات و له رۆژه‌لاته‌وه سنووری خوزستان و قارس و زنجان و ورمی و ماکز، له خواره‌وه لای سمروی به‌غدا، عیراقی عاره‌ب و له رۆژه‌لاتی چومی قورات تا نزیک به‌غدا ده‌گرتنه‌وه، بهم جۆره به‌شیک له نهم‌زروم و هیندیک له ناوچه‌گانی رۆژه‌لاتی ناسیای بچوک و نازرباجانیش به‌ خاکی کوردستان نهم‌نیرت.

کورد به‌ واتای زانستی یه‌ک نه‌تمه‌ه پینگ دینی: یه‌ک نیشتمانی تایبه‌تی، یه‌ک زمانی تایبه‌تی، په‌ر سەندنی میژوی تایبه‌تی، په‌یه‌ندی نابووری ناوخۆی تایبه‌تی، فەرهمنگ و هه‌ستی نه‌تواپه‌تی تایبه‌تی ناوخۆی هه‌یه، کوردستان واته‌ نیشتمانی کورد له‌ چەند لایه‌که‌وه. پێوانه‌ی جۆراوجۆریان بۆ نووسیه‌وه، هه‌ندیکێ ئه‌خه‌ینه‌ روو:

له‌ رووی جوگرافیه‌وه به‌سهریه‌که‌وه‌یه، له‌ رووی سنووری سیاسیه‌وه به‌ شیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌ نیوان تورکیا، ئێران، عێراق و سوریا، دايشکراوه. له‌ هه‌ر یه‌کی‌ک له‌ ولاته‌نه‌دا به‌ ئاره‌زووی خۆیان سنوریان بۆ داناون. له‌ تورکیا به‌ کوردستانی تورکیا ئه‌لێن نه‌نا‌تۆلی رۆژه‌لات، کورده‌گانی کوردستانی تورکیا هه‌م‌وو له‌ ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی وولات نیشه‌جین،

ناوچەمی کوردستان لە بەشی باکور ویلايەتی دیورگی، ئەرزرۆم و قارسی.
 لە ناوچەمی ئەرزرۆم کوردەکان بە تاییەتی لە بەشی رۆژهەڵات و باشوری
 رۆژهەڵات نیشتمجین، هەروەها لە بن کێوەکانی بالی رۆژناوای ئەراراتو
 ناوچەمی قاغیزمان و تۆزلوکه لەوێدا هەن، لە بەشی خۆرناوای ناوچەکه
 کوردەکان نیشتمجین و بە ویلايەتی سێواس و ناوچەمی قانغال و دیورگی
 گەشتووه، هەموو دانیشتوانی رۆژهەڵات و باشوری رۆژهەڵاتی ئێم ناوچەبه
 هەموو کوردن و هەندێک لەو کوردانە که کۆچیان پێکردوون لە سلیسیا و
 لە باشوری ئێمقەرەدا هەن، وە لە شارە گەورەکاندا ئێستەمبۆل، ئێمقەرە و
 ئێزمیر ئێزین، ۱۷ ویلايەتی کوردنشین لە تورکیادا هەیە که بریتین لە:
 باکوری رۆژهەڵاتی ویلايەتی ئەرزنجان، ئەرزرۆم، قارس، وە لە ناوەند و
 رۆژناوا و رۆژهەڵات. لە باکور بە باشوری ویلايەتی مەلاتییه، تونجلی،
 ئالازیخ، بینگۆل، مووش، قاراگۆزه ناغدی « پاشان نادى یمسان، دیار
 بەکر، سیرت، بتلیسو وان، ویلايەتەکانی باشوری ئورفه، ماردین،
 جۆلانمەرگه « هەکاری « کلییه، ئێمەش هەمووی تێکرا کورد نشین،
 کوردەکانی تورکیا لە بەشی رۆژهەڵاتیانمە به برا کوردەکانی بەشی ئێزان
 بەیهکموه پەستراون.

کوردی کوردستانی ئێزان

ئێزان لە سەدهی ۱۶دا هەمەدان و لورستانیان لە کوردستان
 جیاکەدوه، تەنها ناوی کوردستانیان بە ناوچەمی ئەرەلان سنه « سەندج »
 وتوو که ناوەندی ئەرەلان بووه. لە ئێزان کوردەکان لە باکوری رۆژناوای
 ولاندا دەژین، کوردەکانی پارێزگای نازربایجانی خۆرناوا لەم پارێزگایاندا
 لە بەشەکانی رۆژناوا و باشوری دەریاچەمی ئورمیه کورد نشین، لە
 خۆرناوای دەریاچەمی ماکو، قتور، شاپور، وە لە باشوری دەریاچەمی مهاباد،

پیرانشهر، نغمده، شنو، تکاب، قروه، دیواندهره، بۆکان و سردهشت.

بمشه‌کمی پینی نه‌لین کوردستان « سنه یان سنه‌ج » نهر ناوچانه‌ی
سهر به سنمن، سه‌قز، بانه بیجاره گروس «، مهریوان، پارنژگای جینشینی
کورد پارنژگای کرماشانه، جگه لمعانه کوردنکی زۆر له نیشتمانی خویان
دوورگه‌تونه‌تموه وه‌ک له خوراسان، بجنوره، فارس و کرمان ده‌ژین و له
شاره گهره‌گاندا تعبیریز و حومه، تاران، بمشینی زۆری کورد ده‌ژین،
وه‌لمبشی کزتایی رۆژه‌لانی نیران لسه‌ر سنوور تیره‌به‌کی گرنکی کورد
ده‌ژی له‌ویلايه‌تی هلوچستان.

کوردی کوردستانی عیراق

له عیراق به ناوی باکوره‌وه ناوی نمهن، له باکور و باکوری
رۆژه‌لانی ولاتدا نه‌ژین و ویلاته‌کانی کوردنشین بریتین له: ده‌وک،
ناوچه‌ی زاخۆ، مزوری، جیر، عمادییه، عه‌قره، و لمبشی چه‌پی نم
ویلايه‌تموه ناوچه‌ی سنجار و شینخانه که یه‌زیدین، وه‌گهرکوک و هه‌ولیز و
سولیمانی، وه‌ له ویلايه‌تی دیالدا ناوچه‌ی خانعین و مهنده‌لی. نم
ناوچانه‌ی کورد نشینی عیراق له‌گه‌ل کورده‌کانی نیراندا که له بمشی
هه‌ولیزناوای زاگرسدا همن هاوسنورن وه‌ لمعلاشعه له‌گه‌ل برا کورده‌کانی
تورکیا و سوریدا هاوسنورن، کوردی به‌غدا و موسل به‌قهد به‌کن و زۆرن.

کوردی کوردستانی سوریا

له سوریا ره‌گه‌زیه‌سته‌گان به ناوی جزیره‌وه ناوی نمهن، له سوریا
« کورده‌کان له باکوری ولاتدان » له بمشی باشور همن و له‌گه‌ل
کورده‌کانی تورکیا هاوسنورن، ناوچه‌یه‌کی که له کورداغ به پانای ۱.

کیلومتر دهست پندهکات تا روزه‌لانی فورات له جینگه‌کدا که نمو
 بره‌ساره نزیک جمدابلس دبنه خاکسی سورساره درزه‌ی پسی
 نعدات. ناوچه‌یه‌کی که به درزایی ۲۵۰ کیلومتر و پانی ۳۰ کم له
 جزیره‌دایه نعمانش ناوچه‌ی راس العین له بامیه، عامودا، قامیشلی، عین
 دبادوه، دبرک، نم ناوچانه له نیوان دیجله و رویاری خاپور که بشتیکه
 له فورات نم بعه له خاکسی سورساده، بشتیه‌ی ده‌نورکی مراویه، که
 له‌وانه کورده‌کانی سوریه و غیراق و تورکیه، همرسی لایان به‌یه‌کموه
 بستران، جگه له‌وانه له شاری دیمشق و حمص و حدلب هزاران مالی
 کوردی تیدا ده‌ژی.

له سؤقیهت له ثمره‌نستان ۳۵ دی و له نازربایجان ۲۵ دی له
 ناوچه‌ی کاباجان، لاجین و کویاتلی کورد نشینو نادیتوا، زوری کورد له
 شاره‌کانی یمریقان، پاکو و له کوماری گورجستان و له شاری تفلیس.

۳۶ هزار کورد له شوره‌ی ده‌ژین و نعلین له ژماره‌یه زور زورتره
 بشتیکی بلاویه‌یان پیکردوه به پنی تخمینن نم دواییمه کونفرانسی
 کورده‌کانی سؤقیهت نعلین نیو میلیون کورد هه‌یه له شوره‌ی. له
 خوراسان به‌ک میلیون کورد نه‌زی و ۱۶۰۰ گوندی کورد نشین هه‌یه و له
 شاره‌کانی بجنورد و جاجرم و سمزه‌وار و نیشاپور و شیروان و قوچان و
 مشهد و ده‌رگمز و که‌لانی نادر دا نه‌ژین و شیه‌ی زمانی هم‌ووشیان
 کرم‌الجی سروو وه جگه‌لوانمش ۵۰۰۰ خیزانی تاوه‌کو نیستا هه‌یه
 شیه‌ی کزچمری و چادرنشین نه‌ژین. نهم‌ژ گه‌وره‌ترین مه‌لنه‌ندی
 کزپورنه‌ی کورد له خوراسان شاری مشهد. وه له ناوچه‌ی گیلان ۶
 دی همن کاتی خزی نادر شا بردونه‌ته نه‌وی بز به‌ره‌لستی روه‌کان.

د. عمیز شمزینی له کتیه‌گه‌ی خویدا به ناوی جولانه‌ی رزگاری
 نبشتمانی کوردستان ده‌ریاره‌ی سنوری نه‌توگرافی کوردستان، سنوری

کوردستان له رژژناوادا له کوردداخموه « سوریا » دهست پندهکا و به ناوچهکانی کیلس، معراش، بستان و لیوریک دا تیندهپیری و پرو دهگاته باکوور تا پرویاری کیلکیت و مارابه و بیرهو دریای ناوهراست، له رژژهلاتیشموه له شارهکانی بایبور دونولتییموه دهست پندهکات به خوارووی رژژهلاتی فارس و لیاوی رژژناوای دهراچی ورمیندا تیندهپیری، لورستان و ناوچهی بختیارهکان دهبری و تا دهگاته سنو کرماشان.

له باشوورموه له لورستانموه دهست پندهکات و پرو دهگاته باکووی رژژناووا به خانمقین و کفریدا تیندهپیری تا دهگاته نزیک چبای حمیرین لموی پرو دهگاته رژژناووا به ناوچهکانی خوارووی چبای شننگار دا تیندهپیری، فورات دهبری و له شاری تیرابلس و خوارووی کورداخ نزیک دهبیتموه تا له سرووی نمکمندهرونمدا دهگاته دریای ناوهراست. نیلی نیکیتین له کتینهکهیدا، کورد و کوردستان، دهلیت:

ناوی کوردستان به واتا خاکی کوردستان، ناوی بهک ولاتی سمریخو، سنووری تایبهتی، سیاسی خوی نییه، هموویان دارای بهک بنمرهت و نمژادن، نم ناوهش له سدهی ۱۲وه له زمانی فرمانروای سولتان سنجردا پاشا گهری سملوقیهکاندا پیدا بووه و له شانزه ریلایت پینگ هاتروه، کورد به زمانی نهکمی و ناشوری به واته به توانا و پالمان و کورد به واته بههیز بوون. کوردهخوی کزکردنموه کوردوخ، بزمانی نمرمنی، کوردوخ، کرت وهلی دراوسینی خوارووی خالد و نزارتر بوون. نمرمنیهکان بهر بهشه کوردانهیان وتوه کوردهخی، عارهب وتویانه باگردا.

به قسهی نسترابوون نهلیت کیزهکانی کوردهکان له دیاربهکرمه تا موش دریز بۆتموه، نم ناوانه همبوون، تمنها نموه نیه که گزفون ناوی

بردووه، واته پښ گمزهفون نمو ناوانه باسکراوه. له نيزوان سدهی نزی پ.ز تا شمسی پ.ز ولاتیک که پاشان بووه نمرغستان له ژنر فرمانروای خالدي و نورارا تودا بووه. په کم نووسر که له کوردستاندا ناوی بردووه حمدالله مستوفي قمزونی بووه له سدهی چواردهی زاینیدا و له ۷۴۱ک له کتیبی « نزهه القلوب » دایه نم ویلايهته له روزه لائموه بمستراوو به عیراقی عمجم، له باکورهوه به نازروایجان، له روزه ناواوه به عیراقی عمرجموه، له باشورهوه به خوزستان، کوردستان بیوه ۱۶هش که هریه که نرخبکی خزی هبووه.

نالانسی، نالی شمر، بهمار، خفتیان، دهرمندی تاج خاتوون، دهرمندی زهنگنه، دذیل، دینموه، سولتان ناباد = چمچمال، شاره زور. به قسمی « یاقوت حمصوی » دروست کمری نم شاره « زور بن زوحاک » بووه کرماشان پښتر پښان وتووه کرمین، کرند و خوشان، کنگور، ماهی دهشت یان مای دهشت، همرسین، وستام. بهمار پاتمختی کوردستانی نيزان بووه تا هاتنی مغول.

لیزه دا نیتکیتن باسی جوگرافیای کوردستان لمر نووسینی مینورسکی دهکات له کتیه که پدا ل ۷۸، جوگرافیای سروشتی کوردستان لمر کتیبی کورده کان، مینورسکی نووسیه تی بز نوهی جوگرافیای نم بمشه له ناسیادا باشتر تیپکه بن، نمیت لاینگری دوو خالی گرنګ بکه بن:

● کپوی نمرارات

● گمنداوی نسکمندروونه

له باشوری نمراراتموه به درنژایی ۲ هزار کیلومتر، نم کپوانه وهک بهک زنجیره ی به به کموه بمستراو راکشراو دهکشین. نم کپوانه لمره تاره ړنګ له باکورهوه به لای باشوردا درنژ بونه تموه، پاشان چمد لقبکی لی

میدا نمینت بهرو تمینشتی باشوری پژواوا، به واته بز لای کمندای
ارسی دریز دهینتوه.

نمرات ناوهندی ناوچه کینوهکانی فراوان و زورن که شینوهان «
لوانی» و چوار سریان بریتین له: سمری باکور له گزپی، سمری باشور
له جزلهمرگ، سمری روزه‌لانی له شوشه، سمری خواروش له بای بورت،
له نیوان نمرات و جزلهمرگه کینوهکانی کوردستان بهرزایی زوریان لی
روست بووه، له باشوری جزلهمرگه خاکی نیزان دهست پندهکات، که
بو کینوانی کوردستان بهسر دهشتهکانی ناشوردا نمروانیت.

دەریاچەیی ورمی لە گەڵ جینگا بهرزەکانیا له پرووی دەریاوه میانداوا
۱۲۸ مەتر، مەهاباد ۱۳۰ مەتر، شێو ۱۴۰ مەتر، ورمی
۱۳۲ مەتر، دەریاچەیی ورمی ۱۲۲ مەتر. نو کینوانی که کەوتونه
نیوان نهم دورو دەریاچەوه، وان و ورمی، ناری وەک بەکیان نیه و نمر
کینوانی له نیوان دورو پروباردا همن بهناوی زاگروسه کۆنموه نار دهبرین،
نهم ناوانمش وا دهردەکموت که یۆنانی بن، تهگەر پرومان به‌لای
نمکمندەرونەدا وەرگیرا ده‌بینن له ماوه‌یه‌کی گەمدا له باکوری نهم خالەوه
چەند کینۆیک دەرتەکەون نا‌نیت‌زوروس، نهم بهشه به هیلینکا دەروات به‌لای
دەریای پەشدا، تینکرا له سی لق له بهشی باکووری روزه‌لانیوه دریز
ده‌بینتوه که بریتیه له توروس باکووری، تورسی ناوه‌ند، تورسی باشوری
نمره‌نشان.

ناوچهی جینگای دانیشتوانی کورد له چوارچینوی سروشتی شاخ و
دۆله‌کاندا لوتکهی بهرز و پانتای و بهرزایی لوتکهی سمخته‌کان دۆلی قول
و فراوان جینگهی مبلله‌تی کورده، ههر له سه‌ره‌تاوه ژواری خزانیان لهو
جینگایاندا به‌یارداده، له میژووی زور کۆندا و له لقه‌کانی تورسی باشوری
و خاکی کینوهکانی رۆخی چه‌پی رووباری دیجله به « درزایی بزتان و

خاپور و زایی گهواره « نه گهر بگهر بنهمه سهره تاي میژووی ولاتی کوردی نوکاته له روزه لات و باشور ههروهک و نیستا لهو جینگایاندا برون، بعم پنبه جینگای ۳ ناچه دانیشتوانی کورد بعم شیوه له خاکه بهمهزه کانی نهرمنستان، کوردهستانی تورکیاره کپوه کانی خورناوای نیران و به درنژایی و پانتای سنووری عیراق و نیران له شاروچکمی مهنده لیبمه له روزه لاتای عیراق، پاشان هیلنیک که نیران و تورکیا له بهک جیا نه کاتمه تا کپوه کانی نهرارات، له باکوره وه تا پی نی نمو دپو قفقاس، نهرمنستان و نازهریایجانی شورمو، هیلنیک دهووری نهرزروم تا باکووری نیشان له تورکیا لسمر نمو. له باشور، کورد تا دهووری دهشتی نیوان دور روویار همن. له خورناواره سنووری ناوچمی دانیشتیان به شیوه گشتی تا فوراته « به شیوه بهکی راستتر تا روویاری قهرسو « لسمر خاکی تاسیای بچوک به قولایی نمو ناوچه به له باشووری روزه لاتای سینواس ههروه، ههروه له جزیره بچوک که کان له نزیک قونیموه سلوکبه « سیلیس « تا دریا میهنترانه نفوسیان ههروه له روزه لاتیشموه کورده ناواره کان نوانهی شا عباس کزچی پیکردوون، له خوراسان همن، ونوانهی نادرشا له سالی ۱۷۴۷ز رایگواستوون له دهووریمری قمزوین و ولاتی فارسن له نزیک کیالون ناب دور، ههروا له ناوچمی مازنده رانیش همن، بهمشووی گشتی ده ترانین بلنن که کورد و کپو له بهک جیا نایمه.

بیشی به کم له نهیلولی سالی ۱۹۶۱ وه تا سالی ۱۹۶۳ له لایهن کۆمیتهی بهرگری له مافه کانی گهلی کورد، نهم خشتهیه هینی سالی ۱۹۶۳ به.

پێوانه کم ۲	کوردستان به کم ۲	سهرزێرخه که	سهرزێری کورد	بهرزی کورد
تورکبا	۷۹.....	۲۲.....	۲۹.....	۶..... ۲۳٪
نێزان	۱,۶۴۸.....	۱۸.....	۲۱.....	۴..... ۲۱٪
عێزانی	۴۴.....	۸.....	۶,۵.....	۲..... ۳٪
سهرزێسا	۱۷.....	۲.....	۵.....	۴..... ۸٪
سهرزێخت				۱۵.....

ههروهها به پینی نهمخشی نارچهیی لیکۆلینهوهی کوردی له پاریس ۵۰۰۰۰ کم دوجا کله سالی ۱۹۴۹ دا دیاریکراوه به مهزندهی نامال ورامبو ۵۲۰۰۰ کم دوجایه.

به پینی نهم خشتهیه پێوانهی کوردستان ههمووی ۵۰۰۰۰ کم دوجایه. و دانیشتهوانی نزیکهی سی هینده زیادی کردووه. کهواته به مهزنده کورد نهمرکه نزیکهی ۳ ملیۆن دهیی.

خشتهی دووهم له پهرتوکی کوردستان و الاکرد، درسه سیاسیه و اقتصادیه، دکتور عبدالرحمن قاسطو

توکيا	بهيمر به کم ۲	ژماره دانيشتوان له ۱ کم ۲	ژماره کورده کوردستان	ژماره کورده له رولاندا
۷۷۶,۹۸۰	۳۳	۵,۱۰۰۰۰	۴,۶۰۰۰۰	۴,۹۰۰۰۰
۱,۶۴۰,۰۰۰	۱۲	۲,۵۰۰۰۰	۳,۰۰۰۰۰	۳۳,۰۰۰
۴۴۴,۴۴۲	۱۵	۱,۶۰۰۰۰	۱,۴۰۰۰۰	۱,۵۵۰,۰۰۰
۱۸۴,۴۷۹	۲۲		۴۰۰,۰۰۰	

تورکيا	انارچي کورده به کم ۲	دانيشتوان له کوردستاندا له ۱ کم ۲	رژمي سده کورده کان به له گڼ همرو دانيشتواندا	رژمي دانيشتواني کورده کان به له گڼ همرو دانيشتواندا	رژمي سده رومي
۱۹۴,۴۰۰	۲۶	۱۸	۱۹	۲۵	
۱۲۴,۹۵۰	۲۸	۱۶	۱۷	۷,۵	
۷۲,۰۰۰	۲۲	۲۲	۲۳	۱۶	
۱۸,۳۰۰	۲۱	۱۰	۱۱	۱۱	

کورده کان له ۸۵٪ پټک دټن له دانيشتواني کوردستان، ثعواني که
 ۴۰۰۰۰۰ تورک و ۳۰۰۰۰۰ نازمريايجاني و ۱۵۰۰۰۰ فارس و
 ۲۵۰۰۰۰ عرب و ۲۰۰۰۰۰ له تيرهو قومه کاني که وهک تورکمان،
 ناشوري، ثرممن.

به‌رورد کردنی له‌وکاتمه‌وه تا نیستا نزیکه‌ی سی هینده دانیش‌توانی
زیادی کردوه وه له کتییی چل سال خعبات له پیناوی نازادی کوردستانی
نیزان سالی ۱۹۸۵ نه‌لینت پینانه‌ی کوردستانی نیزان ۱۲۵,۰۰۰ کم
دوو‌جایه و ژماره‌ی دانیش‌توانی ۷,۰۰۰,۰۰۰ ملین کسه.
خشتی سینیم له پەرتوکی « کرد در دائره المعارف اسلام - ترجمه
اسماعیل فتاح قازی »

نەدمۆندز	وانلی	قاسلر	بروک	نەبکیتین	
۳,۲.....	۶,۶.....	۴,۹.....	۲,۵.....	۴,۵.....	تورکبا
۱,۸.....	۴,۲۵.....	۳,۳.....	۱,۸.....	۱,۵.....	نیزان
۱,۵۵.....	۲.....	۵۵.....	۹.....	۵.....	عیراق
۳۲.....	۵.....	۲۵.....	۳.....	۵.....	سوریا
۸.....	۱۵.....	۱۶.....		۲۵.....	قەشقار
۶,۹۵.....	۱۳,۵.....	۱,۱۶.....	۵,۵.....	۷,۲۵.....	

- ۱- نەبکیتین، کرد ۱۹۵۶-۴۲
- ۲- اس.آی بروک قەومی هەکاری ۱۹۵۸- ۳.
- ۳- د.قاسلر، کردستان ۱۹۶۵-۲۳
- ۴- د. عبسمەت شریف وانلی کوردستانی عیراق. ۱۹۷-۳.
- ۵- ی.جی نەدمۆندز مەجلە‌ی میژووی بەرگی بەکەم ۱۹۷۱-۹۲

شاخ و روبر و

دهریاچه کانی کوردستان

• شاخه کانی کوردستان:

کوردستان تیکرا ولایتیکی شاخاوییه. له کوردستانی تورکیادا به شه کینوه کانی تورووسی روزه لآت له قهراخی دهریای سپی ناوه رامت به پانایی جوغرافیایی که نداوی نهمکمنده روونوه نه گرتنوه. پاشان به رهو باکورری روزه لآت درنژ نه بیتنوه. له باکورری معرعمش نه بیتنوه دوویش و له به کتری دوور نه کمنوه. بهشی باکور که ناوی ئینگرداغ و نورداغه و به رزایی ۳.۹۰ مېتره له گمځ کینوی ناگری داغ به به ک ده که ونه وه سه ره شه کینوه کانی مه نزور که به رزایی ۳.۸۸ مېتره. مرکان و کارگا پارازی به رزایی ۳۳۸۸ مېتره. نه مانه به به کوه نه به سترن و پاشان لار نه بیتنوه بۆ زنجیره شاخه کانی نه راکس و نه ویش نه به ریت و له کزتابیدا نه گاته زنجیره شاخه کانی نه رارات.

بهشی دوو به شینوهی که وانی له باشووری مه لاتنیه وه ده ست پنده کات و له گمځ کینوه کانی هاچرس که به رزایی ۲۶۳۹ مېتره و ساسون

که به‌رزایی. ۲۵۹ میتره تا باشووری مووش نه‌روات و پاشان له‌گه‌ل کینه‌گانی بدلیس و هه‌کاری که به‌رزایی. ۳۶۳ میتره و سبلوداغ له‌لای باشووری ده‌ریاچه‌ی وانه‌وه درێژ نه‌بیشه‌وه تا نه‌گاته کینوی جیبه‌وداغ که به‌رزایی. ۴۱۷ میتره. جگه له‌وانه له سنووری باکووره‌وه چهند به‌شه کیننک به‌رزاییان به‌رام‌به‌ر به‌یه‌که له‌وانه کینوی چه‌کماک. له باشووری نه‌رزۆمه‌وه به‌شه کیننکی ناگراوی پالند و دوکن داغ به‌رزای ۳۱۲۴ میتره، به‌لای باشووردا زنجیره شاخی بن بنگول هه‌یه، به‌لای رۆژناوادا به به‌رزایی تو‌نجلی درێژ بوونه‌ته‌وه. له‌م به‌شه‌دا رویاری فورات که به‌نینو به‌ردی بلورین و زۆر گه‌وره‌دا نه‌روات دایه‌ن‌شیه، که دۆلی زۆر گه‌وره و سه‌ختی لی دروست کرده‌وه و جینگای هاتووچزی نییه.

له باکووری مه‌لاتیه‌وه سه‌رچاره‌ی زۆر جوان له یه‌ک‌لا واتا باشووری رۆژه‌ه‌لاتی لازنج به‌رزاییه‌که‌ی. ۱.۲ میتره. له‌لایه‌که‌وه تا باکووری مووس. ۱۵۰ میتر به‌ریوانه. له‌م به‌شه‌دا « ناناتۆلی » بوومه‌له‌رزای یه‌ک له‌سه‌ر یه‌ک هه‌یه که له سالی ۱۹۳۹دا (۲۵) هه‌زار که‌سی کوشتوه. هه‌روا له سالی ۱۹۶۶ بوومه‌له‌رزای له وارتو و، له‌سالی ۱۹۷۱ له بنگول و گه‌نجی داره.

له‌به‌شی باشوور که‌وانه کینه‌گانی تارووس ناوچه‌به‌کی زۆریان گرتۆته‌وه. نورفا به‌رزاییه‌که‌ی. ۵۵ میتره. دیاره‌گر به‌رزاییه‌که‌ی. ۶۵ میتره له‌ویشه‌وه به‌رزاییان وه‌ک یه‌که، که به‌ره‌و نیوان دوو رویار درێژ بۆته‌وه. له‌و به‌شه‌شدا ته‌په‌ی خه‌ری ناگراوی قه‌راچه‌داغ به‌رزایی ۱۹۱۵ میتره. زنجیره کینوی تۆزی عاب‌دین، که له هاردین به‌رزایی. ۱۱۳ میتره، ده‌ست پینه‌کات و له به‌شی رۆژه‌ه‌لات به کینوی به‌رزتر (هه‌راکول- ۲۹۴۳ م) و کینوی جه‌ودی (۲.۸۹ م) کۆتاییان دیت. له کۆتایی رۆژه‌ه‌لاتی تورکیا زنجیره کیننک هه‌ن. دوو کینوی ئاراراتی گه‌وره و

ناگری داغ به رزی ۵۲۵۸ مېتره. نهراراتی بچووک به رزی ۳۹۲۵ مېتره. له لم کپوانه چهند به شه کپونک جیاده بنه وه. به شینگ له وانه به ده وروی ده ریاچی وان دایه. کپوی تهنروک که به رزی ۳۳۱۳ مېتر به رزه. له به شی باکووری نم دو کپوانه هه لکه وتوه.

کپوی نالا داغ. ۳۶۱ مېتر و شاخی نیز پرزداغ ۳۵۳۷ مېتر به رزه. له باشووری واوران داغ به رزی ۳۵۵ مېتره و هروا له ناوه لوتکه کپوه کانی ساتاک هن. له به شی باکووری ده ریاچی وان دو کپوی ناگرین هن: کپوی سپان که به رزی ۴۴۳ مېتر و کپوی غرود (غرود) که به رزی دونه کهی ده کات. ۳۱۴ مېتر. له به رزی ۲۵۵۲ مېتری نم کپوه دا ده ریاچه به ک هیه ناوه کهی شیرینه. ده ریاچه که. ۱۷۲ مېتر له وروی ده ریاوه به رزه. نم ناوچه به به رزترین ناوچه کوردستانی باکووره. به شه کپوه کانی که به ناراراته وه به ستراون دهن به کپوانه ی وان له باکووره وه به ره و باشور درزپوونه توه و له نیوان دوو ده ریاچی وان و ورمی دان و کوردستانی باکوور له کوردستانی روزه لانت جیاده که نه وه. نم کپوانه به به رزی ناوچه ی هرکی و هورامان به ستراونه توه و له ونوه به ره و باشووری روزه ناوا شزپوونه توه. که به که مین لوتکه ی کپوه کانی زاگروس دروست ده کن. شاخه کانی زاگروس به دوو به شی به رامهر به به ک خاکی کوردستانیان ته نیوه. روزه لانتی شاخی زاگروس له کوردستانی روزه لانتدایه و دوو زنجیره کپوه کانی روزه ناوایی له باشووری کوردستان دان.

ههروه ک نه دموندز ده لیت ناتوانریت به ناسانی نار به نم هه موو لوتکه و زنجیره کپوانه دابندریت، هه چهنده له هه موو جینگا و نارچه کانی خزیاندا دانیشتوان ناویان ده زانن و له راستیدا له هه موو شرنینگ نه و لوتکه و شاخانه ناوی جوړیه جوړیان هیه.

روژمه لاتى كوردستان:

چەند زنجیره و بەشە کینۆک. جیا جیا و بەرامبەری بەک لە باکووری روژناوای بەرەو باشووری روژناوای درێژمۆنەتەو. بەرزترین کینۆیان دانپەرە کە بەرزایبەگە ۳۷۴۸ مېترە و لە نیوان سنووری سێ ناوەندی تورکیا و عێراق و ئێراندا یە. پاشان سەپەرەز و قەندیل یان کوگیز کە ۳۷۸۲ مېتر بەرزە گەڵاڵە ۳۳۶۴ مېتر بەرزە. نەختینک دوورتر بەرەو روژمه لات کینۆی چلچەشمە ۳۴۱۶ مېتر بەرزە. ناوی کوردستانی ئێران زیاتر لەم کینۆنەو سەرچاوە یان گرتووە و بەرەو باشوور بە زنجیره کینۆی هەورامان (۳۲۱۶ مېتر بەرزە) و جی لوکە (۳۵۰ مېتر بەرزە) هەن کە بە زنجیره نا کینۆکانی لورستان و پشتکو درێژ دەبنەو.

باشووری کوردستان:

لە باشووری ناوەندی تورکیا کینۆکانی جودی داغ و شینخان داغ و جلوداغ، لە نیوان رویاری قورات و زنی گەورەدا و، لوتکە کینۆکانی بیخیز و مینا و گارا بەرەو سنووری ئێران درێژمۆنەتەو. لەم بەشە ی زیندا کینۆکانی سەری کوێر ناوا بەرزاییان ۳۶.۳ مېترە و دۆلە بەش ۳۴۴۹ مېترە، خواراپتە ۳۱۶۸ مېترە. لە ناوچە ی برادۆست نەگەرچی کینۆکانی سنوور بەرز، وەک کینۆی هەلگورد ۴.۱۳ مېترە، بەلام وردە وردە بەرەو دەرشتەکان بەرزایی کینۆکانی کەم دەبنەو. بۆ نمونە چای هەندێن بەرزایی ۲۷۹۳ مېترە کەوتۆتە باشووری روژناوای رەواندۆز.

لە زنجیره کینۆکانی کورەکاژاو، گوجار، کوکۆرە و ناسۆس لوتکە ی زۆر بەرز هەن کە بەرزاییان لە نیوان ۲۹۵ تا ۱۹۹ مېترە.

بەشە کینۆکانی ئەزمیر و قەرە سیرەت بەرزاییان لە نیوان ۱۸۷ تا ۱۶.۸ مېتر ئەبێت. لەنیو ئەوانە بشدا لوتکە ی پیرەمەگرون کە لە باکووری روژناوای سلیمانیه، ۳۱۸۳ مېتر بەرزە. لە بەرامبەریدا شاخی

به‌راناں هه‌به که له‌نیوان ۱۷۳۹-۱۷۷۷ مېتر به‌رزه .

له‌به‌شی رۆژئاوايه‌وه چياکاني قه‌ره‌داغه که به‌رزايی له ۱۳۷۸-۲۰ مېتر ده‌بیت. له‌به‌شی باشووريه‌وه تونی باباعمره که ۳۶۵ پي به‌رزه . ديسان له‌به‌شی خۆرئاوای نه‌وشه‌وه کينه‌کاني هه‌مرين هه‌لکه‌وترون که به‌رزاييان ۱۶۴ مېتره . نه‌م کيوانه له باشووری رۆژه‌لاته‌وه بۆ باکووری رۆژئاوا کشان که له سېروانه‌وه تېده‌په‌رن و له کۆتابيدا له زنی به‌چوکه‌وه به ديجله ده‌گه‌ن. شاخه‌کاني شه‌نگار به درزايی ۶۰ کيلۆمېتر و پانايی ۱۵ کيلۆمېتر و به‌رزايی ۱۶۰۰ مېتر له نيوان هه‌ردوو رووباردان و تا رۆژئاوای موسل کشان.

● روبراه‌کاني کوردستان:

کوردستان خاکیکی به‌پیت و باشه ، سه‌رچاوه‌ی ناوی زۆر و رويايی هه‌میشه تاوداری هه‌یه . له‌سه‌ره‌تاره له ناراکیس ، یان ئارس سه‌رچاوه‌کان ده‌ست پنده‌که‌ن و له خاکی بنگوله‌وه که که‌وتۆته نيوان ديجله و فورات له (هه‌زار ده‌ریاچه) سه‌رچاوه‌یان گرتوه .

فورات و ديجله ، که له کوردستانه‌وه هه‌لده‌قوولین دوو رويايی گه‌وره‌ن . فورات له دوو به‌ش پینکدیت. به‌شی باکووری ، له کوردستاندا ناوی قه‌ره‌سووه ، ۴۶۰ کيلۆمېتره . درزايی سه‌رچاوه‌کاني له کينه‌کاني دوول و داغه‌وه‌یه پاشان له نه‌رزۆمه‌وه دیت و له‌و ناوچه‌یه ناوی روبراه‌کاني که سه‌رچاوه‌یان کينوی چووه‌داغه به‌و ده‌گه‌ن و پاشان به دۆلینکی ته‌نگدا به‌ره‌و خۆرئاوا ده‌کشیت و نه‌رنجبان ناوده‌دات و به‌دۆلینکی ته‌سکدا به‌ره‌و خۆرئاوا ده‌روات و پینچاوپنچ به‌ره‌و باشوور ده‌کشیت و ناوچه‌ی که‌مارا ناو ده‌دات و له شارۆچکه‌ی که‌مالبه‌به تېده‌په‌ری به ته‌نیش کينه‌کاندا ده‌روات که دۆلی زۆر سه‌ختیان هه‌یه .

به شه‌ک‌هی تری که مراد سووی پنده‌لین، درنژیابی ۶۱۵ کیلومیتره و له کنبه‌کانی ناگریژان و نالاً داغ و تندروک له باکووری ده‌ریاچه‌ی وان سه‌رچاوه ده‌گرنیت و به‌رهو باکووری متحابیل و له دیادین و قاراگوز تینده‌په‌ری جارنکی که به‌رهو باشور ده‌گه‌رنته‌وه توتاق و مه‌لازگه ناو ده‌دات، له‌ونوه له باکووری مووش شاره‌کانی گهنج و پال و پرته‌ک ناو ده‌دات و پاشان له باکووری کبان له‌گه‌ل لقه‌ک‌هی تری فورات، قه‌ره‌سو، به‌کده‌گرن. پاش به‌ک‌گرتنی شه‌و دور رویاره، فورات دروست ده‌بیت. که ۶۴۷ کیلومیتره به کوردستاندا نه‌روات. نیکرای درنژی فورات له نیوخاکی کوردستاندا ۱۱۱ کیلومیتره و هه‌موو درنژیابه‌ک‌هی ۲۸۰ کیلومیتره. رویاری توخمه‌سوو که له باکووری مه‌لاتبیه‌وه ده‌چبته سه‌ر قه‌ره‌سوو ۱۹۴ کیلومیتره درنژه. سه‌رچاوه‌ی شه‌م رویاره له‌ده‌ره‌وه‌ی خاکی کوردستانه. رویاری مرادسوو گه‌لی رویاری تری دیتنه‌وه سه‌ر له‌وانه په‌بسوو که درنژیابه‌ک‌هی ۲۳۵ کیلومیتره.

فورات له کژندا گه‌لی ناوی جزیره‌جوری بووه. سۆمه‌ریه‌کان پنبیان گوتوره (یورانونو)، واتا رویاری گه‌وره. بابلیسه‌کان پنبیان گوتوره (براتو). فارسه‌کان به (نه‌فرات) ناویان بردووه. نه‌که‌دبیه‌کان به (پوراتی)، یان (پوراتوم) و گرنگه‌کان به (نه‌فراتیس) ناویان بردووه که به عه‌ره‌بی بژته (فورات)، واتا ناوی پاک.

دیج‌له - رویارنکی زۆر گه‌وره‌یه. سه‌رچاوه‌ی له باکووری کنبه‌کانی مه‌عه‌ده‌نه‌وه دیت و ۴۵ کیلومیتره به باکووری کوردستاندا و به شاره‌کانی نادغانی، دیاربه‌کر، حه‌سه‌ن کیف و جزیره‌دا تینده‌په‌رنت. له‌لای چه‌پیه‌وه چهند رویارنک: عه‌نبه‌ر، باقمان، گرزا و بۆتان که درنژیابه‌ک‌هی ۲۲۴ کیلومه‌تره، ده‌رژینه ناویه‌وه. دیج‌له پینش خابوو درنژه سنووری عیزاقه‌وه له‌و جینگه‌به‌شدا رویاری خابوو ده‌رژینه نیو دیج‌له‌وه، به‌ک‌بک

له لقه کانی خابوور به ناوی هازیل شاری زاخو ناو ده دات. درنژایی دیجله له نینو کوردستانی عیراقد ۱۵۰ کیلومیتره، و اتا له هه موو کوردستاندا ۶۰۰ کیلومیتره. تینکرا درنژایی دیجله ۱۹۰۰ کیلومیتره.

دیجله له نزیک به غدا له گهل فورات لیک نزیک ده بنه وه و پاشان له به کشری دور ده که نه وه، تا له باشووری عیراق له شاری قرنه پینکده گن و شط العرب پینکدین.

سومر به کانی ناوی (نادیگتایان) له دیجله ناوه. نه که دیبه کانی پنبان گوتوه (نادیگلاتوم)، پان (نادیگلات). گریکه کانی به (تگرس) ناویان بردوه.

ناوا: رویار یان چومی ناراز له بنگوله وه دیت و ۴۳۵ کیلومیتره به باکووری کوردستاندا تینده پهریت و به نینوان ئیزان و تورکیا و سؤفیه تدا ده روات و، ده رۆنته ده ریای قه زوینه وه. درنژایی رویاری ناراز ده گاته ۹۲۰ کیلومیتره.

قۆل تووان: سه رچاوهی له باشووری خورناوای شاری (دبوانده وه) ی رۆژه لاتنی کوردستانه وه، به ناوچه کانی زنجان و میانده تینده پهریت. پاشان له باشووری شاری ره شته وه، که له وی به (سفیدرود) ناوی ده بنه، ده رۆنته ده ریای قه زوینه وه. گاماسیاب، جهختز= زهرین رود « ۲۴۰ » کم ههروا رویاری « تاتاهز » که ههردوکیان ده رۆنته ده ریای چمی درمی وه.

زیتی گه وه: درنژاییه که ی ۴۵۰ کیلومیتره سه رچاوه که ی له باکووری کوردستانه وه و له کینوی مه رگه نه داغ له نینوان ده ریای چمی وان و ورمیزه سه رچاوه ده گرت. جۆلا مه رگه ناو نه دات و دینته باشووری کوردستانه وه ناوچه ی زینار و بارزان ناو ده دات. په کینک له لقه کانی له رویاری ره واندزه وه دیت و له باشووری شاری موسله وه ده چینه سه ر دیجله.

زنی بچووک: ٤٠٠ کيلزوميتير دريژه له ناوچهی لاجانی روزهلائی کوردستانه ديت و. له روزهلائی کوردستانه تا باشووری، گهلی ريار تينکەلی نەم زينه دەبن، که به تەفتەق و ئالتوون کزيردا رەت دەپيت و دەچينه سەر ديجله. له سالی ١٩٥٨دا له ناوچهی دوکان بەرەستينک لەسەر ئەو ئاوە کراوە که (٧) بليزن مېتری شەشگۆشەیی ناو دەگریت و مەودای ٥٠ کيلزوميتير چوارگۆشەیی داگرتووە. نەم زينه پېشتەر ناوی کيالوی بوو و دوايی بۆتە لاوين.

روياری عوزنم، ٢٣ کم دريژه و سەرچاوەی له بازيانەوه ديت، دافرق و تەرزخووماتو ناو دەدات و دەچينه نيز ديجله.

سيروان: لەپيش زاييندا بە (ئەترکون) و (تورمەر) يان (تامارا) ناويان بردووه. دريژايی روياری سيروان ٣٨٦ کيلزوميتير، که له کيوه کانی روزهلائی کوردستانه ديت. له نير باشووری کوردستاندا روياری تاجەرز، که دەشتی شارەزور ناو دەدات. دەرژينه نيرەوه. له دەرەندېخان بەرەستينکی گەورەي لەسەر دروست کراوە. ئەو رويارەش دەرژينه ناوی ديجلهوه.

● دەرياچهکانی کوردستان:

دەرياچهی وان: گەورەترین دەرياچهی کوردستانه. رويەرەگەي ٣٧٦٥ کيلزوميتير چوارگۆشەيیه. قولاييه گەي ١٠٠ مېتره و بەرزبەگەي له رووی دەريا ١١٢ مېتره. ئەو کيوه ناگر پڙنانهی له چوارەوهری نەم دەرياچه بەدان. که سوو و سولفات و... هتد لەوانەوه دەرژينه دەرياچه گەورە ئاوەگەي سۈر کردووه. لەو دەرياچه بەدا تەنبا بەک جزره ماسی رار دەگریت که پينبەئین (هليک).

له باکووری دەرياچهی وانەوه دەرياچهی (نازليک) هەيه، له

باکووری رۆژه‌لاتی نهم ده‌ریاچه‌یه‌دا ده‌ریاچه‌ی (نارچک) هه‌یه. له باکووری رۆژناوای مه‌عه‌دن، له‌و جینگه‌یه‌ی که سه‌رچاوه‌ی دیج‌له‌یه، هه‌زار قو‌له‌ هه‌یه که زۆر قو‌وله و رووبه‌ره‌که‌ی ده‌گاته ۵۰ کیلۆمێتری چوارگۆشه‌یی. ئاوی نهم‌بیش سو‌نزه و مارماسی تیندا راو ده‌کرت.

ده‌ریاچه‌ی ورمی: پینشتەر پینیان گوتووه (چی چیت)، ئیسراپون پینی گوتووه (ماتینسی). نهم ده‌ریاچه‌یه له خۆره‌لاتی شاری ورمی هه‌لکه‌وتووه، رووبه‌ره‌که‌ی زیاتر له ۶۰۰۰ کیلۆمێتری چوارگۆشه‌یه. درێژایه‌که‌ی نزیکه‌ی ۱۳ کیلۆمێتر و پانییه‌که‌ی ۵ کیلۆمێتره. قو‌لابیه‌که‌ی له نیوان ۶ تا ۱۵ مېتره. ئهو ده‌ریاچه‌یه‌یش ئاوه‌که‌ی سو‌نزه و هېچ جزیره ماسیبه‌کی تیندا نا‌زی. له نزیک ئهو ده‌ریاچه‌یه‌وه دوو ده‌ریاچه‌ی بچووک هه‌ن به‌ نینۆی (شورگول) و (قو‌پیه).

ده‌ریاچه‌ی زرنبار: پینشتەر به (میه‌ریان) ناویان بردووه. نهم ده‌ریاچه‌یه له نزیکه‌ی سئووری کوردستانی عێراق و، له خۆرناوای مه‌ریوان و باشووری رۆژه‌لاتی پینجۆنه. درێژایه‌که‌ی ۴.۵ و پانییه‌که‌ی ۱.۷ کیلۆمېتره و قو‌لابیه‌که‌ی ۱۵ مېتره.

له باکووری کوردستاندا ده‌ریاچه نییه. کوردستان به‌هۆی به‌رزیه‌وه ناوه‌موای کێوه‌کانی زۆر سارده له هه‌ندێ لوتکه‌ی کێوه‌کانیدا به‌سالی به‌فری پینوه نهمینیت، باران وه‌ک به‌ک نیه له هه‌ندێ جینگا سالانه له نیوان ۲۰۰-۴۰۰ میلیمه‌تر ئه‌بێت وه ئهو ده‌شانه‌ی که که‌وتونه‌ته نیوان کێوه‌کانه‌وه بارانی ۷۰۰ پان ۲۰۰۰ وه هه‌تا نه‌گاته ۳۰۰۰ میلیمه‌تر وه هه‌ندێ جینگاش که‌م بارانه. پله‌ی سه‌رما دیسان له کوردستاندا جزوا جزیره، به‌ پینی ده‌شتاییه‌کان و دوور له کێوه‌کان وه نزیکه‌ کێوه‌کان نه‌بگۆزێت و وه‌ک به‌ک نین، له قاراگۆزه که که‌وتۆته به‌شی باکوور له زستاندا پله‌ی سه‌رما نه‌گاته ۳-۳۵ پله‌ی سانتیگراد.

کرماشان که کەوتۆتە بەشی باشوری کوردستان لە هاویندا پلەي گەرما نەگاتە ۳ - ۴. پلەي ژۆر سفر وە لە زستاندا لە مانگی کانوونی دووهمدا سەرما نەگاتە ۱۰-۱۵ وە باران بە تینکرایي بێسال نەگاتە ۴۸۹ ملیمەتر. لە سەنەندژ - سەنە گەرما لە مانگی تەموزدا نەگاتە ۳۵ سانتیگرات وە لە مانگی کانوونی دووهمدا سەرما نەگاتە ۱۵ پلەي سانتیگرات، باران . . ۵ ملیمەتر لە سالتیکدا، کەرکوک لە تەموزدا پلەي گەرما نەگاتە ۴۳ ژۆر سفر وە سەرما لە مانگی کانوونی دووهمدا نەگاتە ۱۴،۵. خانەقین لە مانگی تەموزدا گەرما نەگاتە ۴۱،۸ وە سەرما لە مانگی کانوونی دووهمدا نەگاتە ۲ باران ۳۸۵،۲ ملیمەتر لە سالتیکدا.

مەلاتیە گەرما ۲۶،۵ سەرما ۱،۵ باران لە سالتیکدا ۴۴. ملیمەتر
 وان گەرما ۲۲،۵ سەرما ۳،۵ باران لە سالتیکدا ۳۸. =
 نۆرفە گەرما ۳۲ سەرما ۴،۵ باران لە سالتیکدا ۴۴. =
 دیارەکر گەرما ۳۱ سەرما ۲،۵ باران لە سالتیکدا ۴۷. =

دارستان:

دارستان لە کوردستاندا زۆرە بەتایبەتی لە شاخەکاندا.

- نێزان چوار ملیۆن هەکتار دارستانە زۆری داری بەهروون
- کوردستانی تورکیا ۶٪ لە هەموو زەوی دا.
- کوردستانی نێزان ۳۲٪
- کوردستانی عێراق ۸٪

بە تینکرایي هەموو کوردستاندا دارستان، ۶ ملیۆن هەکتارە کەواتە لە

١٤٪ پروبیری کوردستان.

پروبیری دارستان به هزاره‌ها هه‌کتار:

عێراق	نێزان	تورکیا	سوریا	کوردستان
١٥٤.	١٩...	١,٥٤٨	٤٤٩	٥٧٤.

رێژەی دارستان بۆ پروبیری هه‌موو

٣,٥٪	١١,٦٪	١٣,٨٪	٢,٤٪	١٤,٩٪
------	-------	-------	------	-------

١٥ جۆر داری به‌وێو له‌ناو نوو دارستانه‌دا هه‌یه.

کشتوکاڵ له کوردستانی تورکیا له ٢٥ ملیۆن هه‌کتار زه‌وی ٣٠٪ به‌کار ده‌هێنددرێت، که له‌و به‌شه هه‌موو سالنیک ١,٣ بی پهره‌م نه‌مبێنێمه‌وه. له کوردستانی نێزان له ٥ ملیۆن هه‌کتار زه‌وی که بۆ کشتوکاڵ نه‌شیت له ٢٤٪ به‌کار ده‌هێنددرێت که له ١٦٪ هه‌موو سالنیک ده‌مبێنێمه‌وه. کوردستانی عێراق ٨ ملیۆن هه‌کتار زه‌وی بۆ کشتوکاڵ ١,٤ ی ته‌نها به‌کار نه‌هێنددرێت. وه‌ک گه‌م و جۆ و نوک و نېسک...

بهم جۆره‌ی خواوه‌وه له تورکیا له ١٥٪ له نێزان ٢٥٪ له عێراق ٥٪ که له ١٥٪ به جۆ نه‌کرنێت، جگه له‌وه پهمۆ، چه‌ره‌نده‌ری شه‌کر، هه‌روه‌ها باشت‌رین توتن که له کوردستانی تورکیا و کوردستانی عێراقدا نه‌کرنێت، توتنی کوردستانی عێراق به‌شی هه‌موو عێراق نه‌گات.

دروختی مێو له کوردستانی تورکیا و کوردستانی عێراق و کوردستانی نێزان نه‌کرنێت و ٣٤ جۆر ترێ هه‌یه، جگه له‌وانه هه‌نار، هه‌لوژه، سێو، هه‌لجیر، هه‌لوژه‌ی زه‌رد، گوێز، هه‌رمی، قه‌یسی، به‌هی،

گیلاس، قزخ له همموو کوردستانه کاندای پياز، شوتی، خه یار، ترزوی، کالەک، تمعانه، پانچان، زهرات، بیبر، کاهو.

کیانلبیری کمری له کوردستانه کاندای لمانا و نچرون، له سهره‌های سده‌ی ۱۹دا له کوردستاندا « شیر » هه‌بروه هه‌چمندا نیشتا نهاره. پلنگ هه‌به، بهوری به‌یان له باشوری وان هه‌به، ورج، بهراز، گورگ، میه‌یون، پزوی، چمقله، کهمتیار، کله‌کیزی، ناسک، کهروشک، سهرچهر، چاله‌که، ده‌له‌ک، یونکه، سه‌گ گلاو، مریشک، قه‌ل، قالمهرای مالی کراو، هه‌روه‌ها بانده‌ی زوریش هه‌به کمو، سهرنکه، کوتر، پزور، قازوهرای بانده‌ی کمی ناری له ده‌ریاچه‌کان و روویه‌ره‌کاندا هه‌به. جگه لهرانه ماسی له ده‌ریاچه‌کان و روویه‌ره‌کاندا هه‌روه‌ها ماری زور سامناک و ژه‌هرای و کوشنده، دوشکی به‌ش و زهره‌مالیاتی مالی کراو. گا و مانگا و گامیش، مهر و بز، ماین و هینستر و گوئدرئو هه‌ند.

سازمانی سروش‌تی کنزایی کوردستان

نموتی کوردستان له عیراقدا له ناوچه‌گانی گه‌گوک و زمار و خانه‌قین ده‌رنه‌هینرنت. له تورکیا له سیرتو باتمان ده‌رنه‌هینرنت. له نیران له کرمانشان ده‌رنه‌هینرنت. له سوریا له قه‌رجوک ده‌رنه‌هینرنت. نموتی نیران و عیراق و تورکیا زۆری زۆری هم‌مروی له خاکی کوردستاندا به. بێجگه له نموت، ناسن، توتبا، قورقوشم، زیو، گرۆم و موله‌یدن هه‌به. مس له ناوچه‌ی ئه‌رگانه « دیرسیم » ده‌رنه‌هینرنت. له پالو، ئاگری و ناوچه‌گانی ده‌رویمری وان مسی خاو ده‌ست نه‌که‌موت له کوردستانی نیران له سه‌ که‌ریت، وه له باشوری کرمانشان زه‌ر، وه زیو له کابان و خه‌لۆزی به‌رد و خوی زۆده. خه‌لۆزی به‌رد له زۆری شوینی به‌شه‌گانی کوردستاندا هه‌به و به‌ شیه‌به‌کی تایبه‌تی له سایقانه، تاربیته، وان، کیه‌اه، جیش، خزکو،

زاخو دا ههیه، ناسن له ناوچه‌گانی مادن، نامیدی، ههیه. قورقوشمی خاو له کیانه، کروم و مه‌گنسیزوم له بارزان، زیر و زیر له ناوچه‌ی دیاربه‌کر ههیه، ههروه‌ها گزگرد له ناوچه‌ی ئه‌ردیش، جۆلمه‌یزگ و باشقه‌لا، نموتی کوردستان به‌شبنکی زۆری ئه‌و نموته پینگ دینیت که له رۆژه‌لائی ناوه‌راست ده‌ره‌بنیت، چاله‌ نموته‌گانی که‌رکوک له ناوچه‌ی باباگو‌رگو‌ر دایه له که‌رکوک له سالی ۱۹۷۰دا ۸۳ ملیون تمن نموت ده‌ره‌بنراوه. به‌پنی راده‌ی ده‌ره‌بنانی نموت له سالی ۱۹۵۵ دا کوردستان پینجهمین ولاتانی جیهان بوو له پووی ده‌ره‌بنانی نموته‌وه له هه‌موو به‌شه‌گانی کوردستاندا تیکرا به‌روویوومی کشتوکالی و ناژه‌لی به‌ راده‌یه‌کی به‌رفراوان سرچاوه‌یه‌کی گرنگی سامانی کوردستان پینگ دیت.

له سالی ۱۹۵۷دا له ناوچه‌ی کوردنشینه‌گانی تورکیا ۷,۶۶۲,۳۳۳ سهرمه‌ر هه‌بووه، وه ۴,۱۷۶,۰۱۶ سهر بزنی ئه‌مه‌ش که ۱,۴ ی هه‌موو مه‌رو بزنی تورکیا نه‌گرتنه‌وه، وه ۲,۲۴۰,۸۲۵ سهر گا و مانگا هه‌بووه. له ناوچه‌ی کوردستانی عیراق ۱,۶۷۴,۹۱۲ سهر مه‌ر هه‌بووه که له سی به‌ش دوو به‌شی هه‌موو مه‌ری عیراقه، ۲,۲۳۴,۲۳۸ سهر بزنی وه ۲۲۶,۸۵۸ گا له سی به‌شی هه‌موو گا له عیراقدا، وه ۴,۲۷۸ سهر گامیش له ده به‌شی به‌شبنکن. کوردستانی عیراق له دینهاتی کوردستانه‌گانی که ژبانی باشتی بووه، هه‌روه‌ها هه‌بتر و ماین و مالیاتی که، له کوردستانی عیراقدا ۲۲,۲۸۹ سهر ئه‌سپ و ماین هه‌بووه، وه ۵۲,۴۳۶ هه‌بتر وه ۴,۰۰۰ سهر گۆندریژ هه‌بووه ئه‌مه‌ش به‌رامه‌به‌ر به‌ سینه‌ش به‌شبنک. هه‌روه‌ها بالنده‌ی مالی کراو و قاز، مراویو قه‌ل، مه‌رشک...

میژووی کوئی کورد

ووقمان کۆنترین جینگایه ک که ناده میژاد، کۆمه لگای لی دروست بوو
 بئیت بهره و شارستانیته ههنگای نابیت خوزستان و نیوان دوو روبرار
 وادی نیل به پینی بهراورد کردنی پاشماوهی کۆن که دۆزراوه توه له
 نووسینه کانی کلدانی و ناشوریدا باسی ئهم جینگایانه کراوه، ناوچه به کی
 فراوانی شاخاوی که به زاگروز ناوبراوه، که ئهمڕۆش له بمشی خۆرناوای
 نیران و رۆژهه لاتی تورکیا وه باکوپی عیراقدایه، وه ئاوی کشتوکالی ئهم
 جینگایانه ی له سهره وه ناومان بردن له کینه کانی جینشین ئهمانوه هاتۆته
 خواره وه واته کوردستان، کورد له چمرخی کۆندا به چمندا ناوینکی جیاواز
 نووسراوه، ناوه گان له به کموه نزیکن، کوردز به زمانی ئه کمدی و ناشوری
 به واته به توانا وه پالمان وه گاردز واته به میژوون. کورد له:

لای سزمه ریه گان به گۆتی، جوتیه جودی

لای ناشوریه گان به کورتس و گاردز

لای نارامیه‌کان به گوتی، کارتی، گورتی، گورتی، کاردۆ، کارداکا،
کارکشان، کارداک

لای گهلانی نیران به سیرتی، کۆرتبوی، کوردبوی، کوردارها.
لای گرنگ و رومان به کاردۆسی، کاردخوی، کاردۆک، کوردۆکی،
کوردۆخوی، کوردۆتی، کوردین، کاردۆتی، کوردۆنسور کوردبای،
کاردۆیکای، کاردوای،

میژورناسه‌کان به کۆردوئیک، کورخیج، کوریتخ، کرخی، کۆرخی،
کوردواتسی، کوریتخ، کرتوله، گردبایوی.

میژور ناسانی عاره‌ب به کوردی، کاردۆی، باقاردا، کارتاربا،
جوردی، وه‌جودی، ناسپوه.

گزه‌مغون له‌ گشانوه‌ی ده‌هزار کسه‌که‌یدا به‌رو پۆنان له‌ کتێبه‌که‌یدا
به‌ ناری کرۆبیدا کورد به‌ کاردۆخین ناو ئه‌بات. کورد وه‌ک فارس،
نمغان، تاجیک، تالسن، زمانی تایبه‌تی خۆی هه‌یه، ژبانی نابووری
سهرمه‌خۆ، فره‌هنگ و میژووی تایبه‌تی خۆی هه‌یه، له‌بهر ئه‌وه به‌ هیچ
جوړنگ گه‌لی کورد به‌ گه‌لی فارسی یان نیران دا بنه‌رت، نه‌بیت
پرویاگنده‌ی پان نیرانیسته‌کان ره‌ت به‌کرته‌وه چونکه له‌ راستیدا گه‌لی
نیران نه‌ به‌ لکو کۆمۆنیک گه‌ل و نه‌ته‌وه‌یی له‌ نیراندا هه‌ن، له‌ تورکیا دان
به‌ بوونی کورد نانهرت و پێیان ده‌لێن تورکی شاخ، له‌ عێراقدا پێیان
ده‌لێن دانێشتوانی باکور وه‌ له‌ سوریا پێیان ده‌لێن جزیره‌ی.

زمان، ته‌ده‌ب، نووسین

زمانی کوردی له‌ بنه‌مالی زمانی ئارییه، وه‌کو زانراوه‌ پێک هاتوه‌
له‌ زمانی نیرانی و نمغانی و بلوچی و ئه‌ستین و گه‌لی شینوه‌ی زمانی
کۆن و تازه‌ی تهرش، زمانی کوردی فارسی نییه و کرابیت به‌ کوردی،

ملکو زمانیکی سرمه‌خزیه و یاسای فزنی‌تیک و سینه‌کیمیسی تایبه‌تی
 نژی هه‌به، په‌یوه‌ندی‌شی به زمانی فارس‌ییمه وه‌کو په‌یوه‌ندی سیری به
 یوسبیمه وایه، یان به شیوه‌یکی ووردتر، وه‌کو زمانی تاری سوسری به
 شاخویه‌کان به زمانی ئیتالییمه وایه. زمانی کوردی به‌ستراوه به زمانی «
 اونیستا» وه که کتینی پیروزی «ناونیستا» کتینی ناگره‌مرسته‌گانی پی
 نورسراوه، بیروپایه‌کیش هه‌به زمانی کوردی وه‌کو به‌شی زوری شیوه زمانه
 تازه‌گانی تری ئیزان، به‌شی زوری دروست بوونی کۆله‌که‌گانی له زمانی
 میندی کۆنمه وه‌رگرتوه.

ئهمه‌بی میللی نار کورده‌کان زور ده‌ولمه‌نده گه‌لی سرگورشته‌ی
 خورپه‌وشتی نه‌توا‌یه‌تی و گه‌لی گۆزانی و پالوانیتی تیایه، به تایبه‌تی
 پالوانیه‌تی به‌رگری کردن له قه‌لای دمدم که نه‌که‌وتنه خواروی ورمی له
 نزیک روریاری براندوزوه. هه‌روه‌ها «مهم و زین» نهمش له شیوه‌ی
 شیر و پمخشانی لاواندنه‌وه دایه.

به‌کمم رۆژنامه‌ی کوردی پینی نه‌وترا «کوردستان» له سالی ۱۸۹۸ ز
 له قاهیره ده‌رچوه، دای نه‌وه گۆزراوه‌تیه بۆ جنیفت، عبدالرحمن به‌گ
 که به‌کینک بووه له کوره‌گانی به‌درخان ده‌ریکردوه، دای نه‌وه رۆژنامه‌ی
 دووم دای شۆرش تورکی دامه‌زراوه «مشروته» شیخ عبدالقادر
 دایمه‌زانده‌وه، پاشان کۆمه‌لێک له کورده‌کان له سالی ۱۹۱۳ دای له‌ناو
 جهمالوهری قوتابیان و رۆژنامه‌نووساندا کۆمه‌لێ «هێتیا کوردی» یان
 دامه‌زاندوه ده‌ستیان کردوه به‌ به‌لا‌کردنه‌وه‌ی گۆزاری «رۆژی کورد
 ی». هه‌روه‌ها پرۆژه‌یه‌کی نهمف و بینی تازه‌ی بۆ زمانی کوردی داناوه. وه
 له‌سالی ۱۹۱۴ ناوی گۆزاره‌که‌یان گۆپیوه به‌ «هه‌تاوی کورد».

کوردستان ولانیکی شاخارییه، به‌ سرچاوه‌ی «کان» ده‌ولمه‌نده،
 شیر و دۆلی سموزه، ده‌شتایه‌گانی بۆ کشتوکال به‌ پیت و به‌ره‌که‌تن.

چیاکانی له کۆندا لێرهواری چڕ بوون، بهلام نیتا چهند لێرهواریکی کمی ماوه.

تایبین و باوهڕی کوردان:

پێش ئیسلام دێانهتی زهدهشت بوو، پێش شهوش خۆڕههست، مانگ، نهستێرهكان، ناگر. نیتا دینی ئیسلام بهشی زۆری کوردهكانه ههروهها مغزهیی سوونی بهشی زۆری کوردهكانه، وهبێشکی کم کورد شیعمن له باشووری کوردستاندا له کرماشان و لورستان. جگه لهعانه، یزیدی، صارلی، شهیک، بجوران، وه ئهعلی ههق، علی به خوا ئهزان» علی اللهی «یه. مسمودی له مروج الذهب بهرگی ۳ له ئاو تیرهکانی کوردا کۆمهڵێک له نسرانی وه یهعقوبی و جورقانی ئاو بهردوه که له موصل و دهورووبهری شاخی جودی دانیشتوو بوون.

هیژووی سهردهرهینانی

پهیهوهندی فیۆدالی له کوردستاندا:

ههروهک میژووی سهردهرهینانی فیۆدالیزمی ولاتی تهر، ئهو دۆلهتانهی لاسر بناغهیی سیستمی کۆیلهداری و سێرقداریدا دامهزرا بوون رووخان و تبا چوون که نهمش کوردستان نهگیرنمه، له سهرینکی تهرهه پروخانی سیستمی خێلهکی « پاتریارکی » خێله دێندهکانی چیا. درارینگان دهستیان پێنکرد له نهجمای ئهم دوو پرۆسهیه لاسر وێرانگای ههردوو سیستمدا فیۆدالیزمی کۆچمهراوه پهیدا بوو له سهقام گیرکردنی سیستمی فیۆدالیزم له کوردستاندا خێل نهمشینی گزنگی ههیهوه. پشت بهستن به بهلگه میژوویهکان له کوردستاندا سیستمی کۆیلهداری له

نارامدانه بووه، مارکس له تیزه‌کانیدا دهریاره‌ی « خورما سیونه‌کان » پېښ سرمایه‌داری پوونی کړدوتموه که له روزه‌لاندې سیستمی کزیلمداری له گزېندا نه‌بووه، چونکه شپوه‌ی ناسیایي بهرهم هېنان که له روزه‌لاندې باو بووه دهره‌فتی په‌پدا بوونی شو چشنه سیستمه‌پدی ندادوه. به‌پېی نووسېنه‌کانی مارکس و ټینگلس دهریاره‌ی شپوه‌ی ناسیایي بهرهم هېنان، کوردستان بهی نووه‌ی به قوناغی سیستمی کزیلمداریدا ټیږه‌ی، له کومزنی سهره‌تایېموه پووی کړده چشنیکی دیاریکراوی فیودالیزم، که پیی ده‌ووتریت فیودالیزمی کزچمرانه، له ماوه‌ی په‌کم پېنج سده‌ی کزچیدا سیستمی فیودالیزم له کوردستاندا سهری دهره‌پنا و ده‌گی داکوتا. پاشان چمند بن‌عالمه‌په‌کی پاشایه‌تی کورد پیدای بوون سیستمی پاریاکی له کوردستاندا همرسی هېنا. لیره‌دا نامانعوت دروزه بم بمشه بده‌ین تمنها معبستان نووه بوو کوردستان به سیستمی کزیلمداریدا تی نه‌په‌پرووه.

جولانموه‌ی روزگاری نیشتمان‌س کوردستان ته‌کریته سې قوناغ

۱- جولانموه‌ی په‌کم له سهره‌تای سده‌ی ۱۹ وه دمست پېنده‌کات گرنه‌ترین کم و کوپی راپه‌رینه‌کانی شو قوناغه نووه‌بوو که حزینکی سیاسی یان سرکرده‌ایه‌په‌کی به کومل راپه‌رایه‌تی شو جولانموه‌ی نه‌کړدووه، بلکو نووه‌ی راپه‌رایه‌تی شو جولانموانی نه‌کړد، راپه‌رو پېښوا ناوداره‌کانی کوملنی کورده‌واری بوون، بمشینک له‌وانه خزیان شمېری ناوچه‌کان بوون و بمشینوه‌په‌کی توندیش ناکوکی له نیوان شو نماره‌تاندا بووه به شعر و شوې و داگیر کردن دزی په‌کتر، وه‌ک نماره‌تی بان،

نعماره‌تی سۆزان، نعماره‌تی ئه‌رده‌لان... هتد. بۆیه دوژمنه‌کانی گه‌لی کوردیش به باشی سودیان لهو ناکۆکیانه وه‌رگرتوه. وه‌ک عوسمانیه‌یه‌کان و سه‌فه‌وی و قاجاران‌ه‌کانی فهرمانه‌وای ئه‌یزان. تینکرای راپهرینه‌کان روخساری نه‌تموایه‌تی نیشان نه‌دن، ئه‌مه‌ش ئه‌وونه‌ی جولانه‌وه‌کانی ئه‌و قه‌زاخه‌یه‌:

۱- جولانه‌وه‌ی عبدالرحمن پاشای بابان له سلیمانی سالی ۱۸۰۶-۱۸۰۸.

۲- جولانه‌وه‌ی ئه‌مه‌د پاشای بابان سالی ۱۸۱۲.

۳- راپهرینی کورده‌کانی زازا له سینواس سالی ۱۸۲۰.

۴- جولانه‌وه‌ی میر به‌درخان‌ی له جزیره ۱۸۲۱-۱۸۴۷.

۵- جولانه‌وه‌ی محمد پاشا له ره‌واندۆز ۱۸۲۶-۱۸۳۳.

۶- راپهرینی کورده‌کانی شه‌نگار ۱۸۳۰-۱۸۳۳.

۷- جولانه‌وه‌ی میر شه‌ریفخانی به‌ته‌لیس ۱۸۳۴.

۸- جولانه‌وه‌ی عه‌زه‌دین شه‌یر ۱۸۵۳.

۹- جولانه‌وه‌ی حه‌ین که‌مه‌ان پاشا و عوسمان پاشا ۱۸۷۹.

۱۰- جولانه‌وه‌ی شه‌یخ عبیده‌له‌ی شه‌مه‌زینی ۱۸۸۰-۱۸۸۱. ئه‌مه‌ زۆر گه‌رنگ به‌ و دروشه‌یان ره‌زگار به‌وینی کورده‌ستانی ئه‌یزان و تورکیا به‌وه، واته‌ هه‌موو کورده‌ستان.

۱۱- راپهرینی کورده‌کانی موسل و نه‌ره‌زروم و به‌ته‌لیس ۱۹۰۷.

۱۲- جولانه‌وه‌ی مه‌لا سه‌لیم و شه‌هابه‌دین له به‌ته‌لیس ۱۹۱۳.

قۆناغی دووهم:

له‌ جه‌نگی یه‌که‌می جیهانه‌وه‌ تا جه‌نگی دووهم، جولانه‌وه‌ی ئه‌و قۆناغه‌ رنکه‌ره‌بکه‌ترن و حزبی سیاسی و خاوه‌ن به‌رنامه‌ی به‌وون و دیاره‌یکه‌را و

سرکردایه‌تی خهبات نه‌کات، به‌لام سمرزگایه‌تی شورش هیشتا به‌تواوه‌تی له‌دست چهند رابهرینک ده‌رنه‌چوو.

- ۱- جولانه‌وی شیخ محمود له‌سلیمانی له‌سالانی ۱۹۱۹-۱۹۳۲.
- ۲- جولانه‌وی سمکو له‌کوردستانی نیران سالی ۱۹۲۰-۱۹۳۰.
- ۳- جولانه‌وی شیخ سعید به‌سرکردایه‌تی حزبی ته‌عالی کوردستان له‌کوردستانی تورکیا ۱۹۲۵.
- ۴- جولانه‌وی ناگریداغ ۱۹۲۶-۱۹۳۰.
- ۵- جولانه‌وی شیخ نعمدی بارزانی ۱۹۳۱-۱۹۳۴.
- ۶- جولانه‌وی جافر سولتان له‌کوردستانی نیران ۱۹۳۱-۱۹۳۲.
- ۷- رابهرینی کورده‌کانی دیاربه‌کر ۱۹۳۴.
- ۸- رابهرینی کورده‌کانی دیرسیم ۱۹۳۷.

قوناخی سییه‌م:

له‌جنگی جیهانی دوومه‌و تا‌نهم‌و ئهم‌قزناغه‌و زور و‌نکوینکتر بوو، حزبی سیاسی دروشمی روون و‌ناشکرا، به‌نگی دیموکراتیه‌تی نه‌توه‌بی له‌خوی نه‌دا.

۱- جولانه‌وی ۱۹۴۳-۱۹۴۵ کوردستانی عیراق به‌سرکردایه‌تی مه‌لا مسته‌فای بارزانی و‌حزبی رزگاری کورد که‌پاشان له‌گه‌ل جولانه‌وی دیموکراتی ئیراندا ناوخته‌بوو.

۲- جولانه‌وی دیموکراتی ۱۹۴۵-۱۹۴۶ کوردستانی نیران به‌رابه‌رایه‌تی حزبی دیموکراتی کوردستانی نیران و‌پینکوه‌نانی کوماری مه‌باد.

۳- رابهرینی کورده‌کانی جوان‌و له‌کوردستانی نیران سالی ۱۹۵۶.

۴- شدرشی نه‌بلوولی سالی ۱۹۶۱ له‌کوردستانی عیراق به‌رابه‌رایه‌تی پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق.

۵- راپهرینی نونی کوردستانی عیراق به رابهرایه‌تی به‌کیتی نیشتمانی کوردستانی ۱۹۷۶.

۶- جولانموی گولان پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق ۱۹۷۶.

۷- جولانموی کورده‌کانی نیران به رابهرایه‌تی مه‌لا ناواره و همدینکی که ۱۹۶۶.

۸- شورش کوردستانی نیران به‌رابهرایه‌تی حزبی دیموکراتی نیران سالی ۱۹۷۹.

۹- جولانموی هیزه نیشتمانیه‌کانی کوردستانی تورکیا پاشان به‌ره‌به‌کیان پینکه‌بنا به ناوی تمشگر له ساه‌کانی حفتادا.

راگویزان

کوردی کوردستان دهنست درنژی بۆ هیچ لایهک نه کردووو نهها داوای نازادی و سهرهستی و سهرهخوژی کردووو له دهنست درنژی و نهو ولاتانهی که داگیرکمر بوون. همر لهبر نهوش بهشویهکی زور درندانه پهلامار نهدران و به ههموو شیهیهک همولی لهناوردنیان نهانور بهکوشتن، نازارو نهشکه نهجه، بینه رانهتی، لی بپنی خوراک، بهمه بهکردن، بهفارس کردن، بهتورک کردن، دیهات و شار سووتاندن، ناو گزینی شار و گهرهک و جینگاکان، له کوتایی سعهی بیستمدا زور جینگا نازادی سهرهخوژیان وه رگرت و بوونه ولات، کورد له کوردستاندا نهها به ههندنک داوای کهمیش رازی بووسن، بهلام به ناگر و ناسن وهلام دراونه نهوه... بۆ نهونه.

کوچکردنی کوردهکان بۆ خوراسان:

له دهورانی سغویهکانی فرمانهروای شا ئیسماعیل و شا تههاب و شا عباس بۆ خوراسان کوچ کردن کوچی گهرهوی کورد بۆ خوراسان له سالی ۷۰۰ ی مانگی له ناوچهی خوارهوهی رامین بهوهو خوراسان دهستی

پیکرد، شا عباس کوردی بز روز هه‌لاتی تاران هیناو بوو تا بهمه‌لستی بکمن له هیزشی ئوز به‌گه‌کان. نهم کۆچ پیکردنه له سالی ۱۰۷- ۱۰۸. ای مانگی درێزی کیشا. کورده‌کان له ناوچه‌کانی سنووری به تاببه‌تی له « درون » بان « درونگر » باخود « ده‌رگزی ئیستا » شونی خزیان دامه‌زراند، دواي نهم کورده‌کان به‌کم شاری خزیان به ناوی « شیروان » دامه‌زراند و له کهناری شاروچه‌کی خه‌برشان پینگوی شم‌ری خزیان دروست کرد که به‌گه‌ره‌کی کوردان ناسراو بوو. وه ئیستا به « قوچان » ناویانگی ده‌رکردوه، له کۆتای فەرمانه‌ه‌وای سفمویه‌کاندا دۆلی خانی کوردی شادلو، شاری « بجنورد » ی دروست کرد که ئیستا شاریکی گزنگی خوراسانه، له نیوان تاواییه ناوه‌نده‌کانی کورده‌کانی میلانلو که ئیستا به « نهم‌فراین » ناسراوه، تاوه‌کو ئیستاش کوردی تیندا ده‌ژی.

وه له کۆتای ده‌ورانی قاجاریدا شاری سمر سنوور « باژگیران بان باجگیران » بان دروست کردو، « چناران » یش بووه مەلبەندی فەرمانده‌ری کورده‌کانی « زه‌عفرانلو » که ئیستا شاریکی خنجیلانی سمر به پارێزگای مەشەده، هه‌روه‌ها شاری ده‌رگزیان دروست کرد، نهم کۆچ کردنش له کورده‌کانی کوردستانی ئێران‌ه‌وه بز خوراسان بوو به ناوی « ایل چمشگزک » به‌گه‌ره‌ی به‌لگه‌ میژوویه‌گام نزیکه‌ی ۴۵ هزار خیزانی کورد به‌ره‌و خوراسان کۆچ کراون که نه‌کاته ۲۲۵,۰۰۰ کس.

وه‌له فەرمانه‌ه‌وایی نادر شادا دووباره نزیکه‌ی دوو هزار خیزانی کوردی عوممرانلو بز ناوچه‌ی « گیلان » گواسته‌وه، تابینه به‌رم‌ستیک بز هاتنی رووسه‌کان. نزیکه‌ی ۶۰ گون‌دی کورد نشین، هه‌مووشیان به زمانی کوردی شیوه‌ی کرمانجی سمروو، قسه‌ نه‌کمن و گوزانکاریان به‌سمردا نه‌هاتوه، هه‌روه‌ها نادر شا، ۴,۵۰۰ م‌الی کوردی له ئه‌فشار

ناوچه‌نمازریایجانی نورمی‌وه گواستموه بز خوراسان وه‌له ناوچه‌ی نابیره‌ورد و ده‌ره‌جز جی نشینی کردن. پاش نموی که ناوچه‌ی نورزروم و به‌لباس گموته ژیر ده‌ستی له‌وانش ۳ هزار مالی لهو تایفانه کزچ کرد به‌رهو خوراسان و له ناوچه‌ی خمشان مالی نالاداغ جی نشین کردن. له خوراسان به‌ک میلیزن کورد هه‌به وه ۱,۶۰۰ گوندی کورد نشین هه‌به و له شاره‌کانی به‌جنورد، جاجرم، سبزه‌وار، نه‌شاپور، شیروان، قوچان، مشهد، ده‌رگز، له‌وانش ۵ هزار خیزان تاوه‌کو نیستا هر به شنبه‌ی کزچمیری و چادر نشین نمژن. نمژو گموره‌ترین مملکتی کزبونموی کورد له خوراسان شاری مشهد.

زور له میژوو نووسان ثعلبن کورد له خوراساندا له هاتنی عاره‌به‌وه بز سمر نیزان ده‌ست پنده‌کات واته له ده‌روویری سالی ۳۰۰ ک دا. هرچند کزچکردنی زور و قروان له فرمانده‌وای شاعباسدا بووه نمعه راسته... بز بروون کردنموی نموش وا هندی پرووادی میژووی ته‌خینه پروو پیش نمو میژووی شاعباس - نووسر -

له شمرخانم‌ی شمرخان‌ی بدلیسی - هزار کردویه به کوردی - له لاپه‌ره ۲۳۳ هزار نووسیویه‌تی:

عباسیه‌کان به هزی کز مملکتی نه‌ینی و له سایه‌ی نازایه‌تی نمبو موسلمی خوراسانی، برونه پادشای همورو ولاتی نیسلام، پایته‌ختیان کوفه و پاشان به‌غدا بوو، به‌گمیان عبدالله کوردی محمد: عباسی سه‌فاحه. سالی ۱۴۲ ک ۷۵۰ هزاره سمر حوکم و ۶۵۶ ک ۱۲۵۸ از به کوژرانی معتصم دو پروو بوون واتا ۵۴۴ سال خلیفایه‌تیان کردروه. نمبو موسلمی خوراسانی کورد بووه، نمبو جمعه‌میری منصور خلیفه‌ی عباسی له دیوه‌خانی خزیدا کوشتیه‌تی. نمبو دولامی شاعیری خلیفه به مردنی خزش بووه و ده‌لی:

ابا مجرم ما غیرالله نعمه علی عبده حتی یغیرها العبد
 امنی دوله المنصور حارلت غدره الا ان اهل القدر ایاک الکرد
 کوردبیه‌کمی نعمیه: باوکی گوناهاکار خوا له بمنده ناگزویی تا بمنده
 له خزی نه‌گزویی، تو لای منسور بوو بووی و تمای غمدرت هبورو؟
 به‌لئی ده‌زاین باوکه کورده‌کانیشت هر نعملی غمدر بوون! ثویه غمرونه‌به‌که
 پیش هاتنی عباسیه‌کان له خوراساندا کورد هبورو..
 له اترک‌نامه تاریخ قوچان، دانبری ره‌مضانعلی شاکری ل: ۲۸.
 کلاریخو اسپانی لسمفر نامه‌کمی خزیدا وای نووسیوه:

نمرؤ پنج شهمی یه‌کمی ژانویه سالی ۱۶۰۵ زاینی بهرامبر به
 سالی ۸۰۸ ک گشته شارنگ له پی‌دهشت و پستی شاخ، نم شاره ناوی
 خمبودشان بوو، دیواری شاری نبوو، نم پنج شهمه و همینیبه لیره
 ماموه. خمبودشان به‌کم شاری توستانی ماد بووه. دانیش‌توانی قوچان
 کورد و تاجیکن، تیکرا هموو شیعه مزه‌مین. دیسان نم میژوو له‌گدل
 میژدوی کوچ کردنی کورده‌کان له کاتی فرمانروای شا عباسدا دوو سد
 سال له پشته.

دیسان له پرتووکسی « منم تمیور جهانگشا، کزکردنوهی مارسل
 بریون له لاپره ۶۴ تمیور نعلیت: من کاتی گه‌یستمه « قوچان »
 خه‌لکینکم بینی بالا بمرز و لاشمیان بمعیز و همره‌که‌یان دارنکی دریژ و
 قویان به شانوه بوو، نیان ویست هیزش بهینته سرمان و که نیمشبان
 دی به هیچ جزینک له نیمه نه‌ترسان: همدینک لمانه چاوکال و موو
 زهره، به زمانی قه‌یان ده‌گرد نفارسی و نه عمره‌بی بوو لیم پرون بووه
 که ذوانه کوردن و له کوردستانوه کزچیان پیکردون و له قوچان
 نبشتمی بوون. چونکه پی‌اوانی کورد لیهاتوو بوون، چمند کسینکم
 داراکرد و له‌گه‌لیاندا دانیستم و پیم ووتن نایا تاره‌زوو نه‌کمن بینموه نار

سویای منموه و ببنه سمریاز، لییان پرسیم تو کینیت ووتم من تمبورم
 سولتانی ماوراء النهر، کورده‌کان ووتیان نیمه نامانویت له خزم و کس و
 کارمان دورگومنموه و پنیوستیمان به سمریازی نیه، خاوه‌نی مهر مالانین
 و ژینانی خزمان باش داسمزاندوره. نم دپتنمی تمبور لنگ له سالی
 ۷۷۸ کزچیدا بووه، دیسان نهمش غورنیه‌کی میزورییه که کورده‌کان له
 خوراساندا همبووه، پینش شا عباس کزچیان پینکردوون له کوردستانموه بز
 خوراسان.

راگوینزانی کورد له کوردستانی تورکیا

سولتان مرادی چواره‌می عوسمانی

له سالی ۱۶۳۹ زاینی تیره‌ی باجه‌لانی له دیاربه‌کرموه گوزاوه‌تموه بز
 روزناوای زه‌هاو، ده‌ورویمری خانمقین و کملوره‌کانی لعی ده‌رکردوره.
 نیشاش تیره‌ی باجه‌لان له ده‌وری خانمقین.

کورده‌کان له کوردستانی تورکیا، له شمری به‌کمی جیهاندا تورکه‌کان
 به همورو توانایانموه کموتنه کوشتن و سوتاندنی دینها و راگوینزان،
 سویای تورکیا که خوی لمبرده‌م سویای پروسیادا پین رانه‌گیرا به شکاوی
 کشایموه دواوه، کموته ره‌شبگیری له ناوخه‌لکی بیتاوانی کوردستاندا،
 داخی شکانی خویان بموان پرشت، لم باره‌یموه عبدالعزیز یامولکی
 نووسیه‌تی، سویای تورکیا که بمشکاوی ناچار بوو نمرزوم به‌جینه‌لنی و
 بکشینه دواوه هملی کوتابه سمر کورده‌کان به مال و مندالوه به‌رو
 نماندول رایان گوزان و پزل پزل همموویانی پینش خودان، کورده‌کانیش
 لمبر بی‌چه‌کی به‌رنگاریان پینه‌کرا. کاریمده‌ستانی تورکیا بز راگواستن و
 نیشتمجی کردنی زورداره‌کی کورد، فرمانی نه‌ینی و تاییه‌تیاں ده‌رکرد،
 عبدالعزیز که دینه سمر یاسی راگوینزانی کورد بریاره ره‌سمیه‌کانی ده‌ولت

دهکاته بهلنگه چونکه برپاره رهسمیهکان به داشکرا باسی شو مسمئلهیه دهکمن. نعمش نمونهیهکی بهلنگه رهسمیهکانه:

« نمبیت خهفکی ناوچه پردانیشتوره کورد نشینهکان راگوزان و له ولاتی خزیان دوور بخرننموه، لمو ناوچانهدا چنگیر بکرنن که ناوچهی پر دانیشتوان و تورک نشینن، به معرجنیک ریزهپان له ۵٪ی سرجمعی خهفکه تورکهکی شو ناوچانه زیاتر نمبیت، دهبیت گوره پیوان سرکرده و سمرانی کورد له ولات و لایهنگران و خیلهکانی خزیان جیا بکرننموه، پاش نموه بز ناوچه دوورهکانی تورکیا دوور بخرننموه، پنیسته لههک دا بهرن و کمسیان پهپوهندیان به یهکترهوه نمعنیت، همروا ناهیت مندالان و لوان لهگهله خزیاندا بهرن، ناهیت تیکهلاوی یهکتر بهن، همرو جزره پهپوهندی و تیکهلاویهک نمبیت بیچرنیت، بیجگه له زمانی تورکی ناهیت به هیچ زمانیکی که بدوین و نمبیت خویرهوشتی خزیان بگوزن، نمبیت به تمراویتی به کزمل و به زوردارهکی بکرنن به تورک » راگوزانی زوردارهکی کورد بز ناوچه دوورهکانی تورکیا له وهزی زستاندا دهستی پیکرد، راگوزراوهکان له رنگادا تووشی برسیتی، سمرماو بفر و سهول بندگان بوون به همزار فهاکت و ناخوشتی دهگهیشتنه ناوچهی دپاریکراوهکان، هر له پنگادا زیاتر له سی بشیان مردن، لم بارهپوه عبدالعزیز یاملکی نووسیهتی « تا برانموی جهنگی یهکمی جیهانی زیاتر له ۷۰۰۰۰۰ کوردی تورکیا مردن پان لئاو بران » ژاندارمهکانی تورک که پهلاماری کوردستانی ئیرانیاندا کاری وا درندانهمان نهلمامدا مهگمر هر لموان بوهشینموه، داخی شکانی خزیان له بهروی جهنگدا به کورد رشت و رهشبگیری کهوتنه گیانی کورده بیتاوانهکان، به پنی راپورتهکانی « کارریکا » که یهکینکه له سیاسیهکانی روس نهلنیت تورکهکان له بهک هیرشی کتوپردا ۲۰۰۰ کوردسان کوشت، ناوبراو لم

بارهیموه نووسیهتی تورکه‌کان سکی پیاوانی کوردیان هه‌لدی، مسکی نافره‌تیا ن بری تمنانت بزه‌بیا ن به کچه ساواکانیشدا نده‌هاتمه .» هر لم بارهیموه عبدالعزیز یاملکی نووسیهتی:

« پیوست ناکات هه‌موو تاوانه پزیه‌گانی تورک له کوردستاندا بژمیرن، هر ئهوه بۆخۆی گه‌وره‌ترین به‌لگه‌یه که به درزای پنگای نینوان کرماشان و خۆرناوای خانم‌تین لاشه‌ی جوتیاره کورده‌کان که به ده‌ستی تورکه‌کان کوژرا به‌وون و من به هه‌ردوو چاوی خۆم دیومن به‌ملاو لای پنگاکدا فریدرا به‌وون » یا ملکی پینی وایه تمنها سربای روسیا کوردی ئیزانی له کوشتاره نامرزه‌کانی تورک رزگار کرد. له سالی ۱۹۰۵-۱۹۱۴دا تورکه‌کان له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تی کۆنمهرستی ئیزاندا رینگ کهوتن، کوردستانی رۆژه‌لاتیان داگیرکرد له نه‌جیامی کوشتار و لشکر کشی داگیرکه‌راندا بریستی و گه‌نده‌خۆری و که‌م به‌رهممی سه‌ره‌تاسه‌ری کوردستانی ته‌نیموه، زستانی سالی ۱۹۱۸دا نیوه‌ی خه‌لکی کوردستان بریستی هه‌راسانی کردن، ئه‌وانه‌ی به ده‌ستی داگیرکه‌ران کوژران و ئه‌وانه‌ی له برسانا مردن، هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ی له‌کاتی راگوزانی زۆرداره‌کی له سالاتی جه‌نگی به‌که‌می جیهاندا به‌رگی به‌فر و سه‌رما و سۆله‌یان نه‌گرت و مه‌رگ ته‌نگی پینه‌له‌چنن ژماره‌ی ۲۰۰۰۰۰۰۰ کس ده‌بی کار گه‌شته راده‌به‌ک ئه‌و زه‌ویه‌نای به که‌لکی کشتوکار ئه‌هاتن له سی به‌شی به‌شکی که‌لکی لی وهرده‌گیرا، ناژوله‌ و په‌شه و لاخ به راده‌به‌ک که‌م بوو به ئه‌ندازه‌به‌ک که له چاره‌کی جاران که‌مه‌تر بوو. زیانی گه‌لی کورد به‌م جۆره بوو:

۱۵،۲۰۶ کوژراو، سوتاندنی ۸،۷۵۸ خانوو، کاوول بوونی ۲۰۶ دی، تورکه‌کان بۆ سزادانی کورد که‌مونه چۆنکه‌ردنی به‌شیکی ناوچه کورد نشینه‌کان و راپه‌نج کردنی خه‌لکه‌که‌ی بۆ ناوچه دووره‌گانی تورکیا ئه‌م کاره‌ش له وه‌زی زستاندا جینه‌جی کراو له نه‌جیامدا به‌شی هه‌ره زۆری

رېښچراوه‌کان له ړنگا تووشی بغړ و سمرمار سوله بوون و پښ نوهی بگمه جینگا دیاریمکراوه‌کان یمنیکی زوریان مردن. یم شپږمه له ماوهی نیوان سالی ۱۹۲۵-۱۹۲۶ له نه‌جیاسی تاوانه‌کانی تورکیادا زیاتر له ۵۰۰۰۰۰ کورده مردن، تورکه‌کان تا شورشه‌کمی کوردستانیان پی کوژایموه ۵۰۰۰۰ سمریازیان لی کوژا. پاشان له ۲۷ئ حوزه‌برانیدا دادگای تورک بهیاری خنکاندن۱ ۴۷ تیکوشمیری دهرکرد له شاری دیاریمکر هملواسران، له روژی ۲۸ حوزه‌براندا همدان دادگا بهیاری خنکاندن۱ ۹۳ تیکوشمیری تری دهرکرد نوانیش همر له دیاریمکردها هملواسران، پښتیش ۹۱ کسی تر هملواسرا بوون، حکومتی عیسمت نینیز نم بهیرانمی خواروهی دژی میلله‌تی کورد دهرکرد :

- ۱- لئاوردنی به کومل، سوتاندنی دیهاته‌کان و ره‌فتاری تری درندانه.
- ۲- نه‌یشتنی چه‌ک له کوردستاندا و سزادانی نوانمی چه‌کیان پنده‌گیری.
- ۳- راگوزانی زورداره‌کی کورد ب ناچه دووره تورک نشینه‌کان و نیشته‌جی کردنی نور تورکانمی له گریک و بملکان دهرکرا بوون له کوردستاندا.

کوردستانی باشور

کوردستانی کاولکراو به کیمیاپی ناودراو. له لایمن داگیرکمران و حزبی عطفلقی... که به ړنگای نا سمرما‌بیداریدا سوسیالیزمی دروست نه‌کرد!! له ۸ی شویاتی سالی ۱۹۶۳دا نم حربه بوونه فمرمانه‌وا، عیراقیان کرده گومی خون به هزاره‌ها کوژاو به نښکه‌نجه و نازار و به هزاره‌ها بمندیاخانه پر کرا له نیشتمانیمرورو بی لایمن له زن و مندان و پیر و گنج، ده‌ه‌کوژی گمیشته راده‌یه‌ک به نارهمزوی پاسموانه‌کان ه

حرس قومی « هرچی بگردایه نمایان کرد بی بفره‌بی... تعانعت لاشمی کوژراوه‌کانیشیان نه نعدایوه، همورو مافی مرؤقیان پی شیل کرد.

له مانگی ۱۰ حوزه‌برانی سالی ۱۹۶۳دا پاش نعوئی نمختی خویان چسپاند و له هیزه دیموکراتیه‌کانی که‌بان داو بی هیزیان کردن، پاش ۳ مانگ کموتنوه شمر له‌گه‌ل گه‌لی کورددا، کوشتن و گرتن و سوتاندن و ره‌شبگیری دهستی پیکرد، به کۆمه‌ل کوشتن و نازار و نشکه‌لجه نممش هرچی کورد به‌وایه لای نعمان نعمان تاوان بار بوو... له ههمان رۆژدا په‌لاماری دیهاتی ناوچه‌کانی کوردستانیاندا به همورو جزره چه‌کینکی کوشنده و به فروکه هرچی له توانایاندا همورو گردیان، قه‌ده‌غه کردنی خوارده‌ممنی و شتومه‌ک له شاروه به دیهات، سوتاندنی کمر و کینو، ده‌غلوردانی جووتیاره‌کان، نم حزیه سالی پر نه‌کرده‌وو له ناو چوو... پاش نعوئی کوردستانیان کرده گۆمی خوین.

دیسان سالی له ۱۹۶۸وه به‌ونوه فرمانه‌وا له عیراقد، جاری پینشوویان چیان کرد دیسان بهو شینوه به کموتنوه کوشتن و برینی مبلله‌تی کورد. به‌لام به هزی بوونی هیزی چه‌کداری گه‌لی کورده‌وه نه‌بان‌توانی زور جینگا بگرن و ناچار له سالی ۱۹۷۰دا له‌گه‌ل پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراقد پینک هاتن و حوکمی زاتی درا به گه‌لی کورد له ۱۱ی نازاری ههمان سالدا... پاشان وورده وورده پاشه کشه‌بان لیکرد و له ۱/۴/۱۹۷۴دا اعلاسی شمریان کورده‌وه له‌گه‌ل گه‌لی کورددا... به‌وئی که نزدیک به‌ونوه له‌گه‌ل هندی کۆمه‌ل و لایانی که و هه‌لخه‌له‌تاندنیان و توانیش پالپشتی نم حزیه‌بان کرد و چمند هزیه‌کی سهره‌کی گمش هتد. له مانگی ۶ی سالی ۱۹۷۵دا پاش نعوئی هیزی چه‌کداری دیموکرات ههرسی هینا کموتنه راگۆزانعوئی هه‌زاره‌ها دینهاتی سهر سنوور، به‌زور بهم لاو لادا نه‌بان بردن... جگه له کوشتن و نازاردانی پۆله‌کانی گه‌لی کورد، همورو

نمخشه‌کائی عه‌فله‌قی بریتی بو له ناویردنی کوردی کوردستانی عێراق. له کاتێکدا که بهره‌ی نیشتمانی هه‌موو له نیوان حزبی به‌ع‌ث و حزبی شیوعی و به‌ک دوو حزبی دروست‌کراوی کارتوونی که به‌م هه‌موو کاره‌ نا‌هه‌موارانه هه‌لسا.

خاکس کوردستانی باشوور: رووبه‌ره‌که‌ی ٨٦,٠٠٠ کم^٢. له رێبازی نوێ ت په‌که‌می ساڵی ١٩٨٨. هه‌رچه‌نده له لایه‌ره ١٧ دا ٨ کم^٢ هاتوه له لایه‌ره په‌که‌م ٧٢ کم^٢. ده‌که‌وێته باکوور و باکووری رۆژه‌لاتی عێراقه‌وه. سنووره‌که‌ی به هه‌لێنکی راست له سنووری عێراق و ئێران‌ه‌وه بهره‌ر رۆژئاواوه ده‌کشیت، تا ده‌گاته خوارووی جهمان، له‌وێه هه‌وشان له‌گه‌ڵ سنووری عێراق و ئێران بهره‌ر رۆژئاوای به‌له‌دروز و شاره‌بان ده‌روان، له وێشه‌وه بهره‌ر چیا‌ی هه‌م‌ه‌رین ده‌کشێ، ته‌لجا بهره‌ر و باکووری رۆژئاوا له‌گه‌ڵ زنجیره‌ چیا‌ی هه‌م‌ه‌رینا ده‌روات تا ده‌گاته قه‌محه، له قه‌محه‌دا له‌گه‌ڵ پرویا‌ری دی‌ج‌له‌دا بهره‌ر ژوو هه‌له‌ده‌کشێ، هه‌موو ئه‌و زه‌ویانه‌ی ده‌که‌وێته رۆژ هه‌لاتیه‌وه به‌ر کوردستان و هه‌موو ئه‌و زه‌ویانه‌ش که رۆژئاوا‌به‌تی به‌ر ناوچه‌ی عاره‌بی عێراق ده‌که‌ون تا ده‌گاته سه‌رو شاری مو‌سل، له‌سه‌ر مو‌سله‌وه به هه‌لێنکی راست روو له باشووری رۆژئاوا ده‌کات به‌ خوار ته‌له‌غه‌ره‌دا تینه‌په‌ڕێ تا ده‌گاته ده‌ کم باکووری شاری به‌ع‌اج، ئه‌ینا به هه‌لێنکی راست بهره‌ر رۆژئاوا ده‌روات له‌گه‌ڵ سنووری عێراق و سو‌ریا په‌ک ده‌گرێته‌وه.

ئهم‌ڕۆ له سه‌رجه‌م کوردستانی باشووردا حکومه‌تی عه‌فله‌قی ته‌نها ٧٧٢٩ کم^٢ به‌ هه‌شتونه‌تمه‌وه که تیا‌یدا به‌ئین، باقیه‌که‌ی چۆل و وێزان کردوه یا عه‌ره‌بی تینا نیشه‌م‌جێ کردوون که ٧٨٢٧١ کم^٢. دروه‌یه‌ین قه‌زناغی ته‌سک کردنه‌وه‌ی سنووری کوردستان به‌ریتیه‌ له به‌عه‌ره‌ب کردن و ده‌ره‌ارنشته‌نی به‌شێنکی زۆری کوردستان و ناوچه‌ کورد نیشه‌نه‌کان له

ناوچهی ئۆتۆنۆمی کوردستان، بە گۆڕەیی یاسای ئۆتۆنۆمی سالی ١٩٧٤ و
ئەر دەستکاریانی لە سالانی داهاوو دا بە سەر نەم یاسایدا هاتن، نەم
ناوچانەش جگە لە ١٥٩١٢کم^٢ پارێزگای نەینەوا بۆ ئەوەی بە ئەواوی
پارێزگای نەینەوا، کە بەشیکی موسل و دەرۆوبەرەکی دەگرێتەوە،
تەفریب بکری و لە کوردستان داگیری، ناوچهکانی ئەو قوناهه بریتی بوو
لە: تەلمەغەر، شینگان، ناگری و حەمدانیە، تلکیف و لیسرجەم رۆوبیری
پارێزگای نەینەوا کە ٣٧٦٩٨کم^٢، ئەوا نەکا ته ١٥١٩٢کم^٢، دووم قوناهه
بریتین لە « ناوهندی کەرکوک، قەرەحەسەن، شووان، تازهخورساتو، پایچی،
داقوق، قەرە هەنجیر، عەباسی، حەوجە، زاب، دیوس، ئالتون کۆپری،
سەرگەدان کە رۆوبەرەکی ١٠٣٩١کم^٢. لە پارێزگای صلاح الدین قەزای
دورز کە ٤٠١٩کم^٢. قەزای خانەقین ٣٩١٥کم^٢. قەزای مەندەلی
١٠٥٨٦کم^٢یە. وه قەزای شارەبان ٥٤٢کم^٢. قەزای کفری ٨٨٤١کم^٢ لە
بارێزگای دیاله و لە قەزای بەدره له راست کە رۆوبەرەکی ٣٧٤کم^٢،
قەزای عەلی غەرسی لە مەیدان کە ٢٢٢٤کم^٢. واتە داگیرینی
٤٩٤٤٩کم^٢یە لە کوردستان و هێشتنەوی ٣٦٣٤٧کم^٢ بۆ نارچهی
ئۆتۆنۆمی. بەعەرەبکردنی ئەواوی ئەو رۆوبەرە فراوانه که له ئۆتۆنۆمی
دەرھاوێژراوه. سێهەمین قوناهیش راگوێزانی ناوچه سنووریەکان بوو بۆ
ئۆردوگا زۆرمیلییهکان کە نزیکەی ٨٠کم^٢ وه پتر له ١٢٥ دێهاتی
گرێتۆتهوه بۆ ئەم نەخشەیه لە سوڵمانیدا ئەم ئۆردوگانە دروستکران:

توردو گای:

فوشته‌په، صدام، گرد مەلا، سینیان، کانی قرژاله، هەنجیر، کەس
نەزان، شاونی، پیرۆز، بھەرکە، بھستۆز، دینگە، دبانە، سیدەکان،
گۆرەتور، کە هەمووی بێتیپە لە ١٥ نۆردوگا.

له دهوك راگوينزراوه كان بهرانه نوردوگاکانی:

ھىزافا، دەرگا عىجە، بىرسقى، باتىف، بىگوقا، كورىتگافانا، باگىرات، قواس، زىرالوك، كوانى، سىلادزه، سىرى و تلەكبرى، واتە پتر لە ۱۲۵۰ دىھات لە ۵۹ ئۆدوگادا كۆكرانەتەو.

چوارهمین قۇناغیش به هۇى جىنگى عىراق و ئىران بۇ جارى دووم دىيان شارو لادىى كه راگوزىزانوه تىموه، چىندىن لىو نۇردوگىيانىش كه له قۇناغى سىنهمىندا دروست كرابوون همموىيان راگوزىزانوه بۇ شاره گموره كان، به ناواري و دهرىمدهرى كردن و له خاكى خۇيان دهرىپىندران. بۇ نىم مەبىستىش نۇردوگى تازى و كو پىرمه گرون و نۇردوگى هەلىجەيان بۇ دروست نەكات، بىم جۇره ئىستا كوردستان له ... ۸۶ كم ۲ى تەنھا ۷۷۲۹ كم ۲ بۇ كورد هىشتوتىموه، كه نەوىش دىكمىنە سنورى شاره گموره كان و دهروىبرى جاده گىشتىبەكان.

قزناغی نەم دوايېش سالی ۱۹۸۹، شاروچکمی سەنگسەری راگوئزا که ۱۶... کسی تېدا بوو وه ۲۴... خانوو بفره که ناوهندی ناحیەى نادهشت ده کمونته ۱۳کم باکورى رزۇئاواى قەلادزى، وه ۸۱کم دورى له باکورى رزۇئاواى سوليمانپوه پاش نەوى راگوئزان شاروچکە کەشى تخت کرد. همروه ها راگوئزانى ژارواه، توهه سوروبان، که دور کۆمهلگا بوون له قەلادزى نەوانيشى راگوئزا، له سەره تاي مانگى ۶ سالى ۱۹۸۹ دا ناگادارى دېهاته گاننى دۆله رەفه و دۆلى شاور، ناوچەى بېتوين، هسور گونده گاننى سنوورى رانيه ناگادار کراون دېهاته گان بىجيهيئەلن و بېينه

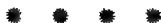
دهوری رانیه. همروه‌ها دینی قادرناوا، ماخوزیزنان، سورکان، حیلک، ممک، نمانیش همورو ناگادار کراون وه رایان نه‌گوزن.

نمده به کارساتی ناهمرواری عطفلمقی‌کان بهرامیر به گملی کوردی کوردستانی باشور، همروه‌ها ناگاداری قه‌لادزی کراوه نوانیش همورو راگوز نه‌کمن، نمنش که باخ و بنستان و کیلنگه له کوردستاندا واز لی نهمینرت به زوره ملی که بۆته هۆی گرانیه‌کی زۆر... له کاتینکا نمنم نووسی هیشتا قه‌لادزی رانه‌گوزرا بوو، پاشان نوبش راگوزرا و نوو شاره میژووبیه همورو تیخت کرا. شاری قاره‌مانی هه‌له‌بجه، شاری شهیدان، سېه‌م شاری جیهان له دوی ناغازاکی و هیزوشیما له ۱۹۸۸/۳/۱۶ دا رۆنسی عطفلمقی به ۸ فرۆکه و شانزه جار به ده‌بان بۆمبای کیمیای یان له شاری هه‌له‌بجدا و له نهمجای نهم تاواندا ۵ هزار شهید و زیاد له ۱۰ هزار کس بریندار کران و خیزانی را همورو کسی لنده‌رنه‌چوو، مندالی ساوا له باوهشی دایک و یان به کۆلی باوکیهوه شهید بوون.

وو بیری هه‌له‌بجه ۱۵۲۳ کم ۲ زیاتر له ۷۵ هزار کس تمنها لئاو شاری هه‌له‌بجدا نژیان، همروه‌ها رۆنسی عطفلمقی سده‌ها دینها و شارۆچکە‌ی تر له کوردستاندا کیمیای به‌کار هیناوه، که بۆته هۆی شهید بوونی هزاران کس له دانیشترانی دینها‌ته‌کان، له سموسینان له ۱۹۸۸/۳/۲۲ دا ۷۵ کس مندال و ژن و پیره‌ژن و لاو شهید کران، بسمده‌ها برینداریش، له شاناخسی و قزل‌ورو، سده‌ها دی‌کمی کوردستان کیمیا رۆاندو به هزاره‌ها مندال و زن و پیر و لاو شهید کران و به‌هزاره‌هاش بریندار کران، نمنش همورو ناوچه‌کانی کوردستانی گرتوه. ههر له دوی سالی ۱۹۷۵ وه به هزاره‌ها رۆنسی کورد به په‌تا کران پینش به په‌تا کردنا، زۆریان له ژیر نازار و نهمکه‌له‌بجدا لمت و په‌ت کران و

چاربان دهرنمختان و لاشمیان به ناگر نمرتاندن، هیندیک لموانه تمعنیان
 له نیوان ۱۴-۱۷ سالاندا بروه، تمنانت لاشه‌کانیشیان نه ندانوه به
 خاوه‌نه‌کانیان، نوانی گولله باران نه‌کران پاره‌ی گولله‌کانیان له خاوه‌نی
 شهیدکان نمسندوه، هریه‌کینگ کمینگ شتی لسمر بویه نمینت
 نمینت، به نازار کوشن یان به به‌تا کردن و گولله باران. نمانه همووی
 به‌لایه‌ک له ۱۹۸۸/۳/۲۲ ده‌ستکرا به هیرش کردن بز ناوچه‌کانی
 بازیان و قمره‌داغ و گرمبا، پاش مانگینگ هرچی دانیش‌توانی گرمبان
 بوون گیران، له‌گول هیندیکی ناوچی قمره‌داغ و بازیاندا، تا نیستاش بی
 سمرووشونن، زوریان لموانه له برساندا مردوون، کچ و کوپی تازه
 پینگه‌یش‌ترو فروشراون، گمجه‌کانیان کوژراون و پیره‌ژن و پیره‌پاروش
 مردوون و کوشتوونیان. نهمیه کاری تاوانی به‌عث « سبایه، انفاله »
 هرچی دمت بکمونت له کوردستاندا کچ و ژن و منداډ و مالی و ناژول
 بز نمان همووی ده‌ویه، هرچی بوو همووی تالان کرا، لمو هیرشاندا
 ۱۸۲ هزار کمس شهید کراوتله کاتی تنفاله‌کاندا، هرچی دهنات بوو
 پروخینراو سووتینرا، دوی هیرش بز بازیان و قمره‌داغ و گرمبان،
 هیرشبان کرده سر ناوچی ناغجه‌لمرو، پاشان ناوچی کویه، ناوچی
 شه‌فلاو، ره‌واندوز، همووی ناوچی بادینان وای لیکرا، خه‌لکیکی زور
 ناژول و په‌شه ولاخ و ناومالیان به‌جینه‌یش‌تووه به سکی پروتی و برستی و
 هیلای خزیان گمبانده ناو سنووی نیران و تورکیا، نوانی تورکیا له
 زستاندا له ژیر چادر دا نژریان ، و ژیانیان زور تال بوو هر هفتمی ده‌ها
 مندالیان نمردن به هزی سرماو بی ده‌رامه‌تیموه. بلی هموودهنات و
 شاروچکه‌کانی کوردستانی باشور نمان، باغ و باغات همووی وشک بوو،
 تمنانمنت گزستانه‌کانیشیان تمخت و بی شوینمار کرد له‌کتابی سده‌ی
 بیستمدا بینگوندانه هیچ ره‌وشتیکی مروقایه‌تی، بمو پیری درنده‌به‌تیموه

کموتزته گیانی گملی کورد، به مهبستی تواندنموی و سپنموی لسم
 نمخسه. نعه بوو کردهوی داگیرکران، به لأم ناتوانن کورد لمانامرن و
 کوردستان بگزین به عرهپ، نمانمی پینتر بوو نیازه همولیاندا هر بو
 مهبسته رهک نهکدیهکان و بابلیهکان و ناشورییهکان رووخان و لماناوچرون
 و میژروش تا نیستا باسی کردهوی درندانمی نمانه نهکات. سهپرنکی
 میژروی کون و دوژمنایهتی نوو لایانه بهرامبر نهتموی کورد.

کورته یه ك له میژووی کۆنی نه ته وه ی کورد

دهستدریزی داگیرکرمان و نازار و نیشکجه و راگوزان له میژووی کۆندا. کورد تعلیت دهگ بمرکیشه و تۆو به بنه تۆو. له میژووی کۆندا نهکەد و، بابل و ناشووریهکان، سمرجۆن، نهکەدی، وه نهکەد: نهکەد ناوی شار و ناوچهو ئهچراتۆرهکمش بووه. وه نهکادو پایتەخت بووه. سۆمهریهکان پینیان ووتوه نهجادی، ولاتی نهکاد نارچهی باکوری سۆمهر بووه به درێزایی له نهی یپوهروه تا سامهرا بووه. ئهچراتۆزی نهکاد هههرو هیلالی خهسب بووه، که سمرجۆنی نهکاد دهستی بهسرا گرتوه ماوهی ۱۲. سال فرمانهروایان کردووه. له سالی ۲۳۵- ۲۲۳. پ. ز له گهلانی سامین. له گهل سۆمهریهکاندا ژیاون، دوو گهلی جیاواز بوون وه زمانبشیان جیاواز بووه. سمرجۆنی نهکەدی ۲۳۵- ۲۳. ناوی خۆی شرکین « مەلیکی شەری » باش نهوهی پێ گهیشته بووه مهیگنێری مەلیکی نور زیبا مەلیکی کیش. بعم هۆمهوه توانی دهستهلات بگرته دهست، شاری نهکادی دروست کرد له سهر رووباری فورات و کردیه پایتەخت و زمانی

نه‌کمدی کرده زمانی رسمی به تمنیشت زمانی سزومریوه، پاش نوه خوی
 چسپاند و بهیژ بوو له دیجلموه پمپوه بهرو نیران. نیلامی داگیرکرد...
 باشان بهرو ناوچه‌کانی گوتو و لوللو کشا، وهه شعر هات و له ناوچه‌ی
 گرمایشان له‌گه‌ل چوار له‌شکردا به‌شمر هاتووه به‌سزوکابه‌نی مملیکی
 ناران... له‌شکری مملیک ناران شکا و خوشی کوژوا کهوته تالان و
 سوتاندنی دبهات و به دبل بردنی ژن و پیای نوناوچانه له گمراوه‌یدا
 شاری «هارهار» ی گرتووه که تمنیشت پایتمختی «لولو» بوو بپنت،
 ناوی شاره‌که‌ی گزپیموه به «کارشارزکین» به زمانی نه‌کمدی واته «
 شاری سمرجون» تمنی زه‌کی له کتنبه‌که‌یدا کوود و کوردستان نعلیت؛
 ره‌نگه هه‌لمبجی نیستا یان گردی «به‌کراوا» ی نزیک هه‌لمبجه بپنت، له
 لایه‌کی کمش ناوی هارهار به ناوچه‌یه‌ک هاتووه. کوشتن و سوتاندن و
 نوه‌ی به‌که‌لک هاتینیت به‌دیلی هیناویه‌تی... دیله‌کان به پرووت و قووتی و
 ده‌ستیان له دواوه به‌ستراوه.

پاشان هوریه‌کان و سوارتوی گرت و لومش سوتان و به دبل بردنی
 خه‌لک‌کینکی زفور... پاشان سوارتو شورشیان کرد و نازادی خویان
 وه‌گرتووه، سمرجون چوه سمریان کهوته کاولکردنی شار و دبهات و به
 دبل بردن، له نووسینیکی ده‌که‌یدا هاتووه نعلیت «هه‌تا چوله‌کمش
 جینگای مانه‌وی نهما» پاشان سمرجون له قورات پمپوه «ولاتی
 مه‌بطاشمش» ی گرت هه‌روه‌ها سوریا تا ده‌ریای خوزناوای ناوه‌راست، وه
 قوریمو قورسی گرت، هه‌روه‌ها دلمون «به‌مرین» نهم نمپراتوره هه‌موو
 هیلالی خه‌سبب له تورسوه تا که‌نداو وه‌له زاگرسوه تا ده‌ریای ناوه‌راست
 له‌گه‌ل قورسدا. هه‌رمه‌کانی ژوورو لوللو گوتو لینه‌لمگرا‌نوه به‌شمر چووه
 سمریان ده‌سان وه‌ک جارانی پینشووی لینکردن.

فرمانه‌ه‌وایی سمرجون ۵۵ ساله بوو

باش مردنی شروکین کوره‌کمی له جی‌یدانیشت به ناوی رعوس »
 ۲۳-۲۲۹۱ پ.ز گه‌وته کوراندنم‌وهی شوره‌شکان له سومەر و
 ناوچه‌کانی زاگرووس و نعوش هه‌روه‌ک باوکی بوو کرده‌وهی، له کاتینکا
 هیزشی نمبرده سەر ایلام له لایهن سهرازه‌کانی خزیموه کورزا، ۹ سال
 فرمانه‌وا بوو.

مانیشتوزو ۲۲۹۱-۲۲۷۵ پ.ز برای شروکیه بوو، فرمانه‌وه‌ای
 نه‌کهد، خزیان به دوژمنی سهرۆکی گه‌لی لولو دائنا له رۆژه‌لاتمه
 گرتبه‌کان شاهه‌کانی زاگرووس و ایلام له باشوری رۆژه‌لاتمه بهره‌وام
 شهریان له‌گه‌ل لولو و گوتو دا کرده‌وه و زهریری زوریان لیناوان، ۱۵ سال
 فرمانه‌وه‌ایی کرده‌وه، دواي خزی کوره‌کمی نارامسین، نارامسین » حبیب
 سین « له سالی ۲۲۷۵-۲۲۴۰ پ.ز » بووه فرمانه‌وه‌ای نه‌کهد، په‌لاماری
 هه‌ریه‌کانی دا که هه‌لگه‌رتابوونمه، به‌شهرهات و باش شهرنکی خونناوی
 سهره‌وت. په‌یکه‌رنکی له‌وی به‌جینه‌یشت له دیاربه‌که‌ر » نامهد « دیسان
 په‌لاماری لوبیه‌کانی دا و باش شهرنکی قورس و خونناوی، له‌شکری لولو
 شکاو مه‌لیکه‌که‌یان به ناوی » ستنونی « هه‌له‌هات. بو ئهم سهرکه‌وته
 په‌یکه‌رنکی خزی له ده‌ریندی گهور دروست کرد له قهره‌داغ له باشور و
 خواروی سولیمانیمه‌وه، هه‌روه‌ک ئهو په‌یکه‌ره، په‌یکه‌رنکی کمی »
 سهرکه‌وتن « که ئیستا له مززه‌خانمی » لوقهر « له فهره‌سا، کلانکی
 له‌سردابه دوو شاخی پنه‌ویه که نیشانه‌ی هیز و خواپه‌تی نیشان نه‌دات...
 کوانینکی به ده‌ستمه‌ویه که نیشانه‌ی سهرکه‌وته، له‌گه‌ل په‌ینکا، به‌سهر
 شاخینکی سختدا سهره‌که‌وتن و له‌ئیز په‌یندا سهریازی لولله‌وه‌کان
 که‌وتون، نووسراوه‌ی سهره‌که‌وه‌که سهرکه‌وتنی نارامسینه به‌سهر » ستنزی
 « نه‌یهرده‌ش له‌سهره‌تای ئهم سهره‌یدا له شاری شووش دوزراوه‌تمه له
 نیلام. له‌م هیزه‌دا لولویه‌کان زهره‌رنکی زوریان لینکه‌وت، کوشتن.

سرتانندی دینهات و تالان و بردن، دیله‌گانیان به پروتی و له پشتمه دست بمرار په‌تینکیان نه‌کرده ملی چمند کمسینکیان و رایان نه‌کیشان و زوریشان به نازار و تشکله‌جگه نه‌گوشه. نارامسین جگه له‌وی ناوی خزی نا مه‌لیکی نه‌کمد، دوو نازناوی کمی همبووه « شارکبرات ارمیم » به واته مه‌لیکی چوار لا، وه « شارکشتی » به واته مه‌لیکی جبهان به زمانی نه‌کمدی. پاش مردنی کوره‌کمی بووه فرمانه‌روای نه‌کمد.

شار کلیشاری « مه‌لیکی همموو مه‌لیکه‌گان » له کاتی نمدا شورش له زور لا برپا بوو به تایه‌تی لولو وه گوتو، ناویراو به‌هیز بوو، مه‌لیکی نیلام سره‌خزی خزیانی وهرگرتوه، سزمه‌ریه‌گان به شورش هه‌لسان، له سوریا ناموره‌گان هه‌لسان و جیابوونهوه. شارکلیشای له کوشکه‌کمی خزیدا کوستیان له سالی ۲۲۳ پ.ز له فرمانه‌روای نمدا شورش له لایمن لوللویه‌گانهوه دم‌تپینکرد، لوللو و گوتو په‌کیان گرت و په‌لاماری نه‌کمدیان دا و دوا فرمانه‌روای نه‌کمد کزتایی پینه‌نرا. نم په‌لامارش هزی کمی لمسه‌ره‌تای فرمانه‌روای سرچونهوه تا دوا فرمانه‌روایان همموو ناوچه‌کانی لولو و گوتو واته کوردستانی نیستا بمرده‌وام هیزش نه‌کرا به سریان و کوشتن و تالان و سوتاندن و دیل بردن. له نووسینه‌کانی سرچوندا نم ویلايه‌ته بچوکه‌نه ناریان هاتوه: له باکوری خوارووی زنجیره شاخه‌کانی زاگروز، نوربیلیم « اربیل » و هه‌لیری نیستا، له باشوری نرییل و ده‌وله‌تی « شیموروم » نالتون کزیری « نیستا لمسر زابی بچووک، له بمشی باشوری نم ناوچه‌یه « هارش » بووه که توز خورماتووی نیستایه. وه له کینه‌گانی روزه‌ه‌لانی کمرکوک، ولانی کیماش بووه، تیره‌ی لولوی له « گنهر » شورشیان کردووه چمند جارنک کموتزته نیوان « گمه‌وارکیرند » له سنووری نیستای کرماشاندا دینه‌ک هه‌به پی نهلین « گنهر » له باشوری ویلايه‌تی مرهش یان برهش، پاشاکانی بابل

لولو و گوتی:

لولو نعمانه به باپیره گمورهی لووږ نمزمیزن وه له زه‌هاو کرماشان و شاره‌زور و سلیمانی نیستا دانیشترو برون، کونترین بملگه‌په‌ک دهریاره‌ی لولو که لبعرده‌ستایه نووسینی نارامسینه له سنووری سالی ۲۲۶۵ پ.ز. نورسراوه که پیشتر باسکرا و نیستا له موزه‌خانه‌ی لژفهره و مجسمه په‌یکره‌کمی له دهریمندی گموره‌ی قهره‌داغه. بملگمی دووم نه‌گمړنتموه بږ وینه‌ی نانویاننی پادشای لولویه‌کان بووه له ناوچه‌ی زه‌هاو کرماشان. پادشا به ناماده‌ی بمرامبر به خوی نیشتار که ئو ئمی سرخستوه بشیر دوژمنه‌کاندا، پنبه‌کی لمر په‌کینک له دوژمنه‌کان داناره که له سر زه‌وی کموتزتموه، جلو بمرگی خواکه و شا به جوانی دیاره، نم خورایه بده‌ستینکی نیزه‌په‌کی گرتووه وه به ده‌سته‌کمی تری په‌تینکی پنبه که په‌کینک له دبله‌کان بیستیتتموه، دبله‌کانی که هموو وه‌تاون و ده‌ستیان له پشتموه بستراره. وه لمر بمرده‌که نورسراوه به نووسینی میخی، نم نووسینه کونترین نووستیکه که ناوی لولویی ثبات له‌کاتی زنجیره‌ی دووه‌می پاشاکانی شاری نورد.

لولویی وه‌ک وقان خاوه‌نی زه‌هاو شاره‌زور و سلیمانی برون هموو نعمناوچانه و ده‌روبروی کفریش لژنر ده‌سته‌لانی نعماندا بووه. له نووسینکی قورپدا ناوی پادشایه‌کی لولو هاتووه که لمرده‌می سرجون نه‌کمدیدا بووه ناوی «ایماشکوش» بووه له موزه‌خانه‌ی لوړ پارچه بمرډنک هیه، نه‌گمړنتموه بږ سره‌تای زنجیره‌ی بابل ۲۰۰ پ.ز له پشت بمرده‌که نووسینک هیه باسی ولاتی اړپها نه‌کات که پارچه‌په‌ک بووه له ولاتی گوتی، لمر سنووری روزه‌لایات بووه. بملگمی زور ناسراو

له لمرجه کانی کمرکوک دا ههیه که له شاری کۆنی آرپه‌ها دا بدهست
 کورتوه، جینگه‌ی کۆنی گوتیه‌کان بووه له رۆژه‌لانی ناشور. گرتی
 جینگای ئهمانه ههمو رۆژه‌لانی شاره‌زوور و بهشی باکور بووه. ره‌شید
 باسمی نه‌لی: کمرکوک پایتمختی گوتیه‌کان بووه به ناوی ئارپه‌ها.

هه‌یوشی گوتی بۆسه‌ر نه‌که‌د:

له سالی ۲۲۳- ۲۱۳ پ. ز فرمانه‌ه‌وای نه‌که‌دیان کردوه، زیاد له
 سده‌یه‌ک فرمانه‌ه‌وا بوون، له مه‌لیکه به‌ناویانگه‌کانی گوتی « کودیه »
 که نازادی سیاسی و بازرگانی داوه و په‌رستگای زۆری دروستکردوه.
 هه‌یوشی گوتی بۆسه‌ر نه‌که‌د و نیوان دوو رووبار، به‌که‌م هه‌یوشینه‌که
 له‌کانی می‌زوری ئاسیای خۆرئاوای کۆندا باسکراوه. ره‌شیدا یاسمی له
 کتیه‌که‌ی « کورد و په‌یوخته‌گی نه‌زادی نه‌ر » دا نه‌لێت گوتیه‌کان ۱۲۴
 سال فرمانه‌ه‌وا بوون. له لایه‌کی که ۱۲۵ سال و ۴ رۆژ نووسراوه.
 نه‌گه‌ر به‌راوردیکی نووسینه‌کانی بابلی بکرت و کۆیکه‌رتمه‌وه نه‌گاته ۹۱
 سال و چل رۆژ نه‌م زیاد و که‌مه‌یه‌ ناشکرا نیه، وه ۲۱ مه‌لیکیان
 فرمانه‌ه‌وای نیوان دوو رووباریان کردوه. نه‌مه‌ش ناوی پادشاکانی گرتیه
 که فرمانه‌ه‌وای نه‌که‌دیان کردوه.

۱- ایپتا ناوی ته‌واوی ایهمیات بووه ۳ سال فرمانه‌ه‌وایی

۲- ابن گیشو ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۳- کی کی لاگاپ ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۴- شوله ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۵- الولوش ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۶- آلی مابا کیشا ۵ سال فرمانه‌ه‌وایی

۷- ایگش هوش ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۱۵ سال فرمانروایی	۸- ابرلاکاب
۳ سال فرمانروایی	۹- ایپاته
۳ سال فرمانروایی	۱۰- یارلا
۱ سال فرمانروایی	۱۱- کوروم
۳ سال فرمانروایی	۱۲- نیدین
۲ سال فرمانروایی	۱۳- رابوم
۲ سال فرمانروایی	۱۴- ابراروم
۱ سال فرمانروایی	۱۵- ایرانوم
۲ سال فرمانروایی	۱۶- هابلوم
۲ سال فرمانروایی	۱۷- پوزورسین کوری هابلوم
۷ سال فرمانروایی	۱۸- یارلاگاند
۶ سال فرمانروایی	۱۹- انری داپیزه
۷ سال فرمانروایی	۲۰-
۴ روزه	۲۱- تبریگان

انری داپیزه له خشته به کدا له شاری نه پپور دوزراوه تموه، گموره ترین شای گوتی بووه، فرمانروای خزی زور فراوان کردو تموه. تبریگان دوا پشای گوتی بووه که ماهوی ۴۰ روزه فرمانروای کردوده وه به دوستی اورتوهیگان اوتونلوزگال لایرا که پشای شاری ارنج « سزمر » بوو سالی ۲۱۳. پ. ز فرمانروای گوتی تمواو بوو نم تیرانه گمرانموه ناوچه کپوه کانی خویان، وورده وورده دهولفتی گوتی کم و بچووک بووه، وه، مملیکی تیره پیدا بوو. دواي نعمانی فرمانروای گوتی له سالی ۲۱۳. پ. ز دا له شاری وهرکا له ۲۱۳. پ. ز سرکرده به کی سزمری بناری « نوتوهیگال » توانی ولاته کمی لئزیر دهستی گوتیه کان رزگار بکات له

نورسراوه میخیه‌کاندا نورسراوه که چۆن لشکری گوتی به سرکردایه‌تی «
 تریکان» شکان زنجیره‌ی سینه‌می نور ۲۱۱۳-۶۰۶. پ. ز. کوتایی هات
 به فرمانه‌ی‌ه‌وای نوگره‌ی‌گال له وه‌رگادا، وه‌ دانانی زنجیره‌یه‌کی تازه له
 شاری نورکا، ناسراو به زنجیره‌ی سینه‌می نورکه به دواو زنجیره‌ی سزمیری
 دا نمزیت له میژوودا نورغو ۲۱۱۳-۹۶. پ. ز. دامزنمیری نم زنجیره‌یه،
 دواو مردنی خوی کوره‌گی له جینی دانیشته به ناوی «شلکی کوری
 نورغو» وه ۴۸ ساله فرمانه‌ی‌ه‌وای کردووه له سالی ۲۰۹۵-۴۷. پ. ز.
 نم پاشایه له‌گه‌له تیره‌کانی زاگرووسدا شعری کردووه، ولاته‌کی فراوان
 کردووه، په‌لاماری ولاته شاخاویه‌کانی زاگرووسی داوه و شعری له‌گه‌له‌دا
 کردوون و داگیری کردوون. له سالی حوتمعینی فرمانه‌ی‌ه‌وایدا په‌لاماری
 «در-بهدره» ی نیتای داوه پاش شعریکی خورتای داگیری کردووه،
 کوشتن، سوتاندنی دینهات و شار، تالان و به دیل هینانی خه‌لکی،
 په‌بکمری خوی نمستیره‌کان که له پهرستگای در-بهدره بوو
 هیناویه‌تبوه. له سالی هه‌شتمی فرمانه‌ی‌ه‌وایدا چوته سمر ویلایه‌نی
 «کازالو» له روزه‌لانی دیجله، پاش شعری خونین یشان، کوشتن،
 سوتاندن، تالان و به دیل هینانی خه‌لکیکی زور، لومش په‌بکمری خوی
 «نوموشدا» ی هیناوه، دواو نموه شولگی کموته داگیرکردنی
 ویلایه‌ته‌کانی روزه‌لانی و باکور تا گه‌شته ویلایه‌تی مرهش، کچه‌گی
 خوی دا به بایشکوی والی نور جینگایه. له ۲۴ سالی فرمانه‌ی‌ه‌وایدا چوته
 سمر ویلایه‌تی «گنهر» و پاش داگیرکردن، تالان کردن، تینک و پینکی
 داو، ژماره‌یه‌کی زوری کوشت و زوریشی به دیلی برد، لومش‌مویه دهستی
 کیشابه چمند ناوچه‌یه‌کی که لولویه‌کان، ویلایه‌تی شیموروم «
 نالتونکوزیری» و، ولاتی هارش و له سالانی ۲۳، ۲۴، ۲۵، ی
 فرمانه‌ی‌ه‌وایدا دهستی به‌سرداگرتن. له فرمانه‌ی‌ه‌وای ۲۸ ساله همین دا

اماری بردزته سمر شاخه‌کانی زاگروسی و ولاتی « نانشان » ی گرت، شان بمرهوا باکور کشا، دهولتی شیموری بو سینه‌مین چار لبرکردوه.

دوواجاری دووم، شورشیان نه‌کرد و خزیان رزگار نه‌کرد، نهمجاره نهمین جاری داگیرکردنیان بوو له ۳۰ هه‌مین سالی فرمانه‌واپدا، شتارینکی زوری لیکردن و تالانی، سوتاندن، پاش نه‌وی ویرانی کرد ری له دانیشته‌وان به دپل برد. له سالانی ۲۹-۳۱ فرمان ره‌واپدا، وبار و سیماره هیزشی بردزته سمر ویلایه‌تی گنهر، دیسان هه‌روه‌ک رانی پشور بوو کرده‌وانه هه‌لساره، لهر ماوه‌پدا ولاتی نانشان به‌هزی یتا پاشای سیماش یاخی بوو بوو، یارمه‌تیان نهدا، له ساله‌کانی دووا برمان ره‌واپدا نه‌و جینگابانه‌ی دووره دهست بوون، وه‌ک دانیشته‌وانی نه‌و‌کانی کوردستان، له‌ئیز فرمانه‌ه‌وای نهدا ده‌چوو بوون، شولگی شکری ناردزته سمریان و تا فرمانه‌ه‌وابه‌تی ۴۴ سالی ناوچه‌کانی بمروروم و شاموروم، لولوسی، گنهر، نوربیلزوم، و هتد. چهند جارنک لاماری داوین و زوری لی کوشتوون و مال و سامانیانی تالان کردوون.

بورسین: د‌وای مردنی شالگی، بورسینی کوپی له جینی دانیشته. له فرمانه‌ه‌وای نهدا ناوچه‌کانی ناوه‌ندی زاگروسی شورشیان کرد، نهمیش به ندی شعری دژ کردن، هه‌روه‌ک باوکی به کوشتار و تالان و سوتاندن، ندینکی هه‌نایمه‌ر ژنر فرمانی خزی، له‌نهریها کمرکوکی نیستا والیه‌کی زی داناوه به ناوی « هون هونی » د‌وای فرمانه‌ه‌وای شولگی که زور برمانه‌ه‌وا بووه، ۳ مه‌لیک فرمانه‌ه‌واپیان کردووه، د‌وایه‌که‌پان مه‌لیک « ه‌ی سین » بووه ۲۳ سال فرمانه‌ه‌وای کردووه، له سالی ۲۹-۲۰-۶. ۲.، ز را داننرنت که د‌وا پاشا و ک‌وتای زنجیره‌ی س‌ومره، له میژوودا له به‌جامی هیزشی تیره‌کانی ناموری له بهشی خ‌وزنا‌واو هه‌روه‌ها هیزشی

یلامی له رۆژههلاتوه، بووه هزی رووخاندنی نهم زنجیره‌یهو به دیل گرتنی
مملیکی سۆمەر.

زنجیره‌ی یه‌کهمی بابل:

دامەزێنەری نهم زنجیره‌یه پیاوێکی نامۆریه به ناوی « سۆمۆتابم » له
سالی ١٨٩٤ پ.ز دا، نهم مملیكه دیوانگی پان و بمرین و بههیزی به
هوار دهویری شاری بابلدا دروست کردووه، ولاته‌کی فروان کردوو توانی
«ست بسمەر» بۆرسا، بۆسی نهمرود «ی نزیک به حیلە و سەرچاوه‌ی
مفر دا بگرێت، له فرمانه‌وه‌ی نهم زنجیره‌یه‌دا، به ناویانگترین مملیکبان
حاموژی بووه که شمش همین مملیكه لهو زنجیره‌یه‌دا، ناوه‌کی به واته «
لاله حمو عظیم او ماکثر» خوای پارێزهری گه‌وره. ره‌نگه ناویش «
صووابی» بوو بێت، ناویراو ماوه‌ی ٤٧ سال فرمانه‌وه‌ی کردووه له
١٧٩٢-١٧٥١ پ.ز. ڕوویهری ولاته‌کی له بازنه‌یه‌کی تیره . ٥ میلی
یاتره‌بووه. ناویراو قانونی داناوه له سالی ١٧٧٠ پ.ز قانونه‌کانی ئه‌بینه
به‌هش.

پاش مردنی حاموژی، کۆره‌کی به ناوی شمشوایلونا، بووه مملیک
به فرمانه‌وه‌ی ئهمدا له هه‌ندێ جینگا شۆرش په‌یدا بوو، وه‌ک له شوش وه
به لارسا، ئور، وه‌رکا، وه له هه‌ندێ جینگای که باخی بوونیش ده‌ستی
نیکرد ئهمانه هه‌مووی له‌ژێر فرمانی ره‌وای نهم زنجیره‌دا بوون و به زۆر
«اگپه‌رکا بوون. له‌م کاتانه‌دا ٣ تیره‌ی به‌هیز به‌کیان گرت، گوئی،
هولو، کاشی، نهم په‌که‌گرتنه‌ش به سهرۆکابه‌تی « گاندیش» بووه که
سهرۆکی کاشیه‌کان بووه. هه‌رشیان کردۆته سهر بابل و سهرکه‌وتوو نه
بوون، پاش ئه‌وه که‌وتنه ناردنی خه‌لکی خۆیان به ناوی ئه‌شموه بۆ ناو
شاری بابل. پاش مردنی شمشوایلونا، کۆره‌کی بووه فرمانه‌وه‌ی بابل به

ناوی « نیشوخ له سالی ۱۷۱۲-۱۶۸۵ پ.ز » له فرمانبره‌وای نعمدا نور
جیا بروهه، سهریمخوی خوی وه‌رگرت، هه‌روه‌ها فوراتی ناوه‌راستی له‌کیس
چوو، له‌و کاتاندا ولاتیکی تازه له « عانه » په‌یدا بوو. کاشیه‌کان یز
جاری دووم په‌لاماری بابلیان دا و گرتیان، شمه‌ه‌رنگه له سالی
۱۷۰۹ پ.ز دا بوو بیت. دمه‌باره‌ی گرتنی بابل و میژوه‌کمی له لایمن
کاشیه‌کانه‌وه، له ناو میژوونووه‌کاندا یزچوونی جیا جیا زوره:

له کتیبی العراق فی التاریخ ثعلبیت له سالی ۱۵۹۵-۱۱۵۷ پ.ز بروهه.
نعمین زه‌کی له کتیبه‌کمی میژووی کورد و کوردستان ثعلبیت سده‌ی
۱۸ پ.ز دا بروهه نزیکمی شش سده فرمانبره‌وا بوون.

د. محمود جواد مشکور، ماموستای دانیشگای تاران له کتیبه‌کمی
خزیدا به ناری « ایران در عهد باستان و تاریخ اقوام پادشاهان پیش از
اسلام » ثعلبیت کاشیه‌کان له سالی ۱۷۵ پ.ز په‌لاماری بابلیان داو
گرتیان، ۵۰۰ سال فرمانبره‌وا بوون تا سالی ۱۸۸۰ پ.ز.

د. مسعود گولزاری له بهرگی یه‌کمی کتیبه‌کیدا به ناری «
کرمانشاهان و کوردستان » دا ثعلبیت: کاشیه‌کان له سده‌می
فرمانبره‌وای کوره‌کمی حامزوابیدا فرمانبره‌وای بابلیان گرتوته دست و
۵۷۶ سال فرمانبره‌وای بابل بوون. نعمش له نیوه‌ی سده‌ی ۱۸ پ.ز دا
بوه تا سالی ۱۱۷۱ پ.ز خاپاندوهه.

به‌پنی به‌راوورد کردن له میژووه‌کاندا، له نیوان ۵-۶ سده
فرمانبره‌وایان کردوه تا سالی ۱۱۷۱ پ.ز - نووسر -

کاسی: نیلامیه‌کان پنیان وتوون کوسی

ناشوریه‌کان پنیان وتوون کاشو

بزنانه‌کان پنیان وتوون کاسی تریس به واته « فلز »

پیش ماده‌کان ناکسایا، ناشوریه‌کان پنیان وتوون کار - کاسی به واته

نه کمدیه کان پنبیان وتوون کاششو. وه له هندی کتیبی پنبیدا به کوش ناویراون، پاش داسمزاندنی فرمانهرواییان له بابل پنبیان وتوون کاردونیاش. کاشیهکان له پنبش میزوودا همبوون، له بمشی ژووری پشت کزو پنبش کز هیرشیان بدوته سر بابل و داگیران کردوو.

پنبشتر باسانکرد له لایهن زنجیره ی نه کمد و بابلوه بمردهوام هیرشیان نه کراپه سر و ولاته که بیان و ناوچه کانیان کاول نه کرد و خه لکه کانیان نه کوشت و پاش تالان، بمشیکی زوریان بدهیل نمبردن، به قسمی استراهن، پنبشتر کاشیهکان له مادو و روخی دهرای خه زمر بوون و باشان بمره لورستان پزیشتوون، دومرکان، پاش ماوهی نمانی له تالش و قهقاس دوزیموه، زمانیان له گه ل زمانی قهقاسیدا یه ک پشه بووه، زورتر به زمانی هیندو نوروپی نمچی، نمانش وه ک ماد نه زادی تارین، زور شتی نمانه که له لورستان دوزراوه تموه. وه ک نوانمی له تالش و قهقاس دوزراوه تموه، وه ک یه کن، نم شتانش نه گهرتموه بز ۲ هزار سال پ.ز به نگه هر له زمانی نم کاشیانتمدا شاری قهزوب دروستکرا بیت و ناوی دهرای خه زمر نرا بیت. کاسیهکان زور شرکمر و نازا بوون، تا نیستاش له گزوه کانیاندا خه بجر و تیروکمانی زور دوزراوه تموه، له هیچ جینگابه کی نیراندا به قعد ناوچه ی لورستان چه ک نبوووه، له سهره تاوه خه بجر پان بووه، پاشان تور له سزمهریه کانموه فیربوون، شتومه کی برزنزیان بریتی بووه له خه بجر و تور و تیر و سهره نیزه، همره ها گورزی برزنزی و بهردیش، له شتی جوانیدا، ملوانکه، دهستمانه، گزاره، همره ها بتی زور دوزراوه تموه له برزنز، شپوه ی گلکا هیشیان تیا کراوه، له دور لایموه دور که له کبوی پان شیر، پان مریشکی دهنوک باریک کراوه، هندی لمو په بکمرانه گیانداری تیا نیه، تمنها گلگامیشه، به ریشموه پان

بی ریش، دوو یان چوار شاخ که نیشانه‌ی خوابه‌تی نموه نیه کینشراوه،
 لغاوی نسپ گمورهو بچوک له هندی گزردا له لورستان و تالش
 دوزراونه نموه، نمو لغاوانش بز لغاوی نسپ نموهو بشکر بز نیشانه
 بووه، دانیشترانی لورستان له دروستکردنی برزیندا له پیش هموو
 میلله تانموه بووه، لسمه‌تای کزچکردنیاندا بز نمو ناوچانه تیکله بمو
 خملکه کونمی نمو جینگایانه بوون. له هموو کاتی فرمانه‌هویاندا له
 بابل له پرووی ژن و ژن خواستنموه تیکله به نمژاده‌کانی کمی دهره‌وی
 ناری نمبون، تمنها له نجر پاشاکاندا ژن و ژن خواستن بووه، وهک
 فرعمونی مبریه‌کان له‌گله نماندا، وه ناشوریه‌کان که له ژنر دسته‌لائی
 فرمانه‌هویاندا بوون، له سوارچاکیدا بی‌هاوتا بوون، نمان بوون بز
 یه‌کم جار نسپیان بردزته نیوان دوو پرویار، زور نسپیان لا خوشمویست
 و لا پیروز بووه. وه له پرووی ره سنی تسپموه زور بایه‌خیان به نسپ
 داره، له‌کاتی شپردا زور لایان گران و شووره‌یی بووه شمرکمرنک سواری
 مابین بیت، نابیت شمرکمر سواری مابین بیت له‌کاتی شپردا. له ماوه‌ی
 فرمانه‌هویاندا له نیوان دوو پرویار ۳۶ پاشایان فرمانه‌هویان کردوه.
 کاسیه‌کان خوی خویانیان پمرستوه وهک نیسپاک وه سه‌که، هودا،
 هریه، وه کاششو له کونموه خوابان بووه و لایان پیروز بووه. نسپیان
 پمرستوه نمنش په‌یوه‌ندی کاسیه‌گانه به تیره‌کانی هندو نمرورپای،
 نموانیش نسپیان پمرستوه. سورپاش خوی کاسیه‌کان بووه، که خوی
 خوره. بزورپاش خوی توفان بووه. وه بوگاش « بغاش » به واته خوا، نم
 وشمبه له زمانی سلاقی‌دا بوگو « بغو » وهله فارسی گزندا بوخ بووه.
 یه‌کینک له سرکرده بغاویانگه‌کانی کاسی ناوی اندابوگاش بووه نمنش
 به واته خوا.

له‌ناوکاسیه‌گاندا دوو زمان ره‌واجی بووه. یه‌کم زمانی خملکی که له

ریشه‌ی زمانی قفقاسیه. دوه بز پاشاکان و ناسراوه‌کان بروه کله ریشه‌ی هندو نوروپای و نیرانی بروه. له نووسینکی کاسیه‌کاندا که دوزراوه‌توره نه‌نیت: ویلايه‌نی گوتی، پادان، آلمان، زه‌های نیستا، لئزیر ده‌ستهلانی تواندا بروه، له روزه‌لانی باکوری بابل ناری قومی کاسی تا هاتنی یونانیه‌کان مابوو. یونانیه‌کان بهوانیان وتوره کیسیان وه کوسیان له میژووی فارسی گوندا پنیان وتوون کوش. کاندیش به‌کم فرمانه‌های کاسیه‌کان له بابل دا نووسینک ماوه‌توره لم پاشایوه که خزی به پاشای چوار اقلیمی جیهان ناورده‌وه ۱۶ سال فرمانه‌های کردوه. به‌ناربانگترین پاشای کاسیه‌کان له بابل دا «اگوم کاک ریم» بروه. وه له سالی ۱۱۷۱ پ.ز شم ده‌لته گهریه پروخا، له لایمن نیلاموه. به‌سمرزکابه‌تی پاشای ناسراوی نیلام کوتیرناخوشه ناوراو پاش نموی بابلی گرت، له شاری سیپار ستونی سرکوتنی ناراسینی برده نیلام نور سرکوتنی ناراسینی به سر لولویه‌کاندا له قهرداغ. وه نمو برده گهریه که قانونی حامزایی لسمر نووسرا بوو برده شوش. به فرمانی نور هیندیک لمو نووسینه‌ی حامزایی کوژانده‌وه. بز نموی به‌ناری خزیوه هندیکی بنوسیت. شممش سری نه‌گرت بزی، پاش نعمانی ده‌لته‌که‌یان گهرانه بز جنگای خویان لورستان.

ناشوریه‌کان:

له ناوه‌راستی ۳ هزار سالی پ.ز هاتونه‌ته ناوچه‌ی باکوری عیراقوه، هاوچرخ‌ی سوارتیه‌کان بوون، ناشور له ره‌گزی سامین، وه له جزیره‌ی عربیه‌یه کوچیان کردوه، زمانیان زمانی نه‌کدی بروه و نووسینی میخبیان به‌کار هیناوه، که نووسین و دوزینه‌وه سزمیره‌کان بروه، ناشور به‌کم شارو به‌کم پایتمختی ناشوریه‌کان بروه که بهر ناوه‌وه ناوئراوه. ناشوریه‌کان له ناسیا سورو پنج سد سال فرمانه‌هایان

کردووه. به کهم گهلنک که سمرپنچیان لیکردوون ماده‌کان بوون، له پیناوی نازادی و سمرمخوی خزیاندا بمرده‌وام شمریان له‌گهلدا کردوون، خملکینکی کمش چارویان له ماده‌کان کردووه به‌شمر هاتوون له‌گهلدا ناشوریه‌کاندا. ناشوریه‌کان له همورو ماوهی فرمانره‌وا بیاندا، کله نروسینه‌کانی مملیکه‌کانیاندا هاتووه به شیره‌ی نووسینی میخی، زور شانازی به سوتاندنی دنها و تینکدان و کاولکردن و کوشن به شیره‌ی ناسور و تشکله‌ی جزا و جز و به دپل بردنی خملکینکی زور له ژن و له پیاده‌کمن، پیاده‌کان به پروت و قوتی و له دواوه همورو ده‌ستیان به‌ستوون، ژنه‌کان داوینیان بریون و له‌گهلدا پیاده‌کاندا شمر همورو ماوه دورره بهو شیره‌ی بردونیان بژ نمینوا.

به‌کزمه‌ل مندا‌ل سوتاندنی ماده‌کان، به‌لجه برینی دانیشتون که مه‌ترسیان لیکردوون شمریان له‌گهلدا بکمن. گویزانموه‌ی فراوان و دوروخستنه‌ویان و هیتانی ره‌گیزی که بژ جینگاکانیا. نعمانی باسکرا له دوا‌ی نم لاپرانموه دیت. نم همورو شمر و هیرایه، به‌پینی نووسینی هیرودت که ... ۵ سالی خایاندووه له ۱۲۷۴-۷۵۴ پ.ز له نیوان ناشور و ماده‌کان دا بووه. پاش شو میزوروش بمرده‌وام شمرور همرا بووه تا سالی ۶۱۲ پ.ز. مبتانی: فرمانره‌وا بریون به‌سمر ناشوریه‌کاندا، پاشان میتانی بوونه‌ته دوو به‌ش به‌کهمیان له ناوچه‌ی گومی وان، دووه‌میان لیسروو ولاتی ناشور و به‌شینکی سوریا، پاشان میتانیه‌کان ولاته‌که‌یان تمسک بژتموه، تا بوونه‌ته ولاتینکی بچووک، له به‌رزاییه‌کانی سرووی نیوان دوو پرویار، له نووسینی میخیه‌کاندا ناوی « خاتی گولباتی » هاتووه، له دوایدا که بی هیز بوون، ناشوریه‌کان شوانیان خسته ژنر ده‌سته‌لانی خزیانموه، نم پرووداوانش نمیت له سالانی ۱۳۶۵-۱۳۳ پ.ز له‌کاتی فرمانره‌وا‌ی مملیکی ناشور، ناشور ثریالت دا بوو بیت، لم کاتاندا

پیمانیک بمسرا له نینوان ناشور و کاشیه کاند، کچی ناشور نوبالت درا به کوری پاشای کاشیه گان.

سلمان سمری به کم له ۱۲۷۴-۱۲۸۵ پ.ز په لاماری نورارتو « ترمینیا » و ناوچه شاخویه کانی دا، ولاتی خاتی گلباتی میتانی خسته سمر ولاتی ناشور. شاری کلخو « نمرود » ی دروستکرد و کردیه پایتمختی خزی، لم هیزشدا تالانیکي زور، کوشتن، کاولکردن و دبلنکی زوری هینا یو ناشور، توکلستی نشرتهای به کم ۱۲۸۴-۱۲۸۵ پ.ز نهمیش همروه ک باوکی په لاماری ناوچه کانی زاگروس نمدار همو کرده وانه همل نسا. ناوبراو به کم پاشیه کموته گوزانموی دانیشتونانی ناوچه داگیرکراره گان، به تایبتهی نموانی ملیان نه نمدار و شورشیان له دژ نه کردن، نم راگوزانمش یو جینگا دورره گان هوو. نم پهوشته بور به پیشمی هممو پاشاگانانی ناشور نموانی به دوی نمودا هاتن و بمردهوام لمسری روشتن. سلمان سمری به کم له نووسپیننکی میخیدا که دوزراو نموه، باسی نم تیرانه نه کات که نموش بملگه نامهیه نملیت:

خالدی و ناراراتی، سویاری و نابری و میتانی و موشکی و زوری که هممو گوتی بوون، قومی گوتی که له ناسمانی نم سده یدها وه ک نمستیره نمدارواشانموه لمبر زوریان، وه زور به توانا و بهیز و نازایهتی و شرکمریان ناویانگیان هممو، برامبر به من یاخی بوون و دوزمنایهتی منیان کرد پاش شمرکردن له گملیاندا، له ستوری نمراتنمونه تا، که موخی « تور عابدین » و برینای نم ولاته گموره یه خوئی گوتیه کانم وه ک ناو بژاند.

نممش نیشانه یه یو نموهی که هممو ناوچه ی زاگروس نیشتمانی قومی گوتی بووه. هر له سده ی ۹ پ.ز ناشوریه گان دهستان کرده و به لشکر ناردن بز سمر ناوچه کانی « ماد » وه ک جارانی پیشوو نممجاره به

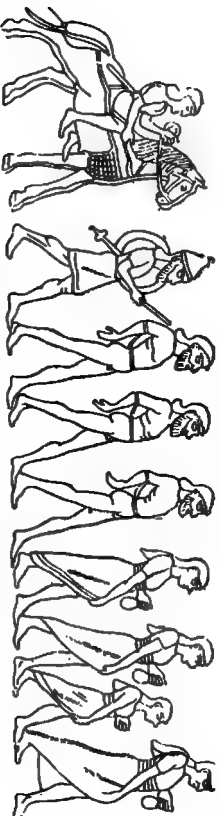
تاشوریه‌کان دېله‌کفن نه‌کوژن - لویو نه‌خښې لویو اوږو (پالو او ت) ی
 سالاناسی سیمیم کپړاوه . . له سمدی نژیښی پتشی فایښی نه . .

دهستبرد تر. بمبمستی تالان کردن و کوشتن و دیل هیتان.

هیزشی ناشور که دهستی پی نه کرد بز سر ناوچه‌گانی ماد، دانیشنوانی نو ناوچانه به زوری ناگریان لمسر لوتکمی شاخه‌کان نه کرده، نیشانه‌ی نموه بوو که لشکری ناشور هاتوه. خدکه‌کش به ناچاری نازه‌لکانیان نمبرده سر لوتکمی شاخه‌کان و، نو دبهاتانه‌ی شوراپان همبوو ناچار بمهرنگاری ناشوریه‌کان نموه‌ستان و بمشمر نمحاتن، شوراکان بمهیز نمبرون و نه‌گیران و به نازار و نمشکه‌بجه نه‌کوژران.

له کوتای سده‌ی دههمی پ.ز «ناداد نیراری» پاشای ناشور له ۹۱۱-۸۹۰ پ.ز ناوچه‌ی نمبرری زنی بچووک، سنووری کیشوهری لولویه‌کان له «هابهی» و زامواتا گمردنه‌گانی کیشوهری ناماری گرت، پینشتر بمرو سمرچاوه‌ی زنی گموره تا کیشوهری «میهری» نزدیک کمناری رزوناوای ده‌ریاچه‌ی نورمی چوو بوو، توکولتی نینورتی دووم، له سالی ۸۸۵ پ.ز کموته داگیرکردن، دبهات سوتاندن، تالان و به دیل هیتانی خدکمی.

ناشور ناسریالی دووم، له ۸۸۳ و ۸۸۱ و ۸۸۰ پ.ز کموته لشکر بردن و دهستدریژی له جارانی که زور تر و زیاتردپندانه‌تر، له سالی ۸۸۳ پ.ز پاشای ناشور له پنگای «کیره‌وردی» وه چووه ناوچه‌ی زنی گموره و بمرو رزوناوا دویشت و همبوو جنگایانی کیروری و سمیس و سمیره و خاگاو... هند داگیرکرد. خرج و باجینکی زوری خسته سد دانیشنوان، نم جنگابانمش له کمناری رزوناوای ده‌ریاچه‌ی نورمی وه بوون. لولویه‌کان نم لشکر هیتانه‌ی ناشوریان باش لیکدا بوهوه نه‌بایزانی نمعه به‌کم هیزشی ناشور نیه، بزیه کموته خزیان له سالی ۸۸۱ پ.ز به همبوو توانابانموه بز بمهرنگاری ناشوریه‌کان کموته خو ناماده‌کردن، پینشوای هیزی «ناسیگو» بمشی دهرگا که به زمانی نه‌کمدی پینان نموت «نور

بر دخی در به کائن - که روی نه خنسی و هو از روی (بالاوات) ی
 سالار دلسازی سیمیم گمراه - که سحر می نویسم پیش زایشی ها . .

- ناداد « بوو به سرکرده یان، هموو خفلی سمرانسمری ولانی زاموآتی
 له دهوری خوی کز کردهوه، لمشکره کمی وه ک شورا لیکرد. ناسیرپال
 نمپراتوری ناشور نه بهیشت نورآداد کاری خوی بهیشتی، به پله
 بنمسوپا به کمی فراوانموه په لاماریدا پاش شهرنکی خونواوی هممووی
 داگیرکرد، باپیت « بازیانی » نیستا و ۲۰ شاره کمی گرت. نورآداد
 هملها ت بز شاخی نه پسر، که پشتر لولویه گان پینان ثعوت کینبا «
 پیره مه گرون « ی نیستا، نه پسر به زمانی سزمیری واته رزگاری به پینی باس
 و نووسینی باپلی کشتیه کمی نوح لوی نیشترنموه. ناسیرپال سی پاشای
 بچووکی زاموای گرت، بز چاو ترساندن لسمر چمقی رنگاگاندا لت و
 پتی کردن، تالانی « داگار « وه پادشای « موساسینا « که ناوهندی نور
 له قه لای « لاریزا « بوو هممووی تالانیکرد. پاشان شمیره گانی کمی
 زاموا ملیان بز کهچ کردو خمرج و باجینکی زوری خسته سمریان و ولاته که
 یانی به ناشوره وه بهستموه، له نیوهی سدهی نوهیمی پ. ز لوی کاتموه
 ناوئرا « زاموا « یان مازاموا، له لایمن ناشوریه کاتموه. بهشی زوری نم
 ولاته ماننایان پی نعوت. پاش چند سالتیک دوو میر نشینی زموای
 خوارو « نامکام « و « ناراشتوا « خمرج و باجیان نندا، ديسان ناشور
 ناسیرپال به لمشکره وه په لاماری دان قه لای « نامالی « و قه لای «
 ناراشتوا « ی داگیر کرد کموته تالان و کوشتار له نیو بنممانی
 پادشاکانی ناراشتوا ، همروها میرنشینه گانی دهروویمیری « کیرتبارا/ش
 که « باربار نیوهندیان بوو، همروها ساهینا/ش نیوهندی خودون و
 موساسینا که نیوهندی بوناس/ی بوو تا گمردنه گانی « خاشمبار «،
 لغوا همموو ثمانندا تمنا داگارا بهلینی دا خمرج و باجیان بدانی له
 شوننه گانی گندا شوننواوی ناوچه کمی سریموه، هرچی لاو شموی
 به که لکی نیش نهات بعدیلی گرتنی، هرچی متدال بوو ناگرنکی گموره یان

کرده و همسویانی فریدانه ناز ناگردد، سوتاندنی، پاشان داشوریه کان
 بهر دو شمارهتی « نامکا » کشان نمو ناوچه به لمترسا خویان شاردوه له
 کینه گاندا، ناشوریه کان له قهلائی « زارو » وه ذواویه کانی دهروویبری
 که چزل و ویران کرا برون، هرچی همور همسویان تالا نکرد، نوانمی
 بدیل گیرا برون له شهر کیره کان به جزوها شیوازی نازار و نمشکه لچمدان
 نه بان کوشتن. دواي نموه په لاماری پادشایه ک که نای « ناتا » بور
 کموتبوره دامینی ژوری کینه کانی « نیش پور » داگار کموتبوره
 خواریموه، نم شانشینشیان همورک میر نشینه کانی تر تفروتونا کرد و
 کاولیان کرد. ناشوریه کان پیشه کمرانی « زاموا » بان به بنگار برده شاری
 کلخو، پاشایانی گلبران و « خویوشکیه » له خواروی ده ریاحی وان و
 قهلائی کاسی « خارتیش » نوانیش هر به که دسته دیاری خویان نارد بز
 پادشای ناشور، ناشور ناسیناپال بهمانه رازی نمبور جارنکی تر هملی دا
 که خدلیکی زاموا نوانمی کمله چیاگاندا خویان شاردوبزه ده ستگیر بکات،
 قهلائی « ناتلیل » ی که ماره به ک بدده ست پادشاکانی کاسیموه بور نونی
 کرده، کردی به ناوهدی کز کردنموی دارایی و باج و خمر اچی ویلایه ته
 دامرزاه گیراوه کان، پاش داگیر کردنی نمو ناوچانه ناشوریه کان همدینک
 له دست و پنهونده کانی خویان کرده چاودیری به سمریانموه، نوردو گایه کی
 لمو ناوه دا دروست کرد بز کز کردنموی باج، زوری نخاباند که کمو ناوچانه
 دژی ناشوریه کان راپهرین و هر همسویان سمریخوی خویان وهر گرتوه.

لمالی ۱۸۵۹ پ. ز سلطان سمری سینیم به لشکره وه هاتوه سمر نمو
 ناوچانه ناشوریه کان دستیان نه گشته شونته دورره کان بزیه له زاموا
 جینگه به کیان وه ک نوردوگا دروست کرد، لمونوه کموتنه په لاماردانی جینگا
 دورره کان بز کوشتن و تالان و سوتاندن، دواي قهلاچو کردنی میسر نشینه
 بهچوکه کانی دهرووی زاموا له سرده می گرنگترین پادشای زاموا دهوله تینک

له زاموای ناوخو هه‌بوو « نیک دیارا » یان « مه‌کتیارا » سمرزکایه‌تی نه‌کرد له سالی ۸۵۵ پ.ز سلانسری سینه‌م په‌لاماری داوه سرکه‌وتوو نه‌بوو.

به‌شینه‌به‌کی گشتی له‌سێ چاره‌کی به‌کمی سده‌ی نهمی پ.ز له‌ ناوچه‌ی ورمی و رووباری « چمختو » بی‌گیروگرفتی گه‌وره‌ چهند ده‌وله‌تیک دامه‌زرا له‌ سالی ۸۲۶ پ.ز سلانسری سینه‌م شورش‌ی ناوچه‌ی ناماری کوژاندوه وه « یانزی » پشموای بیت‌امانی دراوسینی ناوچه‌که کردیه‌ پادشا، پاش ماوه‌به‌ک سره‌ینچی کرد. ناشوریه‌کان له‌شکریان لای ژوری روزه‌لات و له‌ ڕینگای چیاکانی خاشمار خاشیموژ بۆسر نامار نارد. هه‌موو قه‌لاکانی ناماریان ویرانکرد هه‌رچی شتومه‌ک له‌ شاخه‌کاندا شاردرا به‌وه هه‌موویان برد. یانزی پادشای نامار رای کرد بووه ولاتی ماده‌وه، نهمش بیانویه‌ک بوو ناشوریه‌کان په‌لاماری خاکی ماد بدن، چوونه‌ سهر خاکی « مسی » له‌ بهشی ژووروی رووباری « چمختو » له‌مونه به‌وه ناوچه‌ی « تارازیاش » وه « خارخار » که له‌و کاتانه‌دا به‌شینک بوو له‌ به‌کیتی هه‌زه‌کانی ماد.

سهرچاوه‌ ناشوریه‌کان بۆیه‌کم جار نهم سمرزه‌مینه به‌ نامادا ناو ده‌یمن. سالتانه‌کانی سلانسری سینه‌م باسی چوارقه‌لا ده‌کات که له‌ خاکی مادا به‌کاری هیناون، ناشوریه‌کان تالانه‌کی زوریان له‌ خاکی ماد دا کردوه، وه یانزی پادشای ناماریشیان به‌ دیلی له‌گه‌ڵ خزیاندا برد. له‌ سالی ۸۲۸ پ.ز سلانسری سینه‌م پیر بوو بۆیه له‌شکره‌کی به‌سمرزکایه‌تی تووتان پشیمان ده‌ووت « دایان ناشور » ڕوویان کرده زاموای ناوخو له‌ ده‌روای زنی گه‌وره به‌وه « خن‌شکیه » له‌ خوارووی ده‌ریاچه‌ی وان وه له‌ ونوه بۆسمرزه‌مینی ئۆتالکی پاشای ماننا، ئۆتالکی هه‌له‌هات بۆ شاخه‌کان قه‌لای نیزیرتۆ یان زیرتۆ که ژور سمخت بوو پاش شهنکی خونناری داگیریان

کردرو هرچی همرو مالآت همرو همرویان به تالآن برد. دیسان له سالی ۸۳۷ پ. ز ناشوریه‌کان پهلاماریان دایموه پاش کوشتن و سوتاندنو تالاننکی زور وه دبلنکی زوریان برد. هر لم سالاندا له زاموای ناوخر تیپهرین و بهرو نامار سرهو ژیر هوونموه قهلائی بوشتن له سنووری ماننا چهند شونین و قهلاپه‌کی تری ماننایان داگیر کردو « نامار » یان له ناو برد و ناوچه‌که‌بان کرد به گومی خون له سالانی ۸۲۷-۸۳۴ پ. ز دیسان هیزشبان کردوتموه سر ناوچه‌کان و هر وه‌ک جارانی پیشو کرده‌وی نارپوایان کردوه.

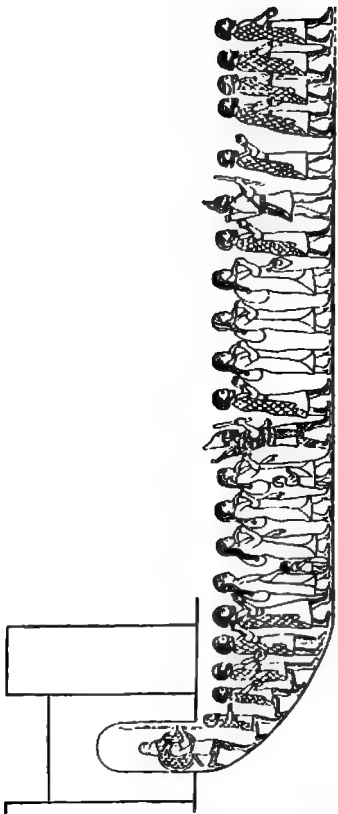
شامسی نادادی پنجم، پاشای ناشور له سالی ۸۲۱ پ. ز دستي کردوه به هیزش کردن بزسر خاکی ماد وه له سالی ۸۲۰ لشکرینکی بهیزیان کرده سر ماده‌کان به ناو مانندا تیپهرین و گشتنه خاکی ماد له بشی ژووری چمختو دهستان گرت بمسر ژماره‌په‌کی زور له مهر مالآت، گه‌لنک ناواییان سونادو زیاننکی زور له « مسی » به‌کان کورت وه ناوچه‌کانی ده‌روبروی رومی کونستانی « گیزیل بوندا » یان داگیر کرد. شمش هزار شمرکریان لی کوشتن و ۱۲۰۰ کمیشیان به دیل گرت و هرچی همرو تالانیاں کردو شو ناوه‌یان کرده گومی خونین. پهلاماری هوزنکی مادیان دا پاشا‌که‌بان به ناوی « هانا سپرزکا » له قهلائی « ساگ بیتو » داتمنشت لمناش ۲۳۰۰ کمیشان لی کوشتن و ۱۲۰۰ دیکه‌بان لی بعدیل گرتن وه قهلائی ساگیتو شو ناوچه‌په ویزان کراو ۱۶۰ سوریان لی به دیل گرت ماده‌کان بمه تینک نشکان. مونو سوارتا، که فرمانروای نارزیاش بوو که هوزنکی ماده، له گاتی تیپهر بوونی ناشوریه‌کان به کپوه‌کاندا پنگای لنگرتن و بمشهرهات له‌که‌لیاندا، ماده‌کان زیاننکی زوریان لیکه‌کوت به ۱۰۷۰ کوزراو، وه بمشینکی زوریشیان لی بعدیل گراوه زوریش له ناشوریه‌کان کوزران.

نیش زایشی
دوستانمونه لاروی نه خنځنګي هملکه لاروا له نښوا گیراوه - سدهی جهوتیمی
ناښوریدنه کاز به زور کونج به خلګي لمو ناوچانه نه کمن که گهو تونده زینر

شمشی ناداتی پینجهم پاشای ناشور له سالی ۸۱۰ پ.ز مردوه
 پاش خزی کوه‌کمی هاته جینگای هرچنده مندان بوو، بفاواری ناداد
 نبراری سینه‌م، بهزی مندان‌بوه شازن « سامزومات » که لمیزودا به
 سمیرامید « سمیرامیس » بفاویانگه، ولاته‌کمی به‌نره نمرد، نغسانه
 لسمر نمو ژنه هه‌به، پاش ۵ سال له ۸۰۵ پ.ز نادادنبراری فرمانبروای
 ناشوری گرتنه ده‌ست، هر چند سمیزمیس هرودک جاران فرمانبروای
 ده‌کرد، چند جازینک لشکریان کردوته سر ماده‌کان و ماننا، له
 ساله‌کانی ۸۰۹، ۸۰۷ پ.ز له دژی ماننا وه دیسان له ۸۰۶ پ.ز له
 ساله‌کانی ۸۰۰، ۷۹۹، ۷۹۷ له دژی ماد و، وه‌جاریکی که له سالی
 ۷۹۳، ۷۹۲، ۷۸۸ پ.ز سر هم‌وو سالانه شریان له‌گه‌ل ماده‌کان
 کردوه، له سالی ۸۰۲ له نووسراونکی سمیرامیس و نادادنبراری دا
 هاتوه که ناشوریه‌کان له « نیللیپی » نریک تارازیش وه کیشوری
 ماده‌کان و سراسری گیزیل بونداد « ماننا » وه « نالابریا »
 فرمانبرواییان کردوه له نووسراوی سالی ۸۰۲ پ.ز پاسی کیشوری ماد
 « مادی » کراوه. دوی نمو میژوه سمیرامیس و نادادنبراری پینج
 جاری دیکه لشکریان کردوته سر خاکی ماد وه شریان له‌گه‌ل کردوه.
 پهلای « مینوا » پاشای نوراتز له سالی ۸۰۷ و ۸۰۶ پ.ز پینج
 جار لمخوارووی ده‌ریاچی وان له « خزوشکبه » سالانی ۸۰۱ و ۷۹۸ وه
 ۷۹۱ وه ۷۸۵ و ۷۸۴ پ.ز کموتونه شمرده.

سلطانی چواره‌م جینشینی نادادنبراری سینه‌م، دیسان له سالی
 ۷۸۱-۷۷۸ پ.ز له‌گه‌ل نوراتزدا له جینگدا یوون. نوراتز « موساسیر
 » له بهشی ژووری زنی گوردها گرتیرو وه هره‌شیمان له ناشوریه‌کان
 ده‌کرد له سهرتای سده‌ی هشتمدا چورونه بهشی ژووری ناوچی نوارت.
 له سالانی ۷۷۵ وه ۷۷۴ وه ۷۷۲ پ.ز به‌شهر هاتوون وه‌هم‌وو

بمؤرد کوجاندنی ماده کان ، لمری بر دتکی ئاسوریه کان له نه نهوا کتیراوه [سمدی جوتقی پیش زانی]

جارینگ لشکری ناشور هاتونده سریان. هر لم سالاندا ماننا له نورارتز جیابونموه.

تیگلالت پلایسری سیهام له سالی ۷۴۲ پ.ز پهلاماری ماننای دا هرچمندا ماننایهکان له پوری هیزو بایمخوه له ناشور و نورارتز کمتر نمبون، ناشوریهکان به کیشوهری ماننایان دهووت « مادماننایی » کزمه لپنک له پیاوه گمورهکانی ماننا همبون پنیان دهووتن نهغجوهنی پیاوه گمورهکان، ولانکه بیان بهرنوه دهبرد، پاشان دهولنت پهیدا بوو له سالی ۷۸۸ پ.ز ماننایهکان له پیناوی نازادی و سهرهخوژی خویاندا له برامبر لشکری ناشوریهکاندا وهستان. دوا لشکر کیشی سمیرامیس و نادادنیروی بوسر خاکی ماد تا سالی ۷۴۵ پ.ز خایاند وه دوا هیرشیان له سالی ۷۴۴-۶۷۸ پ.ز بووه.

له سالی ۷۴۴ لشکری ناشور پرویان کرده بهشی ژووروی روبری سیروان، چونه سر خاکی زاموای خواروو نمو ناوچانه « بیت کاپسی » بیت سانگی یان بیت ساگی و بیت نزگی. ناشوریهکان دیهانهکانیان دهورتاند و تالانیان دهکرد له فرمانبرهکان نعوامی دهستگیر کران « کاکای باشای بیت زانی » وه « میتاکی پاشای بیت سانگی » نعوامه زور به دازارو نیشکهغجوه دهیان کوشتن. ههندنیک له شهرکهرهکان که بهشداریان کردهبوو له شهر دا خویان دابه دهست ناشوریهکان پهغجهبان دهپین بز نعوای جارینگی تر شهر نهکمن لهگهلیاندا.

توونی فرمانبرهواي « سوموزو » کموتبوه دهراونکی لقهکانی خواروی روزههلاتی سیروانموه، پاش شهرنکی خونناوی لهگهلا ناشوریهکاندا زوری لی کوژا و زوری لی به دیل گیرا ههروهها سوزمن زو وه بهیت ههمان له دهراوی سیرواندا بسون داگیر کران له لایمن ناشوریهکانموه له سالی ۷۴۴ پ.ز تیگلد پلایسری چوارم له نهغجایی

شمر کردن له گمل ماده کاندا ۶۰ هزار دیلی هیناوه بز ولاته کمی خزی له گمل تالاندا. دیسان تیگلدپلایسر له شمره کانی دواپیدا ۶۵ هزار کسی له ناوچی ماده وه هیناوه به زور کزچی پینکروون و له دهراوی سیرواندا نیشتمینی کردوون وه له جینی نوان نارامی بردوته چینگای نوان.

له فرمانرهوای سمرجونی دوهیمی ناشوردا شاری « ساهاری » له فلهستین داگیر کرا به قسمی تورات همدینک له بنی نیرائیل بهدیل گیرا برون و له شاری کالج — کالاوه خابورد له بروباری جوزان و شاره کانی ماد دا بلاوکراونه توه. له ۷۱۶ پ. زناشوریه کان لهشکریان کردوته سمر ماد له نه لجامدا خاکی ماد و ماننا که نزدیک به دهراچی نورمی برون کهوته بمر تالان و کوشتن و سوتان له لایمن ناشوریه کانوه نمیش له سمردهمی فرمانرهوایی سارگونی دوهیمدا بووه.

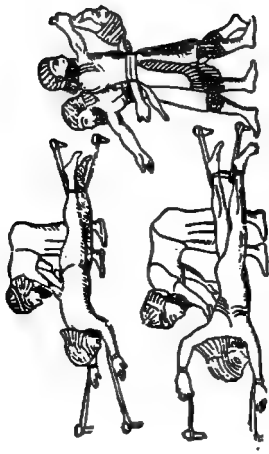
له سمره تای دروست بوونی ده ولهتی ماد و سمردهمی هانتی دیاکو ناکزکی و جیاوازی زور هیمه به لام زوریه یان ۷۰۰ پ. ز نه گیرنهوه، چونکه له سالی ۷۱۵ پ. ز دیاکو گیراوه، دورخراده بز سوریا، لموی بهیزی ماننا به کان که له تیره ی خزیان بووه هه لها توه و گه بشتوته ناوچی خزی.

دپوک شمیری کردووه له گمل ناشوردا تینک شکاوه

سنحاریب، سنحاریب، جیشیمینی سارگون له سالی ۷۰۲ پ. ز به لهشکرینکی گمروهه بمره خوره دلات کشاوه به نیلاما تینیریه، له جینگا دورره کانی خاکی ماده وه پیریوه توه. سنحاریب نه لیت باجینکی زورم وهرگرت له دانیشته دورره کانی ماد نو تیره ی شمریان له گملا کردووه ناویان کاششان-کاسیان بووه.

زاموا « ژورری سولیمانی نیشتا » وه پارسوا ژورری ناوچی سیروان که نارهنده کمی قه لانی نیکور بوو صادای یان ماد « رهنگ بیت له

خواروری کیشمور له دهشتی قزل نوزون « ساپاردا که لموره بورد
 بستیک بووه له ناوچی خارخار بهنگ بیت له خواروری خنتی زلجان و
 قمزینموره بوو بیت، ناراپخا، کمرکوکی نیستا بهشینکیش له ناوچی
 پشسوری ناماروو. تا ناوچی خواروری روزهلات دهراوی سپروان
 نهگزینموره وه به بیت هامیان « له رۆژناوای کرماشانی ئیستاره بوو بیت
 « بمجوزه بهپیی ناوچهکانی زاموا و پارسواو آراپخا، ناشوریهکان لمو
 ناوچاندا بههیز برون، بهشینک لم ناوچانه له دهروهی سنووری مادا «
 برون، دهستلاتی ناشور له ناوچهکانی تری ماد دا تا رادهبهک بی هیز
 بوو. له ژانونی سالی ۶۸۰ پ.ز سنحاریب پاشای ناشور به دهستی
 بهکینک له کوپهکانی خزی کوژرا، دوان له کوپهکانی رثایان کرد بو
 ناوچی « سویری « له رۆژناوای دهشتهکانی نهممنستان، له کۆتایی نو
 سالدا برای سینهامیان به ناوی « ئاساخادون « بووه پاشای ناشور. له
 سالی ۶۷۹ پ.ز کیمیهکان کموته هیزش کردن بو سنووری ناشور، شهر
 بهردهوام بوو سالی بهکم و دووه. پاش نو ههصوو شهروو کوشتاره
 کیمیهکان لهگهڵ ناشوریهکاندا ناشت برونموره که له ۶۷۹ - ۶۷۲ ی
 خایاندوه. ناشوریهکان وهک لهسهرهتاره وتمان زور به توندی و درپدانه
 دژی مادهکان شهریان نهکرد، سرکرده دیلهکانیان به نازار و نهشکههچدان
 نهگوش و گمویان نهکردن به زیندوویی. دیلهکانیان به رثووتی و
 دهستان له پشتموره نهبستنموره تا نهیان گهیاندنه پایتمختهکهیان نهبنموا،
 ژنه دیلهکانی ناوچی مادیان نهاده به پیش و داوینیان نهدرپن، ههرچی
 لایوابه و له گوشتن رزگاری بووابه به دیلی نهیانبرد و نهیان کردنه بهند.
 مندالهکانی ناوچی مادیان نهستوناد له ناگردا به بهرچاری خهڵکمه بو
 چاوترساندن مادهکان. پهلهچی شهرکرهکانیان نهبری، تالان و سوتاندن و
 کۆج کردنی به زور پیشهیان بووه. نعم شانه و وینانه ههمووی له وینم

چودھمسره دانی پیتھوا گیراوه کاز ، که بهرپرچی ناشوریه کانیان دابووه ،
له نه پیتھوا نهخش کراوه [سدهی حوتهمی پیتش زانیی] ..

نورسبني ميخيبيه کاني ناشوريدها نورسراوه، له ههمان نورسبندا هفنديک
لهو ورنانه نمخهينه پروو.

ماد — ماداي

لسمالي ٦٧٢ پ.ز دا نسکيټيه کان له مادي ناونديا پيدا بوون،
پشتگيريان له ماده کان کرد، دژي ناشوريه کان. ماننابه کان له گدل
نسکيټيه کاندا هارپه يان بوون. چمند سمرچاوه به کيش نطن « نيلامبه کان
» ناماده بوون بارمه تي راپرپينه کاني ماد بدن، لم پرووه همور
هوزه کان بوونه يهک و لمبهک بهر ده يه کيان گرت، له پروي دهسته لاني
ناشوريه کاندا وهستان، له نوروزي سالي ٦٧٣ پ.ز دا ماده کان له دژي
ناشوريه کان راپرپنو ٣ پيشموي ٣ چينگا بوونه يهک، ماده کان کموته
په لامار و گرتني نمو قه لانيه ي که بهر ده ست ناشوريه کانموه بوو، له
سره تاي مانگي ناپار، ناوه راستي نه پريل سالي ٦٧٣ پ.ز خه لکي نمو
سر زمينه فراوانه هموروي ياخي بوون و شورشگيره کان ده ستبان کرده
په لامار دان و هره شميان له قه لانگاني ناشوريه کان نه کرد و په لاماريان
نعدان. لسمره تاي مارسي ٦٧٢ پ.ز ناشوريه کان ناچار بوون، که چمند
غابنده بهک بنيزنه لاي پيشموي شورشگيره کان، ناشوريه کان زور هو لپاندا
دوو بهرکي بخمنه نيوان شورشگيره کانموه. بهو مېسته به جيا قه بيان
له گه لدا نه کردن، ماده کان له په لامار نه وهستان و قه لانگاني ناشوريان
نه گرت.

ماد:

به کمين پاشاي ماد که شاري نه کياتاني دروست کرد و سلفه نه تي
مادي دامه زراند ديوک بووه، ٥٣ ساله فرمانه هوايي کرد، دواي نمو
فرانزرتي کوري، که فارسه کان و هوزه کاني تري ناسيای خسته ژير

فرمانه‌های خزیمه ۲۲ سال فرمانه‌های کردوه، زور دژی ناشوریه‌کان
 بووه، شهریه لگه‌لدا کردوون، فرانورت له شهریه ناشوریه‌کاندا لغار چور،
 کپاکساری کوپی، لشکری مادی پنگ خست ۴۰ سال فرمانه‌های کرد،
 « نمک‌بته‌کان » ماوهی ۲۸ سال دهسه‌لاتار بوون بمسر ناسیادا،
 پاشان کپاکسار نوانی خسته ژنر دهسته‌لاتی خزیمه، پاش مردنی
 کپاکسار، ناستیاگی کوپی چوره سمرتخت و ۳۵ سال فرمانی کرد. بم
 شنبه ۵۳+۲۲+۴۵=۱۲۰ سال فرمانه‌ها بوون، هرچمند ناگوکی
 زوره لمسر نم میژوانه، به‌تابه‌تی نمو ماوه‌یهی که نمک‌بته‌کان
 فرمانه‌ها بوون ۲۸ سالینک نه‌کات، له سالی ۷۰-۵۵ پ.ز ماده‌کان
 فرمانه‌ها بوون « دیوک = مامی تیارشو » له نووسینه‌کانی هیزدوت وا
 هاتوه، به‌یه‌ک کسی دا نغینت، دیوک، دیانوکو، دیاکزی پی و تراوه.
 له کزتایی سالی ۶۵۲-۶۵۳ پ.ز نمپراتزیه‌تی ناشور دووچاری
 مه‌ترسی ترین گنژاوی سیاسی خزی بوو، هزکشی راپهرینی «
 شاماشیموکین » ی برای ناشور پانیپال، که له لایمن ناشوره‌ه کرابوو به
 پاشای بابل، میر له ناشور جیا بووه، نم جینگایانمش به قسهی براکمی
 هه‌لگه‌راپرونه‌ه، له ناشور، خه‌لکی نه‌کمد، کلدان، نارامی، خه‌لکی کهناری
 ده‌ریا، له ناکابا تاکو باب سالی مه‌تی، ده‌تو پیوه‌ندی «
 نومانیکا شای راکردوو فرمانه‌های نیلاسی نه‌کرد، هه‌روه‌ها پاشابانی
 گوتیوم و ناموزو، ملوخوا، نهمانه هموو له لایمن شامو شکینموه هاندرا
 بوون ناموزو ملوخوا به زمانی ناشوری واته پانای گموره نه‌گرنه‌ه به
 مانای به‌ش‌کانی جیهان. ملوخوا به‌واته نغریقا، ناموزو به واته سوریه و
 فینیقیه و قهلمستین، « فینیقیایا لوبنانی نیستا » گوتیوم گوتیه‌کان
 ماده‌کان.

لم سرده‌مدا ماوهی ۲۲ سال بوو کشتیرتی یان خشتیرتا بان به

ووتی هیرودوت « فرانتوت » فرمانروای نه‌کرد، له ناسیادا ده‌ستی کرد به داگیرکردنی هوز به دوی هوزداو نمی هینابه ژیر دسته‌لانی خزیمه، چوو سمر ناشور و له شمردا کوژا و زوری لشکره‌کشی تیاچوو، فرنورت له سالی ۶۷۳ پ.ز دا سمره‌تای فرمانرواییوو. پاش نمو کوره‌کمی به ناوی کیاکسار بووه فرمانروای ماد، نمیش دژی ناشوریه‌کان دروزه‌ی بشمردا، نسکیت‌کان یارمه‌تی ماده‌کانیادا، دژی ناشور، له لایمن « مادیا » کوپی پروتوتی پاشای نسکیت‌کانوه بوو هرچمند نسکیت‌کان ۲۸ سال فرمانروای مادیان کردووه، له سالی ۶۵۳-۶۲۵ پ.ز.

کیاکسار فرمانروای ماد بووه له سالی ۶۲۵-۵۸۵ پ.ز ماوهی ۴. سال فرمانروای کردووه. له سالی ۶۴۸ پ.ز ناشویانیپال توانی شاماش موموگینی برای بشکینی و بابلی داگیر کردووه، له ۶۳۳ پ.ز ناشویانیپال مردووه « سین شاریش کون » که بنامواینگ بووه به « ساراک » بووه پاشای ناشور دوی پاشای ناشوره.

فرانتوت پاشای ماد که له شمرینکا له‌گه‌ل ناشوریه‌کاندا بشمردا هاتبورن کوژراوه، له جینگایه‌ک نیژراوه، گزوه‌کمی نملین له « قیز قه‌پانه » له دهرای شاره‌زو له کهناری سورداش له نزدیک سولیمانی، نمو جینگایه ناسراوه به « قیزقه‌پان » گزوه‌کمی بریتیه له خانویه‌ک، بنمیچینکی فراوانی هه‌به، چمند نمستونینکی نمخش کراو هه‌به، بنمیچه‌کمی وه‌کو داری دهره‌ل لهرمد هه‌لگه‌مندراون، بسم جزره نووسینینکی بازنگه‌ی تری که په‌یکمرینکی ناده‌میزادی لسمر نمخش کراوه، له روزه‌هلانی کژندا به پینی نهریتی تایبه‌تی نمستیره‌ی زهر لهرش نمچیت پرالته‌تی نانه‌پتا بوو بخت، دووتاگه‌کمی تری به واته روزه و مانگ، وه‌یان به بېروپای « هرتسلفد » ناهورامزدا و میترانه، سمره‌وی ونه

هه‌لکه‌ندراوه‌که به‌رام‌بەر به‌پرستگای ناگه، کاهن لای چه‌به‌وه و مستاره، جلو به‌رگی تایبته‌ی موغه‌گانی لم‌بردايه، به‌سمر جل و به‌رگه‌که‌بدا به ده‌ستوری مادی رۆژ هه‌لات جبه‌یه‌کی کردۆته به‌ر، جلو به‌رگی پاشاکه لای راسته‌وه، وه‌ک جلو به‌رگی موغه‌که ناشکرا نيه، هه‌ردوو کهسه‌که، که‌مانیان به ده‌سته‌یه که نیشانه‌ی سهرکه‌وتنه. دوا‌ی فرائورت، کياکسار به‌روه پاشای ماد و درێژ‌ی به‌شع‌دا، له سالی ٦١٤ پ.ز له‌شکری ماد گه‌بسته نارانچا، لهم سالد‌ا پیمانیکي به‌تين له نینوان پاشای ماد و پاشای بابل نابو‌پۆ‌ل‌اس‌ر که له لای‌هن ناشوریه‌که‌نامه له بابل دانرا‌بوو له ناشور هه‌لکه‌را‌به‌وه به‌سترا. بۆ به‌تين کردنی ئهم پیمانه، کچی کياکسار که ناوی « نامیتس » بوو درا به‌تعبو‌خ‌ز نهر «، کو‌پی نابو‌پۆ‌ل‌اس‌ر، له‌شکری هه‌رسی لا، ماد و، ناسکیت و بابل، په‌لاماری نه‌به‌ن‌را‌یان‌دا، له مانگی ئابی ٦١٢ پ.ز شهر له شه‌قامه‌گانی شاری نه‌بن‌ما دا گه‌رم بوو به‌ش‌بنک له دیواری شار که له خشتی کال‌ دروست‌کرا‌بوو به‌ه‌زی لاقاوی ده‌ست کرده‌وه روو‌خا، له‌شکر چووه ناوشار و « سین شاریش‌کون » سارا‌ک، خزی و ژن و منداله‌که‌نی‌وه خ‌زیان خسته ناو ناگه‌وه و سووتان. شار گه‌را و تالان‌کرد، ئی‌م‌پ‌راتۆریه‌تی ناشور که زیاد له پ‌نج س‌د س‌ال فەرمان‌ره‌وا به‌وه، له نووسنی پاشاکانیا‌دا که به‌نووسینی م‌خی نووسرا‌وه وه زۆر شانازیان به‌کوشتن، سووتاندن و تالان‌کردن، که‌ول‌کردنی مرۆف به‌زی‌ندویه‌تی، سه‌ربه‌نی خه‌لکی، را‌گ‌و‌یزان، مندال سووتاندن به‌کۆمه‌ل، کرده‌وه ئه‌مانش زیاتر دژی ماده‌کان، کردوویه‌انه... ناشوریه‌کان له ناسیادا ناویان سه‌را‌به‌وه.

ه‌اد: به‌و خاک و سه‌ر زه‌مینه می‌ژوو‌یه‌یان ووتوه که له سه‌رده‌می کۆندا، له‌سه‌روه به‌ه‌واری ناراس و لوتکه‌گانی ئه‌لبورز « خوار ده‌ریای خه‌زەر » له رۆژه‌لاته‌وه به‌ده‌شته شه‌ره‌گانی کو‌یر، له رۆژ‌نا‌واو خواره‌وه به زنجیره چیا‌ی زا‌گ‌رۆس ده‌وره دراوه. خاکی ماد له به‌روی جو‌غرافیا و

شونزی نیسته چی کومه له نژاده گانی سرزمینی ماد
له هزاره سیاهی پیش زاینی دا

میژووه نهکری به ۳ بهش:

بهشی یهکهم: پنی نلین بهشی رۇژناوایان « مادی ناترۇپاتین » له ژووی روویاری ناراسمه تا کینوی نهلهوند درىز بۇتموه. همروهها نارچمی دهریاجمی ورمی و روویاری « جمختو » و نهگرشمه، وه روویارهکانی تر که شان بهشانی نمرۇننه دهریاجمی ورمیوه، همروهها نارچمی دهرای روویاری قزلسوزون « روویاری سپی » که له کینوی «لبورزی له نزیك شاری « رهشت » ی نیستاره لهتکردوه و نمرۇننه دهریای خمزروه نهگرشمه سرانسمی نم ناوچهیه نهکمرننه ناوچهکانی نازرباجان ، کوردستانی نیرانمه، نو زنجیره چپایمی همرو داپزشیوه، لسمروه تا خوار وهیان له ژووروی رۇژناواوه بۇ خواری رۇژههلات درىز بۇتموه، بهشی رۇژناوای « مادی ناترۇپاتین » به پانای ۱۰۰ کیلزمهتری له زنجیره چپاکانی زاگرووس « گرتۇتموه.

بهشی دووم ساد: مادی بچووک سر زهمینکی پم له گردرو تیزلکه بوو، کمتوبه نیوان دوو ریزه چپاره، له لای ژووره وه لکا بوو به چپای نعلبورزه، که له خواره وه بۇ سر دهریای خمزور درىزبۇتموه، بهرترنیان کینوی دهماوند، له خواره وه ریزه کینوی رود که به درىزای زنجیره چپاکانی زاگرووس له ژووروی رۇژناواوه تاکو خواروی رۇژههلات درىزبۇتموه، نهمانه سنووی مادی بچووکى دیاری نهکرد، له خواروی رۇژههلاتی نم ناوچهیه دهشته شۇپهکان همن.

بهشی سییم پاتاکن: پارتاکنا کمتۇته نیوان دوو ریزه چپای بهرامبر بهبهک لسمروه کینوی رود، له خواره وه ریزه چپابهک که بهسترون به زنجیره چپاکانی زاگروسمه، پارتاکنا سروشتی وهک مادی بچووک بوو، مادی کزن له لای ژووروی رۇژناواوه لهگمل نورارتز « دوی لهگمل نمرمنستان » و لای ژووره وه لهگمل نعلپانی هاوسنووور بوون، به

در نژادی کمناری دهریای خمزور، لمو دیوی و کینوی نعلبورزهوه ناوچه به کی گرمسیره، ناوچه کی کاسپی و کادوسی و گل و وورده هوزه گانی تر، که نیستا پنبان نعلین تالش و گیلان، نعلانه لای سمرهوی خاکی مادبان دیاری نه کردو له روزه لاتمهو چبای کزیتداغ، خاکی مادی له ناسبای ناوه راست جیا نه کردهوه، بمشی کمناره گانی نمو دهریایه و دهراره گانی روویاری گورگان و نه ترک هیرکانیان پی نموتن، نمختینک لمو بهرهو خوارتر، کیشورهی کونستانی پرسیدی کزن و له لای خوارهوه له گمل پارتاکنا هاوسنور برون، له خوارووی روزه لاتیشوه، به دهراره گانی پروویاری کاروون و کرخوه لکا بو له نیوان دامینه گانی چیاگانی زاگروس دایه، نم شونته هعمان نیلامی کزن بهره، له لای روزه ناواوه خاکی ماد له گمل ناشوریه کانداهار سنور برون، جوگرافیای ماد بم شینوبه ی خوارهوه به کورتی:

۱- مادی نعلزپاتین، له پروویاری ناراسوه تا کینوه گانی ناگریداغو قمره داغ و ناوچه کی شاره گانی نیستا قنور و خزی و مرهوند که ناشوریه کان پنبان نمو، سانی گی بوتوو.

۲- دهرای پروویاری قمرسو، بمشی خوارووی ناراس.

۳- ناوچه کی دهریاچهی ورمی و نمو روویارانمی نعلزونه ناو نعلده ریاچانهوه، نعلمش ۳ بمشی:

ا- کمناری دهریاچهی ورمی، واته گلپزانی کزن.

ب- کمناری خوارووی دهریاچهی ورمی، پروویاری جمختو و نمو روویارانمی که شان به شانی نمو نعلز، له سدهی ۹ ی پ.ز ناوی زما/ی ناوخو بهره له دوایشدا دهولتی ماننا لمو ناوچه پیدا دامزرا، له دوا سدهی حوتمی پ.ز نعلوانین به مطلبندی نابوری مادی دابنپن، لسمره تاره بنکه به کی نابوری سمرانسری کیشورهی ماد بهره، له دوایدا

بۆتە بىنكى تاپوۋى مادى ئاترۇپاتىن.

ج - كىنارى رۇڭھەلانى دەرياچى ۋىمى، كىنارى ژوۋوۋى پوۋبارى ئاجىچى و ئاۋچى تەپىزى ئىستا،

۴ - دەۋارى پوۋبارى قىزى ئوزون، پوۋبارى سى، و لىقەكانى.

۵ - بىشى سىروۋى پوۋبارى زىنى بىچوك، ھىروا ئىسىر زەمىنانىش كە كىوتىۋونە رۇژئاۋاپىمە، رىزەچا درىزە كىشاۋەكان بە لای ئاشور و بابل دا ئاۋمەزكەپان بوۋ.

۶ - دوۋ ئاۋچى زاموا و پارىسا كە دەۋاۋەكانى زىنى بىچوك و دېالە لە كىۋەكانى زاگروسىمە، چىند زىچىرە شاخىنگىبان ئىمىرى.

۷ - بىشى ئاۋمەزئاستى ئاۋچەكانى پوۋبارى سىروان: ئىم بىشە لە نىزىك شارى خانەقىنىمە بە ولانى نەنر ئاۋ ئىمرا، لە خواروۋى دەۋاۋى سىروانمە بىشەكانى تىرى ئىم ولانە « بىت ھىمان » « كامىادان » بوۋ.

۸ - دەۋاۋەكانى بىشى سىروۋى روۋبارى كىرخە: ئىم ئاۋچەبە لە رۇڭھەلانىمە خەتى ئاۋىرى سىروان كىرخە، و لە بىشى سىروۋى ئاۋچى كىرخە، دەۋاۋەكانى كانى گاماسىباب و سەپىرە و مايدەشت ئەگىرىنمە، بىشى سىروۋى كىرخە ھىمان كىشۋەرى « ئىلىپى » كۆنە كە لە دوايدا ئاۋنرا بە « ئىلىمانىدا » لە دامىنى ئىلىپى، كە كىۋەكانى لورستانى ئىستابە « كاسىت » لەۋندا ژىاون.

مادى بىچوك « خواروۋ »

أ - ئاۋچى ھىمدان كە ئەكىۋىتە ئىم شىۋىتى مادى ئاترۇپاتىن و سادى بىچوك تىا بەپەك ئەگىن. ئىم ئاۋچەبە ۳۲۷ مەتر لە دامىنى كىۋى ئەلەندەۋەبە، ئاۋى ئىم بىخراۋە ئەمۋىنمە كە لە چىپاى ئەلەندەۋەبە. ئىت. زۆرىمى ئىم جىزگا و شىۋو لافاۋانەى بىشى سىروۋى روۋبارى نەرسەسە كە بە ھىۋى دەرياچى ھىۋى سولتان ئاۋ ئىمىرى لەۋانە پىنك

دیت، زنجیره‌ی چبای کوه رود که کموتزته سنووری مادی بچووک،
نخستینک به‌لای روزه‌لانتیموه دست پنده‌کات، نم ناوچمیه به هیلای ناو
به‌ینی نیوان مادی نترزپاتین و مادی بچووک دابنن، لیسر نموه ناوه‌ندی
نم ناوچمیه، شاری همعدانی ئنستاو نه‌کباتانی کزنموه که به زمانی ماد
« همنگستا » وانا جنگای کزبونموه نه‌گرنتموه، وه پایتمختی ماد بهوه.

ب — حموزی دهریاچی « حموزی سولتان » و دهریاچی خزی و
روویاری نهمیر چای و قهرسور و روویاری قوم. نهمانه ناوهراسنی مادی
بچووک بهوه. شاری تاران کموتزته دامینه‌کانی خوارووی چبای
نملبرزموه، له سرده‌می کزندا « ره‌ی » یا « ره‌گ » شاریک بهوه له
شاره گرنه‌گه‌کانی ماد. له روزه‌لانتی ره‌ی له نزیک قه‌لای به‌فرینی
دهواره‌ندا لوتکه‌یه‌ک همه لیسر پنگای مازنده‌ران « سرزمه‌ینی کزنی
کاسپیان و گلان و نامردان که پینان نموت دهروازهی کاسپیان.
پارناکتا:

دهراینکی پان و وشکه و کموتزته خوارووی دهشتی کویر له ژورووی
رژوناواوه، بزلای خوارووی روزه‌لانت درن‌سوتموه وه له‌لای ژورووی
رژوناواوه لکاوه به نه‌کباتانموه، له‌لای روزه‌لانت به‌موزی دهشته‌کانموه له
دهشته‌کانی پارس « پرسید » جیا نه‌گرنتموه، له بهشی ژورووی رژوناوا
چمینگ همه شاری نهمفهان « نهمپانی کزن » له کمناری نهمچمعداپو
نهرژننه دهریای سوزرموه، له روزه‌لانتموه نهمیری چیا‌گانی کوه‌رود
دهراینکی که همه ئنستا پنی نهلین ناوچمی « یمزد » نم ناوچمیه له
سرده‌می کزندا زوریمی جار هر به بهشینک له ولاتی پارس ناسراوه.
خعلکی کمناره‌کانی روزه‌لانت و رژوناوای دهریای کاسپ — خنزر له
رووی میزوموه له‌گه‌ل مادا په‌یوه‌نده‌کی باشیان همبوه، له رتووی نژاده‌وه
یه‌ک بوون، بهشی زوریمی نموان،

هاتنی عاره ب بو سهر ئیمپراتوریه تی ساسانی و شهر له گهڵ گهلی کورد دا

سهرات بهم هاتنه ناکۆکی زۆر له نیوان میژوو نووسه گاندا ههیه، ههندیک به پیروزی داذهنن و ههندیکی دیکه له داگیرکردن، له میژوونووسه گانییدا ديسان زیاد و گهیهکی زۆر ههیه.

تایین و باوهری کوردان :

پنشتهر باسی دین و باوهری کورداغان کرد له گزند، سروشتیان پهرستوه وهک، رۆژ، مانگ، ئهستهیه... ههت. دواي هاتنی زهردهشت و پهنه مبری ئو وه کتییی ناوینتای پیروزی، کورده گان لهر ئو دینه رۆشسترون و لاشیان زۆر پیروزی بووه، ئهم دینش به پنی ههندیک له میژوونووسان له سدهی ٦ پ.ز تا هاتنی عاره ب و داگیرکردنی کوردستان ماره. ١٢٠ سال لهر ئو دینه بوون، به زۆر کوشتن و سرتاندن و داگیرکردن، دهیت راز لهر دینهیان بینن.

د. مسعود گولزاری له کتیه کهیدا، کردهانشاهان و کوردستان بهرگی به کهم، شرنهواره میژوویه گانی ئهسدنا باد و کهنگاوهر و سحنه، له بلاوکراوه گانی نهنجومنی ئاساری میلی ژماره ١٤٧ تاران ١٩٧٨.

کورد له پهیدا بوونی ئیسلاموه :

ئیسلامه گان لهر تادا نه یاننوانی بنگایهک بز گۆرینی دینه تازه کهیان بدۆزنهوه، له سهرتاسهری جینگا کورده نشینه گان، کوردان پالوانانه بهرهنگاری عاره ب بوونهوه. دواي ئهوهی مه دایین له سالی ١٦ کۆچیدا به دهستی سهد کوری وه قاسدا داگیر کرا، یهزدی گوردی سهنهم ههلهات و خزی گهیا نه زههاو، کورده گان له کوردستاندا بارمه تیهکی زۆری یهزدی گوردی سهنهمیان دا، پاشان سهد کوری وه قاس، هاشمی بن عهتبه بن نهبی وه قاس « به ١٢ هزار کهمهوه نارد سهر سهرپای

نیزان، سوپای نیزان و یغزدی گورد لموکاتدا له ناوچمی زه‌هاو بوون، له جه‌لولا عمره‌به‌کان شمېرنکی خونتاویان به‌ریاکرد و باش کوشتن و به‌پنیکي زور عمره‌به‌کان سرکومت، پاشان به‌سرؤکابه‌تی « قعقاع بن عمر » به‌رو زه‌هاو دؤیشت، پاش شمېرنکی خونتاوی و کوشتارنکی زور عمره‌به‌کان سرکومت به‌سر سوپای ساسانیدا، نر ناوچه‌یش ناوچه‌به‌کی شاخاری برو یغزدی گورد کشایوه بز نه‌هاوند. له سالی ۱۸ک مندی کوپی ره‌قاس ۳ لشکری ناره جزیره به سرؤکابه‌تی « عیاض بن غانم » ناویراو له ماوه‌ی ۱۸ مانگدا شاره‌کانی سر زمینی جزیره‌ی به‌گ به دواي به‌کدا گرت، تنها « عین نصر » نمیت که نمایان توانیبیگرن، له کزتابیدا شاره کورد نشینه‌کانی سنجار، ثورقه، حران، ده‌ها، نسیبین، ره‌قه، ماردین، دیاربه‌کر به‌ده‌ستی عیاض گیران وه دواي نه‌وش لشکرنکی ناره سر مه‌لاتیه و نعرانیشی داگیرکرد. له سالانی ۱۸-۲۳ک لشکری عاره‌ب به سرؤکابه‌تی « عزمه‌ بن قیس » به‌رو شاره‌زور دؤیشت، کورده‌کان پالمانانه به‌ره‌نگاریان وه‌ستان و کوشتارنکی زوربان له عاره‌ب کرد و ناچاربا عاره‌به‌کان پاشه‌کشه‌یالن کرد و کشانوه.

له نه‌وازیشدا کورده‌کان دلبران به‌رامبه‌ر عاره‌ب وه‌ستان، عومر ناچار برو لشکرنکی گموره‌تر به سرؤکابه‌تی « عه‌تبه بن فرقد السلمي » به‌وانمی شاره‌زور « سامغان » به‌کات دواي شمېرنکی گموره خون پشتنیکی زور له همدوو لا شاره‌زور گیرا به فرمانی تابه‌تی عه‌تبه زور بی به‌زه‌بیانه له‌گمل کورده‌کاندا ره‌فتاریان ده‌کرد و لمسرمان نعان بلازدری نووسیویه‌تی « عه‌تبه » له موسلدا به فرمانی عومری خلیفه‌ خاکی کورده‌کانی داگیر کردوو قه‌لانکی تیکدان، کورده‌کان دلبران له پیناوی پاریزگاری خاکی خویاندا شمېران له‌گمل عاره‌بدا کردوه

و زوریان لی کوشتوون نمروزش له کوردستاندا له « هورامانی لهزن »
 وه « هورامانی تمخت » وه له قه‌ل‌دزی و له چهند جینگایه‌کی دیکه‌ی
 ناوچه‌ی سلجمنی و هولیر، گزستان هه‌یه به ناوی گزپستانی دزلی
 کافران و دزلی نصعابه‌کان، دزلی کافران به گزپستانی کورده‌کان ده‌لبن!
 سلحه بن قیس الاشجعی، شمری له‌گه‌ل کورده‌کانی ناوچه‌ی «
 ماسه‌زان » و « سینه » له لورستاندا کردووه لم شه‌ده‌دا هه‌رچنده زور
 له عاره‌ب کوژراوه، به‌ه‌زی زوری له‌شکره‌که‌یانوه عاره‌به‌کان سهرکه‌وتن‌بان
 بده‌ست هه‌ناوه. له ساله‌کانی هه‌ژده وه بیست و سی ک.ق. « جارود
 عه‌دی » ب‌ز داگیرکردنی ناوچه‌ی دارابگرد و نشاو نه‌ه‌واز رویشته‌وه و
 تووشی شهرنکی گه‌وره بووه دل‌یزانه کورده‌کان و نیرانیه‌کان به‌ره‌نگاریان
 به‌رونه‌تمه‌وه، پاش شهرنکی خورناوی پاش نه‌وه‌ی عاره‌به‌کان نشاو
 دارابگردیان داگیر کرد، له داخی نازایه‌تی کورده‌کان به‌زه‌بیان به‌ مالر
 مندالیان نه‌ه‌ات‌وته‌وه، زور دل‌ه‌قانه له‌گه‌لیاندا جول‌ونه‌تمه‌وه به‌ کوشتن و
 سووتاندن. پاشان له سالی ۲۵ ک.ق کورده‌کانی له‌زیر فرمانی
 عاره‌به‌کاندا دهرچوون. خوزستان و فارس ب‌ز رزگاربوونیان له زیر ده‌ستی
 عاره‌به‌کاندا شورشیان به‌ریا کردووه، له ساله‌کانی ۲۰ و ۲۲ ه‌ی خه‌لافه‌تی
 عومر دا مهرزه‌بانی نازریایجان دووچاری هه‌زشی له‌شکری عاره‌ب بوو به
 سهرکه‌بایه‌تی « حذیفه بن الیمان » وه « مغیره بن شوعه‌یه » بوو که
 هه‌ردوو سهرکه‌ده‌ی سوریای عاره‌ب بوون. شهرنکی خورناوی له نیوان
 نه‌وان و مهرزه‌بانی نازریایجان له ده‌ه‌رویه‌ری نه‌رده‌بیل روویدا، پاشان
 رئاوژکراو پینک هاتن مهرزه‌بان له پیناوی رزگار بوون له کوشتن و تالان
 و سووتاندن و ویرانکردنی « نانشگه » کان له شاره‌کانی کورد نشینی
 ساتروان و بلاسجان و سلان ب‌ز نه‌م مه‌سته هه‌شت سهد هزار دره‌می
 دا به له‌شکری عاره‌ب.

دېسان له فرمانروای عوسمان و عملیدا، هر شمروشنې پوره، له زور
جینگا کورده‌کان دژې داگیرکمرانی عارب شورشیان کړدوهو سرکوب
کړاړون. هم شینویه تا فرمانروایی دهولتی نهمویه و عباسیه‌کان،
کورده‌کان شورشیان کړدو، له پیناوی نازادی و سریمستیدا به شینویه‌کی
زور دلره‌قانه لیدراون. حسین حوزنی له کتنبه‌که‌یدا ده‌لی:

کیشوره‌گیری غازیانی نیسلام، له نینوان شمې غازیانی نیسلام و
ساسانیدا، کورد بهشکی زور گوره‌ی له لشکری ساسانیان له دست دا
پور « لیره‌دا حسین حوزنی سوره‌تای شمې ساسانی و عارب داده‌نیت به
سالی ۶۶۰. باسی شوره‌کان ده‌کات، گرتنی ته‌بسنون و هله‌هاتنی
پغزی گورو، تالانکردن و بردنی ژن و کچ به دیلی. شمې جلمولا به
سالی ۱۶ ک ۶۳۷ز دانغینت. لم شوره‌دا کورده‌کان زوریان لی کوژرا،
هرچمند یارمه‌تیش گیشته لایان به‌لام شکان، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا شمېکمرانی
کورد دژې عارب زور نازا یوون، لم شوره‌دا سرداری کورده‌کان به ناری
« مبه‌ران » پور. له‌وشوره‌دا عارب ۱۰۰ هزار نسپی مادی و تالانیکي
زوریان دست کومت له سالی ۱۶ ک له‌گه‌ل کورده‌کانی شارمزور دا
خمریک پورون.

له سالی ۱۹ ک ۶۶۰ز هورمزانې پاشای خوزستان داوای یارمه‌تی له
کورده‌کانی موکریان و نازهریابه‌گان و همعدان و کرماشان کړد، له
شمېنکی قورس له دذپول، له کوردی موکریان و سنی تیره‌ی زور گوره‌ی
کورد که کوردی رموند، شول، زورده‌لان، پورون پنکموه ناپور زور
پالوانانه شمېیان له‌گه‌ل داگیرکمراندا کړد، کوردی شاهین و گیل به
هاواری هورمزانوه چورون. نویخت له شاهنامه‌ی پهلوییدا به‌رگی په‌کم
ل: ۱۰۱۱و ۳۱ به درژی لوه دواوه، کورده‌کان به‌هانیانوه چورون،
باسی کورده‌کانی شاهین، راوهند، شول، همرسین، کمنگاور، زور دلانوه

گیلی کردوده، باسی جینگاگانیشیان که نیشتمانیان بووه، نهمش
هز تراوه که به تی به فارسی:

ز کوردان شاهین و راوند و شول
فراوان بیامد سوی دیزو پول
ز هر سین و کنگاور و زوردلان
یکی لشکر آماده شد از یلان
صف هر زمان را سواران گیل
سوی میسر بهایه زنجیر پیل
سپه دارشان گیلوی صف شکن
همه کوردی پر زور و شمشیر زن

نهمش و مرگیزانه که به تی به کوردی:

له کورده هملوکانی رهوند و شورول
لشکر یکی زور بین بهرو دیزو پول
له هر سین و کنگاور و زوردلان
لشکر یکی ناماده بوو له زیلان
ریزی سوارانی هور زمان و گیل
بهرو میسر بهایه زنجیر له پینی فیل
سر کرده یان بوو گیلوی ریز شکن
همو کوردی نازا و شمشیر و شین

بۆ ئەر شەڕ هور زمان کۆمەکی له کوردان خواست، له نێوان هور زمان
و عاره‌دا شەڕێکی گه‌وره‌، کوشتاڕێکی زۆر کرا، له کورد زۆر کوژران،
پاش چهند مانگێک ده‌وره‌دان و شەڕی خۆناوی، هور زمان به‌ دێل گیرا و
بۆ مه‌دینه‌ برا، له‌ دواى سالى‌نک هه‌ر له‌ مه‌دینه‌دا هور زمان به‌ ده‌ستى‌ ئه‌بو

حفسی کوپی عوممر کوژرا.

شمېرې نهماوند سالی ۲۱ ک ۶۶۱ ز پرویدا و لمو شمېرېدا کورد زوړی
لن کوژرا، کوردهکان ناچار بوون پمنا برون بو شاخه سختهکان، عاره ب
کموتنه دواپان و زوړیان لښکوشتن.

حسین حوزنی دهلیت له سالی ۱۹۲۹ ز لسمر پارچه همبانهک نم
چوار شیمره مان دست کموت، له مجلې زاری کرمانجیدا به دروژی
نشرمان کردهو:

هورزگان رمان ناتیران کوژران
هوشان شارهووه گمفره گمفره کان
زور کردنه عره ب کوردی نمخاپور
گفتانه پاله بمشی شارهوور
ژن و کنیگان وهیل بمشیتان
ممرد نازاتلین ژروی هموستان
رهوشتی زمردهشت مایهوه بی دمس
بعزی کاناکا هورمز وهیچ کس

نمو چند پارچه هوزراوه شمېرې کورد و داگیرکرانی عاره ب باس
دهکات که له شارهوور پرویداوه.

لعمیزوونوسهکان وهک رهشید یاسمسی دهلیت: نهگمر نمپارچه
هوزراوه به له کاتی هاتنی عاره بدا نمبوو بیت پاش نوانیش نورسرابیت
دورپنی نارهزایی کوردهانه بو داگیرکردنه، بمشپوهکی دیکمه،
هوزراوه که:

هوزمزان رمان ناتران کوژران
 ویشان شاردوه گمورهی گموران
 زورکار نعره ب کـردنه خاپور
 گنای پاله همتا شاره زورور
 ژن و کنیکان و دیل بشینا
 مبرد نازا تلیوره روی هونیا
 رهوشتی زهردهشت مانوه بی کس
 بزیکا نیکا هوزمز و هیوچکس

هوزنراوه که همدووکیان له ناوهرژکدا وهک یه که، له باسی هاوار و
 گله بیدا به کرمانجی خوارور بم شیره یه:

مزگموته کانیان پروخاند و ناگره کانیان کوژاندوه
 پیاره گموره کان خویان شاردوه
 عاره به زورداره کان کاولیان کرد
 له بناری پالـوه همتا شاره زورور
 ژن و کچه کانیان بـدیـلیـسی بردن
 کورپی نازاش له خوننا تلایـوه
 رهوشتی زهردهشتت بینکس مایوه
 نیتـر هوزمز بهزه بی به کـس نایه تـوه

میژوونروسه کان باسی زور لور هیرشهی عاره بیان نووسیوه، وهک ابن
 اثیر، و ۱ دجلان و تعبیری و زفری که، هوزنراوه که به نووسینی پهلوی
 بووه، لهجه کشی لهجهی هورامیه.

له سالی ۱۶ ک ربیع بن الافکل و ابن الهرثمه، له دواي گرتنی

موسل، هیزشبان کرده سمر دانیشتوانی کورده‌گان له کینه‌گانی نمو ده‌ورو برده‌ا، همورو قه‌لای کورده‌گان‌یان گرت، ثعلبیت « ثم فتحت بقیه اعمال الموصل و جمیع معاقل الاكراد و سائر الجمیع للمسلمین » ناوچه‌گانی خاپور، هه‌کاری، ماردین، ناگری گرت، همر لمو سالدئا هیزشبان برده سمر کینه‌گانی کوردستانی ده‌ورو پشتی شاره‌زورور، کموته داگیرکردن‌یان.

شهری ماسپیدان: نازین کوپی هورمز له کورده‌گان لشکرینکی پینک‌خستوو شاری ماسپیدانی کرده‌ووو جنگای کزبونووه‌ی لشکره‌گی، لملاره ظرار بن الخطاب « به لشکرینکی زوره‌ووو چووو سمر ماسپیدان و له ده‌شتی ماسپیداندا، شهر ده‌ستی پینکرد و گوشتارینکی زور کرا. نازین بدیل گیرا، ظرار ده‌ست بجی سمری هری و لشکر شکا، دوا‌ی نمو شهر و گوشتار کموته لای سیروانووه.

شهری دینه‌ووو و سمیره له سالی ۱۷ک. ابو‌موسا که له شهری نه‌ه‌اره‌ندا سمر کموته‌ووو، همر لمو سالدئا چووو سمر دینه‌ووو، که شارینکی گموره‌ی کورده‌گان بوو، به ناچاری پینکه‌ه‌اتن و دینه‌ووو کموته ده‌ست ابو موسا، وه شیروان به رینک کموتن له گهل عاره‌بدا رینکموته، دوا‌ی نمو‌هش « سمیره له سالی ۲۲ک له نازربابه‌گان شهرینکی قورس کرا، کورده‌گان زوریان لیکوژرا، پاش شهر شرنه‌گان‌یان داگیرکرا له‌لایمن عاره‌به‌ووو.

له سالی ۲۳ک « عزره بن قیس » چووو سمر شاره‌زورور که لاسر زه‌ه‌او بوو نمبانتوانی بیگرن، عاره‌ب شکا و کشانه‌ووو، پاشان عتبه بن فرقد چووو سمر شاره‌زورور و گرتی.

حسین حزنی له کتنبه‌که‌یدا وای نووسیه: لشکری عاره‌ب له باله‌ک و کینه‌گانی قمن‌یلدا ۶ هزار کس‌یان به دووشک مردن، کوردینکی زوریش لمو شهرانه‌دا کوژران، « دحلان الفتوحات الاسلامیه جلد یه‌ک

لا پیره ۱۲۷ نعلیت و قتل خلقا کثیرا من الکراد »

سالی ۲۳ ک ساریه بن رستم، لشکرینکی زوری برده سر کورده کان له نساودارابگر، پاش شعرینکی خونناوی، داگیرکان و تالان و کوشتنینکی زوری لینکردن.

سالی ۲۳ ک ابو موسا چوره سر شو کورده انمی کمله پیروز و، نهرتیز، نمواز و منازر کزوبوونوه، کوشتارینکی زوری لینکردن.

سالی ۲۳ ک سلمه بن القیس الاجشمی، چوره سر کورده گانو کوشتارینکی زوری لینکردن، هرچی برده ستمکوت کوشتیان، دحلان نعلیت و قطع النسلی کردن » پاش کوشتن و سوتاندن، تالانینکی زوریان ده ستمکوت، پاش نموی به شهر کوشتار زوریمی زوری شو جینگایانه بیان داگیر کرد، کموته ناردنی عارب به مال و دست و پیره ندیانه وه ده ستیان گرت بمسر زوی و ناوی شو جینگایاندا، چونکه به هیچ جزینک له کورده کان دنیا نبوون، بیوچان خه لکینکی زوری عاره بیان به مالوه نارد سر کورده ستان، بزیشته جی بوون. کورده کانیش سره پای کوشتن و تالان و به دبل بردنی کچ و ژنیان، خزیان کز کردوتموه و شورشیان کردووه وه هر جاریش خونینکی زوریان رژاوه، تالان و به دبل بردن، ناردنی مال عاره به کان برده وام بووه هه تا فرمانر شوای نمسویه کان و عباسیه کان. نمین زه کی له کتیه کمی خزیدا میژووی کورد و کورده ستان لم باره یموه ده نعلیت: له پیدا برونی نیسلامیه تدا و هر له به کم جاره وه کورده کان په پیره ندیان به نیسلاموه کردووه. تیغفرین و دیان که نم دینه تازه به باشو به ناسانی قبولیان کرد. نه گمر په پیره ندی بیوا به همور شو شعرانه نه نه کرا و کوشتار و سوتاندن و بعدیل بردنی ژن و کچ بروی نمندا، له راستیدا کورده کان لمسر دینی زمرده شتی بوون و باوه بیان به دینه کمی خزیان همبوره، به زور نیسلام کراون، نم راستیه له همور

نروسینه‌گاندا دهرده‌کویت، تنانمت له هوراماندا پاش کوشتن و گرتن و به دپل بردن به زور نیسلام کردن تنها بهدم نیسلام بوون و به دل لمر دیانه‌تی زمرده‌شتی بوون تا سالی . ۸۰۰ ک - نورسر

زیاتر بزر وونکرده‌نوهی هندینگ میژووسی لم باره‌هوه ره‌شید پاسی له کتنبه‌که‌یدا کورد و په‌په‌سته‌گی نمرادی و تاریخی او، نطیت : پیرشهریار « پیر شالیار » به‌کینگ له پیره روحانیه‌گانی زهرده‌شت و « مخ » بوره له هوراماندا نامیلکه‌به‌ک همیه پاشماوه‌ی نو به ناوی « ماریفت و پیرشالیار » نیستایش جنگای ریزی دانیشتوانی هورامانه، له چمند به‌ندپک پینک هاتوره به‌کینگ لم به‌یتانه که هینی نوه :

گروشت جوماتی پیرشالیار بوو هوشت چه‌کیاستی زانای سیمیار بوو

به واته گوی به قسمی پیرشالیار بده وه به نووسینی زانای سیمیار هوشی بده‌ری. سیمیار ده‌نگه به زمرده‌شتی گوتبیت یان ناهاومردا. وه چمند به‌یتنکی دیکمه به‌لام تنها نوو دیره‌مان نوروسی پیرشالیار پیری کاتی زمرده‌شتیه. به‌کینکی دیکه هاوچمرخی شیخ عبدالقادر گه‌لاتی بووه « له کزتابی سده‌ی پنجمی ک » وه په‌په‌ندپشی به عبدالقادری گه‌بلان‌بیهو هم‌بوره، ناوی خزی ناره پیرشالیار و بوو ده‌لنت پیر شالیاری دووهم، گوايه نم کتنبه کونه‌کی پیر شالیاری هیناوه و گزپه‌ریه‌تی به‌شیره‌به‌ک له گمل دیانه‌تی نیسلامه‌تیدا به‌گولجیت ده‌لنت ده‌قه راستیه‌کی له ده‌ستی خملکی هوراماندا همیه.

له سالی ۸۴۲ ک به‌کینگ بنای مولانا گوشاپش، هاتزته هورامان بزر نوه‌ی خملکی فیری قورناتن خویندن بکات، نم مه‌لایه چاوی کزو کونر بوره له هوراماندا خملک له ریش سپیه‌گانی خوزانیان پرسیره « قرون

قدیمایان ماریفت و پیرشالیاری باد « به واته قورنان کؤنتره یان کتیبی زانیسی پیرشالیار، پیاده ژیر و ریش سپیه‌کان وه‌لاهیان واپروه : « ماریفت و پیرشالیاری قدیم، قرونی هیزیکه گوشایشه کوپی ناورده‌نش « به واته « ماریفتی پیرشالیار کؤنتره، قورنانه‌که گوشایشه کوپی دونی هیناوه‌تی «.

ماموستا نعمین زه‌کی له کتیبه‌کمی خزیدا باسی نعو شمرانه ده‌کات هرچمند نعه دورپاته و له پشتر نووسیمانه، له ۱۶ک، مارتی ۶۳۷ز لشکرینک بمسروگایه‌تی « هاشم بن عتبه « چوه سر جملولا، بزدی گورد له زه‌هاو سوو قع‌عاع شمیری له‌گه‌لدا کردوه، وه زه‌هاوی داگیرکردوه. لعدوای گرتنی تکریت و له سالی ۱۸ک ۳ قول له لشکری عارب رینکخراوه :

۱- له ژیر فرماندهی سهیل بن عدهی بمره « ره‌قه «.

۲- دیسان له ژیر فرماندهی عبدالله بن عتبان بمره « نصیبین «

۳- لئوژیر فرماندهی حقه بن ولید بمره جزیره.

نورفه و نصیبین له‌گه‌ل ماردین گیرا، دباریه‌کریش پاش کوشتن و به‌رین گیرا. دیسان حبیب بن مسلمه الفهری له کوردستانوه چوه سر مه‌لانیو نموشیان گرت.

له سالی ۲۱ک عمر عذره بن قیس له زه‌هاوه‌ه چوه سر شاره‌زور به‌لام نه‌یتوانی بیگرت ناچار کشایه‌وه، پاشان عتبه بن فرقد چوه سر شاره‌زور و پاش کوشتنیکی زور له کوردان داگیری کرد، عاره‌به‌کانیش زوریان لیکوژا، دوشکبش زوری له‌ناو بردن. له نبوان سالانی ۱۸ک له نه‌هواز و ناساو دارا بچرد، کورد له‌گه‌ل نیرانه‌کاندا دژی عارب برونه‌وه، لم شمه‌دا زور له کورد کوژا و زیانینکی زوری مالیان لیکموت، پاش نموهی بمشهر کوشتار، ولانی « کرخا «ی ناوه‌ندی و

بمشی سیمره و ماساپزان بمسمرزگایمتی « قیس بن سلمه الاشجعی
داگیرکرد.

له سالی ۲۵ک دا له فمرمانه وایهتی « عامل » ابو موسا الاشعری
له بمسره، دوچار کورد له نهواز و فارسدا شورشیان کردهوه.

تیپینی:

ههنگهک لهوناوانهی کۆن کهله نووسینه گاندا هاتوه به تایههتی
ناوچهکانی ماد، وه ناوی نیستا:

خوهرشکیه: بهشیک بووه له هۆزی ئورارتویی.

نورگا – سالی: له زههاری نیستا لمسر پهکینک له لقهکانی سیروان
بووه. نورگا و سالی به واته بیابان و کینگه دهگرنتهوه. یان زهوی و زاری
کۆمهل

گهردهنه هاشمار: سنووری کیشوهری زاموا له رۆژهلاتمه بووه «
گهردهنه پایسته » به سنووری رۆژناوای دا ئهفرا، کهوتبووه نزیک نمو
رئینگایه که له زایی بچووکمه ئهچوو بۆ نامار.

زاراوهی « لار » : به واته چیا، که زاراوهی لۆلویهکانه.

پارتاکنا شاری گابای: کهوتوته پینج تا سێ کیلومهتری ئهسفهانمه.

ئارزیتۆ: به ناوچهی رهی وه به هۆزیکیش وتراوه لهوی.

خالجی: به ناوچه کورستانهکانی ژووری رۆژهلاتی زاموایان دهووت.

سمره مینی پادشای موساسینا، پادشای کیرتارا له پاشا نشینهکانی

تری زاموا بهرو ژوورتر بوون.

دورود لالوه « ئیدیر » ناوی لقهکانی سیروان.

نالی پی: لورستانی نیستایه، ئهوقه لایانمش، ههر له ناوهدا بوون

وهک زامرز، نامرز، پارسین دۆ، تیریتۆ، سۆریتۆ.

خارتیش یان خاریشپی: کەوتبوه سنووره‌کانی ژووروی ئیلاموه.
 قەلای مسۆ: لە ناوچەی مانناپەکاندا بووه.
 پاشا نشینی نی نی: مەلەبەندێک بووه لە قەلای ناریز کەوتبوه
 خوارووی مانناوه.
 سیمنی شالاخ، بیت قول، بیت ساگی - لە نزیک خانەقینووه بووه وه
 بە بیت شادی ناویراون ئەم ۳ قەلایانە بە ناوی خانەوادەکانی نامارووه
 خۆنێندراونەتەوه.
 پارسوا: کەوتبوه ناوچەی سەرووی سێروانەوه.
 ناحیەی مسۆ: لەگەڵ ناوچەی هۆزەمانناپەکاندا هاو سنوورن، پاشان
 لەسەر ناوچەی سنووری ماننا، لەسەر سنووری پارسوا ناویراوه.
 قەلای نیدا: لە ناوچەی ئەرەلەندا بووه.
 کێوی کول لار: ڕشتەیی ڕەمینی چیاى زاگرووس بووه، لە میلە ڕەشەکە
 نووسراوه دەراوی گەورەى خۆنۆشکیە پەرامبەر بێم چیاپە بووه.
 لار: بە واتە چیا « کۆلار » ناوی یەکیەک لە لوتکەکانی چیاى
 زاگرووسە.
 سێبارۆ: قەلایەک بووه لە کەناری رۆژھەڵاتی قزل تۆزون یان نزیک
 زەنجانەوه یوو بیت.

سەرچاوەکان:

- ۱- کرمانشاهان و کوردستان، شەڕنەوارە میژووێهەکانی، ئەسەد ئاھاد، کەنگاوەر و سەنە بەرگی یەکەم، دانەری دکتۆر مسعود گولزاری، پلاۆکەرەوی ئەنجومەنی ئاژاری مێللی ژمارە/ ۱۴۷ تاران ۱۹۷۸.
- ۲- کورد و کوردستان واسیلی نیکیتن.
- ۳- کورد و کوردستان محمد امین زەکی
- ۴- مەدیا، ن.م. دیاکۆتۆف وەرگیرانی یرھان قانع.
- ۵- العراق في التاريخ كۆمەڵێک مامۆستایانی میژووی عەرەب لە عێراقدا.
- ۶- ایران در عهد باستان و تاریخ اقوام و پادشاهان پیش از الاسلام دانەری دکتۆر محمد جواد مشکوێ.
- ۷- درآسانی کوردی لە ولاتی « سوپارتز » دانەری دکتۆر جمال رشید احمد.
- ۸- رێبازی نوێ، ژمارە ۱۰ تشرینی یەکەمی ۱۹۸۸.
- ۹- جولانەوی رزگاری نیشتمانی کوردستان، دکتۆر عەزیز شەمەزینی.
- ۱۰- کتێبی شۆرش کوردستانی عێراق بەشی یەکەم لە ئەیلوولی ۱۸۶۱-۱۹۶۳ لەلایەن کۆمەڵەی بەرگری لە مافەکانی گەلی کورد نووسینی دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی.
- ۱۱- کورد و کوردستان و توابە تالیف شەخ محمدی مەردۆخی کوردستانی.
- ۱۲- تاریخ ایران از دوران باستان تا پایان سەدی ۱۸م دانەری، ن. د. بیکرولسکاها، آبیاکووسکی، ای. ب. بطروشفسکی، آ. ب. پلینسکی، ل. واسترۆیدا، گزێنی لە لایەن کەریم کشارەزیمو، لە روسیو.
- ۱۳- کورد مینۆرسکی: ماف خەزنەدار لە روسیو کەروێه بە عەرەبی وە لە عەرەبیو بۆ کوردی حەسە سەعید.
- ۱۴- کوردستانی موکریان یان ناتۆزیاتین دانەری حسین حوزنی.
- ۱۵- کوردو پەیمۆستەگی نژادی و تاریخی او تالیف رشید یاسمی.
- ۱۶- کرد در دائره المعارف اسلام، گزێنی بۆ فارسی اسماعیل فتاح قازی.

- ۱۷- کوردستان و الاكراد درآسه سآسآه و آقصادآه دكآور عبدالرحمن قاسملو.
- ۱۸- سومر و اكاد الدكتور وديع پشرو دمشق ۱۹۸۱.
- ۱۹- اآركنامه تاريخ جامع قوچان دانغري رهمفران عظمى شاكري.
- ۲۰- شهرآنامى شهرآفخانى بهدلىسى گزېنى هزار.
- ۲۱- پېشمنگ ژماره ۲. سالى حوتهم ته موزى. ۱۹۹۰.
- ۲۲- كردها، تركها، عربها تاليف سسل جى ادموندز به فارسى.
- ۲۳- نزه القلوب نوشته حمدالله مستوفى باهتمام و تصحيحگاه بسترانج.

